

Науковий пошук молодих дослідників

**Збірник наукових
праць студентів**

№ 5

2013

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний заклад
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
Науково-дослідний центр проблем соціальної педагогіки
та соціальної роботи Національна Академія педагогічних
наук України та Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка**

СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

НАУКОВИЙ ПОШУК МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

Соціально-педагогічні науки

Збірник наукових праць студентів

№ 5, 2013

Частина I

**Луганськ
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2013**

У збірнику представлено матеріали наукових досліджень студентів зі спеціальності “Соціальна педагогіка”.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 8 від 29 березня 2013 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор:	проф. Харченко С. Я.
Члени редколегії:	доц. Белецька І. В., доц. Караман О. Л., доц. Кальченко Л. В., доц. Ковальчук І. А., доц. Краснова Н. П., доц. Харченко Л. Г.

Оригінал-макет:	Юрків Я. І.
Відповідальний за випуск:	доц. Караман О. Л., доц. Юрків Я. І.

Видавництво Державного закладу
“Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Тел./факс: (0642) 58-03-20.
e-mail: alma-mater@list.ru

ЗМІСТ

СІМ'Я ЯК ІНСТИТУТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ

1. **Бабак О. О., Полтавська Т. В.** Сім'я як основний фактор соціалізації особистості..... 5
2. **Корсун Л. С.** Прийомна сім'я як одна з форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.. 10

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ КЛІЄНТІВ

3. **Бабенко І. М.** Робота соціального педагога з дітьми, що постраждали від насильства у сім'ї..... 15
4. **Балацька Л. Ю.** Методика роботи соціального педагога з профорієнтації вихованців..... 21
5. **Кіященко А. С.** Ефективне використання заходів пропаганди здорового способу життя серед дітей та молоді у роботі соціального педагога..... 25
6. **Силкіна С. А.** Особливості соціально-педагогічної роботи з юними матерями у громаді..... 31
7. **Сухорукова І. І.** Особливості соціально-педагогічної профілактики торгівлі жінками..... 36

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ В СОЦІУМІ

8. **Вігіщенко Г. М.** Соціально-педагогічна робота з підлітками у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу..... 43
9. **Вощина К. Є.** Соціалізація підлітків у молодіжних організаціях..... 49
10. **Стецько Ю. О.** Вплив мезофакторів на соціалізацію підлітків..... 56

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З НЕПОВНОЛІТНІМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ

11. **Кононович Д. О.** Пробаційна робота з неповнолітніми правопорушниками (зарубіжний досвід)..... 68
12. **Рудакова А. М.** Соціальний портрет підлітків-правопорушників..... 73

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА

13. **Кравченко Л. А.** Виховання особистості у колективі та через колектив: педагогічна спадщина А. С. Макаренка..... 81

14. **Лук'яненко Н. І.** Особливості поглядів А. С. Макаренка на родинне виховання..... 86
15. **Тітова С. А.** Трудове виховання як засіб ресоціалізації неповнолітніх засуджених (досвід А. Макаренка)..... 91

ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

16. **Белянська Н. М.** Діяльність соціального педагога з профілактики наркотичної залежності підлітків..... 97
17. **Сідельников А. О.** Вплив Інтернет-залежності на підлітків та юнацтво..... 102
18. **Цюпка Н. Г.** Діяльність соціального педагога з профілактики тютюнопаління серед підлітків..... 108

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ РІЗНОГО ТИПУ

19. **Водолазська Е. С.** Виявлення лідерських якостей підлітків у класному колективі..... 113
20. **Порхун Н. М.** Соціально-педагогічна робота з вихованцями закладів інтернатного типу..... 119
21. **Прищепа А. Г.** Соціальне виховання в японських школах.... 125
22. **Самойленко А. Ю.** Підготовка старшокласників до сімейного життя..... 135
23. **Ткаченко Н. В.** Соціальний супровід випускників інтернатних закладів..... 142
24. **Ткаченко Ю. М.** Технології діяльності соціального педагога з підлітками «групи ризику» у загальноосвітній школі..... 150
25. **Харченко К. О.** Музика як метод позитивного впливу на внутрішній і духовний світ дітей-сиріт..... 159
26. **Шумицька Н. О.** Соціалізація особистості школяра в процесі ігрової діяльності..... 163
- Відомості про авторів..... 169**

СІМ'Я ЯК ІНСТИТУТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ

УДК 316.614.5

О. О. Бабак, Т. В. Полтавська

СІМ'Я ЯК ОСНОВНИЙ ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Формування та розвиток особистості починається від моменту народження дитини, і сім'ї у цьому процесі належить пріоритетне місце: саме вона є першим вихователем маленької людини, середовищем передачі їй духовного багатства, культурних традицій, формування ціннісних орієнтацій, практичних умінь та навичок. При цьому провідними чинниками виступають не стільки спеціально організовані дії, скільки моральна атмосфера, спосіб внутрішньосімейного життя та його стиль. За деякими даними, до 25 % сімей в нашій країні взагалі не в змозі позитивно соціалізувати дітей, а до 15 % – формують правопорушників [1, с. 84].

Сьогодні проблему соціалізації або її окремі аспекти вивчають філософи, етнографи, соціологи, соціальні педагоги, психологи, кримінологи та представники інших наук. Так, в психологічному аспекті: представники біхевіоризму і необіохіверизму (Б. Скінер, А. Бандура, В. Уолтерс) розглядають соціалізацію як процес соціального навчання. Представники школи символічного інтеракціоналізму (Ч. Кулі, Дж. Мід) досліджують соціалізацію як результат соціальної взаємодії людей. В соціологічному – прихильники структурного функціоналізму (Т. Парсонс, Р. Мертон), сприймають соціалізацію як процес рольового тренування [2, с. 14].

Особливістю цих теорій є те, що соціалізація в них розглядається, перш за все, як процес соціальної адаптації, пристосування особистості до середовища шляхом засвоєння заданих суспільством норм і правил. Водночас у працях цих дослідників було чимало важливих позицій, які можна використовувати в соціально-педагогічній діяльності. Зокрема Ч. Кулі ввів поняття «первинна група» і розкрив її цінність у процесі формування особистості. При цьому соціалізацію він розглядав як результат соціальної взаємодії людей у певній групі. Відповідно до поглядів Т. Парсонса, індивід включаючись в соціальну систему, шляхом інтернаціоналізації загальноприйнятих норм засвоює загальні цінності, в результаті чого дотримання загальноприйнятих стандартів стає частиною його мотиваційної структури, потребою. Він виділяє сім'ю як основний інститут соціалізації особистості [3, с. 102].

Вивчення законодавчих акти і дослідження особливостей соціальної роботи з сім'єю як основного соціалізуючого фактора дали змогу групі науковців (О. Безпалько, Р. Вайнола, А. Капська, В. Постоного) визначити основні положення теорії і практики щодо

шляхів вирішення зазначених проблем з точки зору соціально-педагогічного аспекту. Де сім'я, за їх трактуванням, визначається як динамічна невелика група людей, які разом проживають, пов'язані родинними стосунками (шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, опіки), спільністю формування і задоволення соціально-економічних та інших потреб, взаємною моральною відповідністю.

Метою нашої статті є аналіз та систематизація знань про сім'ю як основний фактор соціалізації особистості.

Соціалізація – історично зумовлений процес розвитку особистості, надання та засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, що притаманні даному суспільству. Його результатом є активне відтворення особистістю набутого соціального досвіду в своїй діяльності та спілкуванні.

Сім'я як мікроструктура задовольняє важливі соціальні потреби і виконує важливі соціальні функції, де функція первинної соціалізації дітей полягає насамперед у їх ознайомленні через спосіб життя сім'ї і поведінку батьків з культурою, традиціями й цінностями суспільства, моделями поведінки, з соціальними ролями та особливостями різних соціальних позицій та прилученням до них. Функції сім'ї можна розглядати також з позиції реалізації цілей суспільства, і з позиції виконання своїх зобов'язань стосовно суспільства.

Основні соціалізуючі функції сім'ї:

- забезпечення фізичного та емоційного розвитку індивіда;
- формування статевої ідентифікації дитини;
- розвиток здібностей і потенційних можливостей;
- забезпечення дитині почуття захищеності;
- формування ціннісних орієнтацій особистості;
- оволодіння дитиною основними соціальними нормами [4, с. 52].

З цього випливає, що, по-перше, сім'я забезпечує фізичний і емоційний розвиток людини. У дитинстві сім'я грає визначальну роль, яка не може бути компенсована іншими інститутами соціалізації.

По-друге, сім'я впливає на формування психологічної статі дитини. У перші три роки життя цей вплив визначає незворотний, процес статевої типізації, завдяки якому дитина засвоює атрибути приписуваної їй статі: набір особових характеристик, особливості емоційних реакцій, різні установки, смаки, поведінкові зразки, пов'язані з чоловічими властивостями або жіночими властивостями. Істотну роль в цьому процесі сім'я продовжує грати і на подальших вікових етапах, допомагаючи або заважаючи формуванню психологічної статі підлітка, юнака.

По-третє, сім'я грає провідну роль в розумовому розвитку дитини дитя, а також впливає на відношення ставлення дітей, підлітків і юнаків до навчання і багато в чому визначає її успішність. На всіх етапах соціалізації освітній рівень сім'ї, інтереси її членів позначаються на інтелектуальному розвитку людини, на тому, які пласти культури він засвоює, на прагненні до продовження освіти і до самоосвіти.

По-четверте, сім'я має важливе значення в оволодінні людиною соціальними нормами, а коли йдеться про норми, що визначають виконання ними сімейних ролей, вплив сім'ї стає кардинальним. Батьки, які самі в дитинстві пережили недолік уваги, або яким не вдалося успішно вирішити в сім'ї свої дитячі конфлікти або проблеми, пов'язані із статевим дозріванням, як правило, не здатні встановити із своєю дитиною тісний емоційний зв'язок.

По-п'яте, в сім'ї формуються фундаментальні ціннісні орієнтації людини, що виявляються в соціальних і міжгенічних відносинах, а також що визначають її стиль життя, сфери і рівень досягнень, життєві устремління спрямування, плани і способи їх досягнення.

По-шосте, сім'я грає велику роль в процесі соціального розвитку людини у зв'язку з тим, що її схвалення, підтримка, байдужість або засудження позначаються на досягненнях людини, допомагають їй або заважають шукати виходи в складних ситуаціях, адаптуватися до обставин її життя, що змінилися, встояти в змінних соціальних умовах [5, с. 80 – 86].

Проблема соціалізації особистості в сім'ї є однією з центральних проблем соціальної педагогіки. В умовах сучасної кризи інституту сім'ї соціалізація дітей не завжди успішна. Процес соціалізації ускладнюється суб'єктивними та об'єктивними чинниками, де до об'єктивних належать: неповна сім'я, погані житлові умови, недостатнє матеріальне забезпечення, а до суб'єктивних: слабкість педагогічної позиції батьків, низький рівень культури та моральний розвиток.

Сьогодні батьки значну увагу приділяють кар'єрі та заробітку грошей, щоб матеріально забезпечити сім'ю, тому діти значну частину часу бездоглядні, неконтрольовані, перебувають на вулиці, нерідко контактують з аморальними людьми. Негативно позначаються на вихованні дітей і погані житлові умови сім'ї. Як свідчать дані спеціального обстеження, в Україні більше половини молодих сімей не мають окремого житла навіть через 10 років подружнього життя, майже половина сімей проживає з батьками в незадовільних для виховання дітей житлових умовах. У таких сім'ях батьки часто не можуть забезпечити дитину постійною увагою, тому їй важко соціалізуватися. З'являється роздратованість та незадоволення батьками й таким чином їм не вдається впливати на дитину, через що в не повній мірі виконується соціалізуюча функція особистості в сім'ї. Як наслідок батьки часто допускають такі помилки у сімейному вихованні як:

- дефіцит позитивного спілкування батьків з підлітками;
- відсутність у дорослих стійких власних моральних устоїв;
- організація життя в сім'ї не сприяє формуванню у дитини моральних звичок;
- батьки не знають і не розуміють внутрішнього світу своєї дитини;
- недобррозичливе, грубе ставлення дорослих до підлітка.

Звернемо увагу, що умови сімейної соціалізації дитини позначаються на всьому її житті і є відправним моментом у формуванні особистості. Сім'я, з точки зору пред'явлених до неї вимог, повинна максимально забезпечувати адаптацію її членів до умов суспільного життя, а також підготувати ґрунт для прийняття дитиною соціальних норм, тобто вона перша включається у вирішення завдань соціалізації індивіда.

Сім'я являє собою персональне середовище життя і розвитку дітей, підлітків, юнаків, якість якої визначається поряд з параметрами конкретної сім'ї. Це наступні параметри:

Демографічний – структура сім'ї (велика, включаючи інших родичів, або нуклеарна, така, що включає лише батьків і дітей; повна або неповна; одnodітна, мало- або багатодітна).

Соціально-культурний – освітній рівень батьків, їх участь в житті суспільства.

Соціально-економічний – майнові характеристики і зайнятість батьків на роботі.

Техніко-гігієнічний – умови проживання, облаштування житла, особливості способу життя.

За твердженням В. Постоного, українська сім'я має виховувати такі якості й особливості характеру людини, як:

- повага до батьків і відданість сім'ї, родині, готовність до взаємодопомоги;
- шанування культу предків, традицій і звичаїв свого народу;
- сформованість національної свідомості й самосвідомості, любов до рідної землі і народу, відданість Україні;
- розуміння і відчуття духовної єдності поколінь, повага до жінки-матері, культури та історії рідного народу;
- сформованість високої мовної культури, досконале володіння українською мовою як державною, що є основою національної культури;
- шанобливе ставлення до культури, звичаїв, традицій народів, що населяють Україну, та народів світу;
- усвідомлення власної національної гідності, честі, внутрішньої свободи, гордості за свою землю і народ;
- всебічний і гармонійний розвиток особистості, готовність до розумової і фізичної праці, захисту рідної землі, навіть до самопожертви;
- висока духовна культура особистості, сформований світогляд, розуміння законів розвитку природи, суспільства;
- дотримання принципів вселюдської і народної моралі – правдивості, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, гуманного ставлення до людини і довкілля;
- готовність до творчої праці в умовах ринкових відносин; бережливе ставлення до суспільної і приватної власності, до природних багатств, прагнення примножити їх власною працею.

Звідси впливає така характерна складова сімейного виховання, як батьківська позиція, сутність якої полягає у психологічній та виховній спрямованості матері та батька, заснованій на свідомій або неусвідомлюваній оцінці дитини, що знаходить своє вираження в певних способах і нормах взаємодії з нею [6, с. 23].

Отже, з плином часу стандарти сімейного виховання значною мірою змінилися, але незмінною залишається пріоритетність сімейного виховання, бо саме на сім'ю покладено прищеплення загальнолюдських норм та цінностей котрі повинна мати високо розвинута особистість. Сім'я виховує та формує модель поведінки особистості в подальшому житті. Виконання всіх покладених на сім'ю функцій зумовлює нормальну соціалізацію дитини, бо яку б стадію розвитку її ми б не взяли, на тому або іншому віковому етапі життя саме сім'я є головним інститутом соціалізації та виховання особистості та першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку.

Список використаної літератури

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: [навч. посіб. для студ. вищ. закл.] / О. Б. Безпалько – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 209 с. **2. Гірник А. М.** Тренінг комунікативних умінь / А. М. Гірник // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 2. – С. 11 – 16. **3. Рогов Е. И.** Настольная книга практического психолога / Е. И. Рогов – М. : Владос, 1998. – 213 с. **4. Кулік Л. А., Берестов Н. І.** Сімейне виховання / Л. А. Кулік, Н. І. Берестов – К. : Логос, 1990. – 200 с. **5. Пальчевський С. С.** Педагогіка : [навч. посіб. 2-е вид] / С. С. Пальчевський – К. : Каравела, 2008. – 496 с. **6. Постовий В. Т.** Тенденції виховання дітей і молоді в сучасній українській сім'ї / В. Т. Постовий // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2003. – № 3. – С. 20 – 26.

Бабак О. О., Полтавська Т. В. Сім'я як основний фактор соціалізації особистості

Стаття присвячена аналізу та систематизації знань про сім'ю як основний фактор соціалізації особистості. Висвітлено соціалізуючі функції сім'ї. Представлено ґрунтовний аналіз помилок у сімейному вихованні

Ключові слова: соціалізація, сім'я, батьківська позиція, соціалізуючі функції, сімейне виховання.

Бабак А. А., Полтавская Т. В. Семья как основной фактор социализации личности

В статье посвящена анализу и систематизации знаний о семье как основном факторе социализации личности. Освещены социализирующие функции семьи. Представлен четкий анализ ошибок семейного воспитания.

Ключевые слова: социализация, семья, родительская позиция, социализирующие функции, семейное воспитание.

Babak A., Poltavskya T. The family as a main factor of socialization

Article is devoted to the analysis and systematization of knowledge about the family as the main factor of socialization. The author socialization function of the family. Presented detailed error analysis in family education.

Key words: socialization, family, parental attitude, socialization functions, family upbringing.

УДК 316.362-058.855

Л. С. Корсун

**ПРИЙОМНА СІМ'Я ЯК ОДНА З ФОРМ ВЛАШТУВАННЯ
ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО
ПІКЛУВАННЯ**

Україна – молода незалежна держава, що свідомо обрала шлях реалізації прав дітей, які опинилися в несприятливих життєвих умовах. Соціальна політика нашої держави в галузі дитинства покликана сприяти пом'якшенню впливу на дітей негативних процесів, що відбуваються в сучасному соціумі. Створення оптимальних умов для життєдіяльності соціально незахищених категорій дітей, зокрема для дітей, позбавлених батьківського піклування, є одним з пріоритетних напрямів державної політики. Держава має забезпечити максимально можливий рівень фізичного та психічного здоров'я, доступ до отримання якісної освіти, гідні умови для життя і всебічного розвитку дитини. Разом з тим, держава, турбуючись про дітей, не може замінити їм сім'ю.

Встановлено, що тільки сім'я здатна забезпечити задоволення основних потреб дитини, надавати стимули для її подальшого розвитку, створювати стабільну атмосферу. Якщо не існує можливості для дитини жити з рідними батьками, альтернатива – усиновлення, удочеріння, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу.

Виховання дитини, особливо прийомної, не буває безпроблемним. А. Співаковська, досліджуючи особливості батьківських позицій у прийомних сім'ях, відзначає їх неадекватність, особливо у сфері соціально-перцептивних особливостей. Наукові дослідження з проблематики прийомного батьківства (Г. Бевз, В. Ослон, І. Пеша, Дж. Райкус, Р. Х'юс) і практика супроводу прийомних сімей доводить необхідність отримання прийомними батькам спеціальних знань. Питання адаптації дитини у прийомній сім'ї було розкрито у працях Н. Платонова, М. Терновської та інших.

Метою даної статті є розгляд однієї з важливих проблем сьогодення – влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомну сім'ю.

Проблема збільшення кількості дітей-сиріт та їх влаштування в сім'ї останнім часом стала предметом гострих дискусій як серед науковців, так і серед широкого кола громадськості. Для цього є вагомі як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. Її однією з головних є та, що зростання кількості дітей-сиріт зумовлюється недостатнім матеріальним забезпеченням.

Аналіз наукових праць показав, що зростання в державі кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в останні роки зумовлюється низкою економічних та соціальних чинників. Розглядаючи економічні чинники, слід виділити такі: низький матеріальний рівень, безробіття, зайнятість батьків «човниковим бізнесом», який вимагає часті й тривалі відсутності батьків, погіршення функціонування державних установ, покликаних займатися вихованням та утриманням дітей, відсутність постійного житла. До соціальних причин можна віднести асоціальний спосіб життя, тобто різні види залежності (пияцтво, наркоманія й токсикоманія), проституція, участь у протизаконній діяльності, примушення дітей до жебрацтва з боку дорослих членів родини, різноманітні види насильства над дітьми в сім'ї, що може призвести до позбавлення батьків їхніх прав на виховання неповнолітніх дітей, позашлюбне народження дитини, ув'язнення батьків, смерть одного або обох батьків, послаблення моральної відповідальності батьків за виховання дітей. Всі ці чинники призводять до того, що батьки через ті чи інші причини не можуть забезпечити дитині належний рівень розвитку та життєдіяльності.

В останні роки в країні вдвічі збільшилася кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Переважна більшість цих дітей влаштовані в інтернатні заклади. Ми маємо 90 тис. дітей, які втратили батьківську опіку й лише кожна десята – біологічна сирота, тобто дитина, яка втратила батьків унаслідок трагічних обставин. Решта 90 % – діти живих батьків, які відмовились (або позбавлені батьківських прав державою) виконувати батьківські обов'язки стосовно власних дітей.

Щорічно майже 900 новонароджених стають сиротами вже в перші дні свого життя через відмову від них матерів у пологовому будинку [2, с. 10]. Близько 85% дітей, позбавлених батьківського піклування, мають живих батьків, але соціальна робота, спрямована на профілактику соціального сирітства, потребує тривалого часу, навіть за наявності послідовної політичної волі та високої кваліфікації на рівні виконавців. За реальних же умов захист прав дітей і виконання передбаченого в ст. 52 Конституції України обов'язку держави щодо утримання і виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, стають дедалі менш ефективними з огляду на цілі державної політики без застосування сімейних форм влаштування [1, с. 3].

Приймна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла із закладів дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1-го до 4-х дітей на виховання та спільне проживання (відповідно до Закону України «Про охорону дитинства»). Функціонування прийомних сімей регулюється «Положенням про прийомну сім'ю», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України (№ 565 від 26 квітня 2002 року). Вивчення проблем влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування довело, що сімейне виховання, безперечно виступає пріоритетною формою в Україні. Діти повинні зростати в сім'ях рідних батьків, але коли це неможливо, найкраща альтернатива – *приймна сім'я* як державна форма сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Тому однією з особливих ознак останніх двох десятиліть в Україні став розвиток прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу. Динамічний розвиток прийомних сімей в Україні – складний, поступовий процес, який потребує відповідного науково-методичного забезпечення. З одного боку, необхідне подальше вдосконалення технології створення прийомних сімей: від процесу пошуку потенційних прийомних батьків до прийняття рішення про передачу дитини на виховання [2, с. 21].

З другого боку, прийомним батькам часто потрібна допомога у їхній роботі. Бути прийомними батьками – складне завдання. Часто виникає необхідність визначати пріоритети, щоб краще задовольнити потреби дітей на усіх стадіях їх розвитку. Крім того, діти мають різні потреби, які змінюються з часом. Це вимагає організації соціального супроводу прийомних сімей соціальними службами на засадах міжвідомчої взаємодії місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування. Основна мета створення прийомних сімей – тимчасове утримання й створення належних умов для виховання дитини в сімейному оточенні. Сімейні форми влаштування забезпечують соціальний захист, захист майнових та житлових прав дитини, догляд, виховання, корекцію та компенсацію розвитку, вирішення медичних проблем, подолання психологічних травм, задоволення щоденних потреб дитини, яка залишилася без піклування батьків, формування її особистості в умовах сімейного піклування.

Під час перебування дитини у прийомній сім'ї держава не тільки фінансує, а й контролює утримання і виховання дитини, надає допомогу у її розвитку, соціалізації, організовує соціальний супровід сім'ї та дитини. Приймна сім'я в повинна бути однією з поширених форм сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Проте, офіційно визнано, що неповнота та неузгодженість норм законодавчих актів ускладнює її застосування, гальмує розвиток прийомної сім'ї. Роль сім'ї для дитини надзвичайно важлива. Батьки дають дітям життя, відповідають за догляд і виховання, беруть на себе фінансову відповідальність, мають юридичні повноваження, у тому числі на право прийняття важливих рішень від імені своїх дітей. Батьки

допомагають відчувати взаємне тепло й любов, передають дітям досвід поколінь, життєві цінності та духовність, виховують дітей, задовольняють щоденні потреби, надають зразки для наслідування, поступово прищеплюють соціальні й побутові навички, необхідні у самостійному житті. Усі ці потреби життєво важливі для кожної дитини, якого б віку вона не була.

Якщо станом на 2002 р. в Україні функціонувало тільки 102 дитячих будинки сімейного типу та 48 прийомних сімей, де виховувалося понад 1200 дітей, то починаючи з 2006 р., відбувається потужний розвиток цих закладів. Наприкінці 2010 р. у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу виховувалося понад 9 тис. дітей. Отже, впродовж 8 років кількість дітей, влаштованих у зазначені форми сімейного виховання, зросла майже у 7 разів, а кількість прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу – відповідно майже в п'ятеро. Саме ці статистичні дані свідчать про потужний розвиток прийомних сімей.

Загальна тенденція збільшення дітей, які позбавлені сімейного оточення, не минула й Луганщину. Так, зокрема, за статистичними даними відділу управління інтернатними закладами в Луганській області станом на 01.10.2010 р. дітей, які позбавлені батьківського піклування і сімейного оточення, нараховувалося 6239 осіб (з них 1628 – діти-сироти і 4611 – діти, позбавлені батьківського піклування). Кількість таких дітей постійно збільшується. Відсутність сімейного оточення калічить дитину як особистість. Наслідками позбавлення дітей батьківського піклування є підвищене почуття тривожності, орієнтація на ворожість соціуму, несформованість образу «Я», проблеми у статево-рольовому визначенні, звужене бачення життєвих перспектив, обмежені можливості в професійному виборі. Діти стають більш вразливими, мають проблеми у спілкуванні, їм значно важче пристосовуватися до сучасних умов. Діти, позбавлені батьківського піклування – це діти віком до 18 років, які залишилися без піклування одного або обох батьків, у зв'язку з відсутністю батьків або позбавлення їх батьківських прав, обмеженням їх у батьківських правах, визнанням батьків зниклими безвісти, недієздатними, перебування батьків у лікувальних закладах, відбуття покарання у вигляді позбавлення волі, ухилення батьків від виховання дітей чи захисту їх прав та інтересів, відмови батьків забрати своїх дітей із виховних, лікувальних закладів, закладів соціального захисту та інших аналогічних випадках визнання дитини, залишеної без піклування батьків у встановленому законом порядку [1, с. 15]. Держава здійснює соціальний захист і забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, через функціонування прийомних сімей, зокрема. Лише в сім'ї дитина може отримати достатньо уваги, любові, а також умови для всебічного розвитку, якщо її біологічні батьки не в змозі це забезпечити.

На нашу думку, кожній дитині потрібно надавати можливість повністю реалізувати свій потенціал. Для неї слід забезпечити:

максимально можливий рівень фізичного та психічного здоров'я, доступ до отримання якісної освіти, безпечне життя та захист від заподіяння шкоди, позитивні емоційні переживання, відчуття того, що її люблять та цінують, розвиток навичок догляду за собою й вирішення повсякденних проблем, формування самоідентичності, розвиток навичок міжособистісного спілкування тощо. У майбутньому плануємо детально дослідити проблему, проаналізувавши нові наукові позиції.

Список використаної літератури

1. Євдаха К. Опікунська сім'я як форма влаштування дітей-сиріт / К. Євдаха // Соціальний педагог – 2009. – № 3. – С. 24 – 27. **2. Оцінка** потреб дитини та її сім'ї / За заг. ред. І. Д. Звереві. Авт.: І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський, Ж. В. Петрочко, І. Саммон – К. : Держсоцслужба, 2007. – 144 с. **3. Трубавіна І. М.** Підготовка соціальних працівників до супроводу дитячих будинків сімейного типу (науково-методичні матеріали) / І. М. Трубавіна – К. : ДЦССМ, 2002. – 110 с.

Корсун Л. С. Приймна сім'я як одна з форм сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

У статті розкрито поняття прийомної сім'ї як однієї з форм сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; основні нормативно-правові акти, які забезпечують функціонування прийомних сімей в Україні.

Ключові слова: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, прийомна сім'я.

Корсун Л. С. Приемная семья как одна из форм семейного устройства детей-сирот и детей, которые лишены родительской опеки

В статье раскрыто понятие приемной семьи как одной из форм семейного устройства детей-сирот и детей, которые лишены родительской опеки; основные нормативно-правовые акты, которые обеспечивают функционирование приемных семей в Украине.

Ключевые слова: дети-сироты, дети, которые лишены родительской опеки, приемная семья.

Korsun L. S. Priyomnaya family as a form of family care for orphans and children without parental care

In this paper the concept rozkryto priyomnoy family as a form of family care for orphans and children without parental care, basic regulations that ensures a functioning priyomnih families in Ukraine.

Key words: orphans, children without parental care, priyomnaya family.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ КЛІЄНТІВ

УДК 37.091.12:36-053.2

І. М. Бабенко

РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї

Насильство над дітьми – проблема, яка завжди існувала і, скоріше за все, ще довго буде існувати у сучасному суспільстві. Сучасність демонструє такі його приклади, як смерть дітей від голоду, загибель їх під час бомбардувань і обстрілу, міжнародних конфліктів, убивство в таборах біженців, на побутовому ґрунті. Нерідкими є й такі форми насильства, як торгівля дітьми, залучення до жебрацтва, проституції, економічна експлуатація, позбавлення житла, коштів для існування, зневага до потреб та інтересів дитини [1, с. 274].

Однією з актуальних проблем, які стоять перед сучасним суспільством, є проблема попередження жорстокого ставлення до дітей розглядається у працях представників гуманістичного виховання та навчання: Я. Корчака, П. Лесгафта, Дж. Локка, М. Монтесорі, П. Наторпа, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського. Окремі аспекти соціально-педагогічної діяльності з подолання жорстокого ставлення до дітей були розглянуті у працях науковців І. Зверевої, А. Капської, О. Караман, Л. Коваль, Т. Колесіна, І. Трубавіна, С. Хлебик та ін.

Проте специфіка роботи соціальних служб з дітьми, які стали жертвами насильства у сім'ї на сьогодні недостатньо розкрита, що і зумовило вибір нашого дослідження. Тому метою нашої статті є – розкрити особливості роботи соціального педагога з дітьми, які зазнали насильства, в структурі Експериментального центру медико-психолого-педагогічної реабілітації дітей, які зазнали насильства.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» визначає сімейне насильство як «будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права та свободи члена сім'ї як людини і громадянина й наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю» [2]. Жертвою насильства в сім'ї, згідно із Законом, є член сім'ї, котрий постраждав від *фізичного, сексуального, психічного або економічного насильства* з боку іншого члена сім'ї.

Фізичне насильство у сім'ї визначається Законом як умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, а також умисне позбавлення свободи, житла, їжі, одягу та

інших нормальних умов життя, що може призвести того, хто постраждав, до смерті, викликати порушення фізичного і психічного здоров'я, нанести шкоду його честі й гідності.

Сексуальне насильство в сім'ї трактується як протиправне зазіхання одного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру стосовно неповнолітнього члена сім'ї. Слід зазначити, що фахівці розуміють під діями сексуального характеру щодо неповнолітніх залучення дитини за її згодою або без такої згоди до сексуальних дій із дорослим (або людиною, яка старша за дитину не менше, ніж на три роки) з метою отримання останнім сексуального задоволення або вигоди.

Психологічне насильство в сім'ї Закон визначає як насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, чим навмисно викликається емоційна невпевненість, нездатність захистити себе, і може наноситися або наноситься шкода психічному здоров'ю.

Як свідчить практика, діти часто зустрічаються хоча б з одним із проявів психологічного насильства: їх або принижували (зокрема й нецензурною лайкою), або зневажливо критикували їх особистість, або до них застосовували погрози та/чи невинуваті заборони чи обмеження, які не мали на меті забезпечення дитині належного рівня життя та розвитку (або навіть перешкоджали цьому) чи утримання від небезпеки для її життя, здоров'я, нормального соціального функціонування. Слід також зазначити, що психологічне насильство супроводжує всі інші форми насильства в сім'ї, адже побиття або інцест завжди обумовлює не лише фізичне, а й психічне травмування особистості постраждалих.

Економічне насильство в сім'ї – це навмисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна або засобів, на які потерпілий має передбачені законом права, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного або психічного здоров'я.

Найхарактерніші *різновиди економічного насильства щодо дітей*:

- примушування батьками або піклувальниками неповнолітніх до жебрацтва або праці, що перешкоджає або унеможливорює отримання дитиною освіти і ставить під загрозу життя, здоров'я, нормальний фізичний і психічний розвиток дитини;
- примушення до протиправних дій в економічній сфері;
- позбавлення та/або погроза позбавлення житла та грошового утримання;
- існування за рахунок дитини (наприклад, дитини-інваліда).

Економічне насильство в родині є дуже небезпечним із точки зору криміналізації дітей і підлітків – якщо вони не мають змоги легально отримувати й витратити кошти, то вдаються до жебрацтва, крадіжок, азартних ігор тощо [3, с. 21].

Будь-який вид жорстокого поводження з дітьми призводить до різноманітних наслідків, але їх всіх єднає одне – шкода для здоров'я дитини або небезпека для її життя, не кажучи вже про порушення прав дитини.

На сьогодні немає єдиної думки щодо причин появи насилля у сім'ї. Так, психологи визначають особливу роль у зростанні насильства таких психічних чинників, як ослаблення управління інстинктами, розчарування, агресивність, алкоголізм і психопатологію. Соціологи зосереджують увагу на культурних нормах, які провокують насильство, на патріархальній соціальній структурі, що сприяє домінуванню чоловіків. Розглянемо найбільш поширені теорії походження насильства в сім'ї.

1. Ситуаційна теорія. Згідно з нею ймовірність виникнення агресії визначається тривалістю впливу ситуативних і структурних змінних:

а) фактори, які зумовлені віком осіб (фізична та емоційна залежність, поганий стан здоров'я, наявність психічних розладів, комунікативних труднощів);

б) структурні фактори (економічні труднощі, соціальна ізоляція, проблеми зовнішнього середовища);

в) фактори, які співвідносяться з особистістю піклувальника (життєва криза, синдром «вигорання», насильство стосовно піклувальника у минулому).

2. Теорія соціальних змін. Її зміст полягає в тому, що процес соціальної взаємодії являє собою послідовну зміну заохочень і покарань і кожна людина у процесі взаємодії з іншим прагне збільшити частину винагород та зменшити частину покарань. Оскільки є залежні члени сім'ї, які не в змозі захистити себе від піклувальників, то останні збільшують свою агресію, яка залишається без покарань і зміни ситуації.

3. Теорія символічної взаємодії. Причина насильства полягає у відсутності диференціації між тим, як сприймалася піклувальником особа в минулому, та її образом сьогодні.

Слід зазначити, що до кожної теорії є контраргументи: не завжди залежність у реальному житті викликає агресію та насильство; зовнішні фактори є не єдиними, що визначає поведінку людини, є ще її почуття, характер; зміни у сприйнятті людини пов'язані з її «дорослішанням», що пов'язано з формуванням емпатії, темпераментності.

На сьогодні не існує єдиної теорії, здатної цілком пояснити всі випадки насильства. Зважаючи на складність людської натури, соціальної взаємодії та соціальної структури, деякі дослідники відстоюють комплексну модель насильства у сім'ї, яка враховує різноманітність родин, індивідуальних характеристик і соціальні відхилення їх членів, несумісність яких викликає насилля. Ця модель надає особливого значення взаємному впливу між людьми, їх вчинкам, що передують насиллю [4, с. 35].

Законом України «Про охорону дитинства» (стаття 10) гарантовано право дитини на захист від усіх форм насильства.

Надання дитині та особам, які піклуються про неї, необхідної допомоги у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною. Передача інформації про такі випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжити заходів щодо припинення насильства покладається на: органи опіки і піклування; служби у справах дітей; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [5, с. 23].

На цій основі розглянемо діяльність Експериментального центру медико-педагогічної реабілітації дітей, які постраждали від насильства в сім'ї.

Метою Центру є надання медичної, психологічної, соціально-педагогічної допомоги та реабілітація неповнолітніх віком від 3 до 16 років, які зазнали насильства.

Основними завданнями Центру є:

- 1) забезпечення необхідної медичної допомоги;
- 2) психологічна реабілітація, корекція стану клієнтів та адаптація їх у суспільстві;
- 3) підвищення загальноосвітнього та культурного рівня дітей, розвиток їх індивідуальних здібностей і нахилів.

Діяльність Центру ґрунтується на принципах добровільності, відкритості, доступності, гуманізму, незалежності від політичних та релігійних об'єднань.

Порядок утримання, перебування та виховання неповнолітніх у Центрі встановлюється з урахуванням їх індивідуальних особливостей, віку, а також психічного та фізичного стану, і повинен забезпечувати:

- створення умов для психокорекційної та соціально-педагогічної роботи на основі індивідуальної соціально-реабілітаційної діагностики;
- організацію оптимального розпорядку дня;
- безпечні умови проживання, максимальний захист клієнтів від негативного впливу психотравмуючих ситуацій;
- медичне обстеження, лікування та догляд;
- соціально-правову допомогу.

У зв'язку з цим у складі Центру функціонують: медична служба; психологічна служба; соціально-педагогічна служба.

Робота з клієнтами починається з прибуття до Центру. Проводиться медичне обстеження, психолого-педагогічна діагностика особи соціальним педагогом, психологом, лікарем. Встановлюється індивідуальні психологічні особливості і складається корекційна програма.

Протягом усього періоду перебування неповнолітнього у Центрі на нього ведеться індивідуальний щоденник психолого-педагогічного вивчення, систематично заносяться записи лікарів, психолога та соціального педагога.

На основі записів у психолого-педагогічному щоденнику на неповнолітнього оформляється характеристика.

Соціально-педагогічна робота з дітьми, які зазнали сімейного насильства являє собою комплекс форм і методів надання різноманітної допомоги дитині, а також її родині, де сталося насильство.

Форми та методи роботи з клієнтами в Центрі:

- *соціально-психологічні*, спрямовані на внутрішній світ дитини, які передбачають певну корекцію її системи цінностей і орієнтацій, а також уявлень і переваг, які удосконалюють її психологічні можливості і надання відповідної підтримки і допомоги (методи психодіагностики і психокорекції, психологічне консультування тощо);

- *соціально-педагогічні*, які дають можливість підвищити освітній і інтелектуальний рівень дитини, сформувати адекватну оточуючим її умовам систему ціннісних орієнтацій і уявлень (методи освіти і просвіти, педагогічної корекції і педагогічного консультування);

- *соціально-медичні*, які призначені для надання дитині своєчасної і необхідної медичної допомоги (лікування, соціально-медична реабілітація і адаптація, організація необхідного і комфортного середовища існування тощо);

- *соціально-правові*, що включають в себе певні процедури і операції, які дозволяють привести процес життєдіяльності дитини відповідно до існуючих норм закону і права (юридичний і правовий захист інтересів дитини, правова просвіта, правовий контроль, правові санкції);

- *соціально-економічні*, які спрямовані на вирішення проблем матеріального благополуччя дитини, матеріальна підтримка і допомога, працевлаштування тощо);

- *соціально-групові*, що дозволяють соціальному педагогу і іншим спеціалістам вести роботу з соціальним оточенням дитини (сімейне консультування, корекція системи відношень в дитячому колективі, організація дитячих колективів, які орієнтовані на позитивну діяльність) [6, с. 337].

У ході роботи працівників центру з батьками, опікунами, педагогічними працівниками, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування вирішується питання про подальше влаштування дітей.

Таким чином, проблема насильства в сім'ї є надзвичайно складною і поєднує в собі багато взаємопов'язаних аспектів. І тому для її розв'язання необхідні комплексні заходи й більш тісна взаємодія між правоохоронними органами, медичними закладами, судовою системою, багатьма іншими державними й неурядовими організаціями, що працюють у цій сфері.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проаналізованої проблеми. Тому, перспективами соціально-педагогічної діяльності в руслі даної теми ми вбачаємо в подальших дослідженнях проблеми

насильства дітей у сім'ї і в теоретичній розробці методів профілактики насильства дітей у сім'ї.

Список використаної літератури

1. Зверева І. Д. Соціальна педагогіка: теорія і технології / І. Д. Зверева. – К. : Логос, 2006. – 274 с. **2. Закон** України «Про попередження насильства в сім'ї». – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2789-14> **3. Квітко В.** Психолого-педагогічна допомога дітям, які зазнали зловживань / В. Квітко // Соціальний педагог. – 2010. – № 9(45). – С. 13 – 33. **4. Бабенко К., Возіянова О.** У якій сім'ї ми живемо / К. Бабенко, О. Возіянова // Психолог. – 2004. – № 3-4. – С. 34 – 37. **5. Ляськовська О.В.** Здолання насильства в сім'ї. – К. : Логос, 2004. – 139 с. **6. Социальная педагогика:** Курс лекций: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под общ. ред. М. А. Галагузовой. – М. : Владос, 2001. – 416 с. **7. Сучасні технології в роботі з сім'єю із проблем насильства** / З. Г. Білоусова, Т. П. Голованова, Л. І. Міщук. – Запоріжжя, 2003. – 163 с. **8. Рамих В. А.** От ненасилия в семье – к ненасилию в обществе / В. А. Рамих. – К. : ИЗМН, 2005. – 147 с.

Бабенко І. М. Робота соціального педагога з дітьми, що постраждали від насильства у сім'ї

У статті розкривається актуальна в наш час проблема, а саме насильство над дітьми в сім'ї. Автор розкриває поняття «насильство», види насильства (фізичне, сексуальне, психічне, економічне), теорії походження насильства в сім'ї (ситуаційна теорія; теорія соціальних змін; теорія символічної взаємодії); особливості роботи соціального педагога з дітьми, які зазнали насильства, в структурі Експериментального центру медико-психолого-педагогічної реабілітації дітей, які зазнали насильства.

Ключові слова: насильство над дітьми, жорстоке поводження з дітьми, види насильства.

Бабенко І. Н. Робота соціального педагога с детьми, которые пострадали от насилия в семье

В статье раскрывается актуальная в наше время проблема, а именно насилие над детьми в семье. Автор раскрывает понятие «насилие», виды насилия (физическое, сексуальное, психологическое, экономическое), теории происхождения насилия в семье (ситуационная теория; теория социальных изменений; теория символического взаимодействия); особенности работы социального педагога с детьми, которые подверглись насилию, в структуре Экспериментального центра медико-психолого-педагогической реабилитации детей, подвергшихся насилию.

Ключевые слова: насилие над детьми, жестокое обращение с детьми, виды насилия.

Babenko I. N. The work of a social pedagogue with children, victims of violence in the family

This article is devoted to topical in our time is the problem, but it is the violence against children in the family. The author examines the concept of «violence», the kinds of violence (physical, sexual, psychological, economic), theory of the origin of violence in the family (situational theory; theory of social change; the theory of symbolic interaction); peculiarities of the work of a social pedagogue with children who have suffered violence, in the structure of Experimental centre of medical-psychological-pedagogical rehabilitation of children who have experienced violence.

Key words: violence against children, child abuse, types of violence.

УДК 37.091.12:366331.54

Л. Ю. Балацька

**МЕТОДИКА РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА
З ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ**

Трудова діяльність належить до найважливішої сфери самореалізації та самоствердження особистості, забезпечує розкриття потенційних можливостей та здібностей людини. Сьогодні на ринку праці склалась така ситуація, що підприємства працевлаштовують молодь не залюбки, й часто молодь залишається без місця роботи.

У житті кожної людини настає момент, коли приходиться вирішувати, де продовжувати навчання та де працевлаштуватись, тобто час коли потрібно обрати фах, свій життєвий шлях. Кожній людині надається право на вибір сфери професійної діяльності. Але, як показує практика, це право дуже важко реалізувати – не вистачає знань у самих професіях, тих вимогах, які вони висувають до особистості працівника, та вмінь оцінити власні здібності, виявити свої інтереси та схильності.

У сучасному суспільстві професійне самовизначення школярів відбувається найчастіше стихійно. В той же час, суспільство потребує ділову, ініціативну, винахідливу людину, яка здатна реалізувати себе у професійній сфері та міжособистісних стосунках. В умовах загального «відриву» дитини від родини саме школа повинна забезпечувати такі якості та здібності для професійного самовизначення підростаючого покоління. Тому у діяльність соціального педагога включена профорієнтаційна робота.

Допомога соціального педагога в профорієнтації вихованців школи має дуже важливе значення. Він разом зі психологом, педагогічним колективом проводить різноманітні діагностичні заходи, інформує дітей у цій області, формує інтерес у школярів до різних видів професій.

Елементи професійного відбору молоді проявились вперше на вітчизняному просторі в Росії ще у XVIII віці, коли виникли навігацькі школи. У них для навчання відбирали міцних здорових молодих людей. Потім поступово елементи відбору стали розповсюджуватись на трудову діяльність людей.

Питання про вибір професії молоддю вперше було висунуто у 90-і роки XIX століття. У 1897 році російський ліберально-буржуазний історик нового часу професор Петербурзького університету Н. Карєєв опублікував книгу «Вибір факультету та проходження університетського курсу», яка робилась для гімназистів старших класів, які мали труднощі при виборі факультету для майбутнього навчання. Але її виявилось недостатньо. Молодь очікувала допомоги при виборі майбутньої професії.

У дореволюційній школі питанням професійної орієнтації ніхто професійно не займався. Цією роботою цікавились окремі прогресивні педагоги, які проводили дослід з ряду актуальних питань та приймали практичні кроки рішення до їх реалізації.

Проблемам професійної орієнтації та виховання присвячені роботи Л. Божовича, Л. Буєва, Г. Гліссермана, А. Леонтєва, П. Тугарина, В. Ядова та ін..

Сутність профорієнтаційної роботи розкривається в дослідженнях Т. Шишковець, В. Мухіної, Е. Зеєра.

Середня загальноосвітня школа займає особливе місце в процесі формування професійного самовизначення, так як має можливості системного підходу щодо профорієнтаційної роботи. Проблеми формування профорієнтаційного самовизначення у неповнолітніх в умовах середньої загальноосвітньої школи присвячені дослідження Г. Рязапкіна, Н. Тельтєвської, Н. Пряжнікова.

Отже, ми бачимо, що 1) теоретична база профорієнтаційної роботи недостатня й, загалом, розроблена психологами; 2) в учбових закладах профорієнтаційній діяльності приділяється дуже мало часу: немає міцної нормативно-правової бази профорієнтації, профорієнтаційна робота «скудна» та зводиться до проведення декількох тестів, не розвинуті профорієнтаційні куточки як у класних кімнатах, так і у школі, загалом; 3) сучасне суспільство має потребу у діловій молоді, яка знає чого хоче та як цього досягти. Ці та інші об'єктивні причини й обумовили вибір теми нашої статі «Методика роботи соціального педагога з профорієнтації вихованців», метою якої є систематизація історичного досвіду профорієнтаційної роботи, аналіз популярних методів профорієнтаційної діяльності соціального педагога, а також визначення ролі соціального педагога у профорієнтаційній діяльності.

Однією з цілей діяльності соціального педагога в освітній установі є розвиток особистості і її орієнтація в соціальних процесах на стадії навчання і вибору професії. У роботі за різними напрямками визначається круг форм і методів профорієнтаційної роботи – це лекції про професії,

бесіди, екскурсії на підприємства, запрошення майстра-професіонала в певній сфері діяльності на вечір, конкурс, захід.

Значне місце в роботі соціального педагога з профорієнтації займають бесіди. Їх можна присвячувати ознайомленню з якоюсь однією професією, з групою споріднених професій, питанням значущості їх правильного вибору для людини. При цьому тематика бесід повинна відповідати віковим особливостям школярів і охоплювати круг питань, що цікавлять самих учнів [1].

Ознайомлення учнів з професіями в процесі бесіди можна проводити за наступним планом, який виділила Т. Шишковец [2]:

1. Загальні відомості про професію. Коротка характеристика галузі народного господарства, де застосовується професія, короткий історичний нарис і перспективи розвитку професії, основні спеціальності, пов'язані з цією професією.

2. Виробничий зміст професії. Місце і роль професії в науково-технічному прогресі, її перспективність; предмет, засоби і продукт праці; зміст і характер (функція) трудової діяльності; об'єм механізації і автоматизації праці; загальні і спеціальні знання і уміння фахівця цієї професії, моральні якості; зв'язок (взаємодія) з іншими спеціальностями.

3. Умови роботи і вимоги професії до людини. Санітарно-гігієнічні умови праці; вимоги до віку і здоров'я; елементи творчості, характер труднощів, міра відповідальності, спеціальні вимоги до фізіологічних і психологічних особливостей людини, відмітні якості працівника; спеціальні умови: вплив професії на спосіб життя працівника, його побут і так далі; економічні умови: організація праці, система оплати, відпустка.

4. Система підготовки до професії. Шляхи отримання професії, курси, технікуми, ВНЗ; зв'язок професійної підготовки з навчанням і трудовою діяльністю в школі; рівень і обсяг професійних знань, умінь і навичок, необхідних для отримання початкового кваліфікаційного розряду по цій професії; перспективи професійного зростання; де можна продовжити ознайомлення з професією [2].

Наступний метод профорієнтаційної роботи – екскурсія. Це одна з важливих форм по ознайомленню учнів з виробничим змістом професії. Для успішного проведення екскурсії необхідно чітко визначити тему, учбову, виховну і профорієнтацію мету.

Професіографічна екскурсія готується за планом: вибір об'єкту екскурсії; визначення мети екскурсії; попереднє відвідування підприємства з метою узгодження з адміністрацією термінів і умов поведінки екскурсії; розробка плану бесіди – підготовки учнів до екскурсії; підготовка екскурсовода до проведення екскурсії.

Ю. Примакова виділяє три етапи екскурсії: підготовка, проведення і підведення підсумків. У підготовці учителя до екскурсії значне місце займає планування, воно дозволяє провести екскурсію відповідно до поставлених цілей. У завершенні соціальний педагог спільно з дітьми підводить підсумки проведеної екскурсії [3].

Ще один метод профорієнтації роботи – лекції про професії.

Цей метод застосовують при викладі відомостей про зміст праці представників різних професій; про вимоги, професій, що пред'являються до фізіологічних особливостей особи; про досягнення в розвитку в окремих галузях та ін. Лекції використовують для повідомлення, наприклад, школярам права вибору професії; послідовності виконання різних трудових прийомів і операцій.

Вона має бути достовірною, а факти, що повідомляються, відповідати дійсності, відбивати сучасні стани розвитку галузей виробництва. Викладати матеріал необхідно в логічній послідовності.

Важливим питанням у профорієнтаційній роботі соціального педагога є дослідження індивідуальних особливостей кожного з учнів.

Основним джерелом отримання різноманітних відомостей про школярів може послужити анкетування, яке дозволяє зібрати за короткий час достатній об'єм відомостей і охарактеризувати досліджуване явище з якісного і кількісного боку. Анкети можуть бути: анонімними, публічними, відкритими і закритими, надаватися учням, батькам, педагогам.

Анкетування сприяє виявленню інтересів, професійної спрямованості, міри професійної обізнаності і т. д. Анкетування здатне охопити одночасно велику кількість школярів.

Наступним важливим методом є тест.

Тест – може бути представлений у бланковому і комп'ютерному варіантах. Головна перевага тестів полягає в об'єктивній установці наявності обстежуваних школярів властивостей, умінь, навичок, необхідних для виконання тієї або іншої професійної діяльності. У зв'язку з тим, що тестування є набором стандартних завдань, на виконання яких відводиться певна кількість часу. Тести доцільно використати для отримання зрізів рівня розвитку тих або інших властивостей і якостей особи.

Таким чином, профорієнтаційна робота має велику історію свого розвитку, яка зародилась на вітчизняному просторі ще у XVIII сторіччі. Зараз вона характеризується розробленістю психологічних методик та методів роботи. Сучасний професійний простір потребує кваліфікованих працівників, для цього потрібно провадити профорієнтаційні заходи враховуючи всі аспекти розвитку особистості, що неможливо без діяльності соціального педагога. Адже він спеціаліст у багатьох галузях знань (педагогіка, психологія, юриспруденція), а отже може більш ефективно проводити профорієнтаційні заходи.

Список використаної літератури

1. **Розин В. Н.** Психология судьбы: программирование или творчество / В. Н. Розин // Вопросы психологии. – 1992. – №1. – С. 98 – 105.
2. **Шишковец Т. А.** Справочник социального педагога: 5-11 классы / авт.-сост. Т. А. Шишковец. – 2-е изд.; перераб. и доп. – М.: ВАКО, 2007. – 213 с.
3. **Примакова Е. Ю.** Профорентация: Учеб. пособие для

студ. высш. учеб. заведений / Е. Ю. Примакова, И. С. Пряников. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 234 с. 4. **Климов Е. А.** Как выбрать профессию / Е. А. Климов. – М. : Просвещение, 1997. – 341 с. 5. <http://knowledge.allbest.ru>

Балацька Л. Ю. Методика роботи соціального педагога з профорієнтації вихованців

У даній статі розглядається процес профорієнтаційної діяльності соціального педагога з учнями у загальноосвітніх закладах. Надаються аналізу методи роботи стосовно профорієнтації вихованців. Аналізується розвиток та сучасний стан профорієнтаційної роботи соціального педагога.

Ключові слова: профорієнтація, тестування, анкетування, лекція, бесіда.

Балацкая Л. Ю. Методика работы социального педагога по профориентации воспитанников

В данной статье рассматривается процесс профориентационной деятельности социального педагога с учениками в общеобразовательных заведениях. Предоставляются анализу методы работы относительно профориентации воспитанников. Анализируется развитие и современное состояние профориентационной работы социального педагога.

Ключевые слова: профориентация, тестирование, анкетирование, лекция, беседа.

Balatskaja L. Yu. Methodology of work of social teacher on the vocational orientation of pupils

In this floor the process of профориентационной activity of social teacher is examined with students in general establishments. The methods of work get to the analysis in relation to the vocational orientation of pupils. Development and modern state of профориентационной work of social teacher are analysed.

Key words: vocational orientation, testing, questionnaire, lecture, conversation.

УДК 37.091.12:36:613

А. С. Кіященко

**ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗАХОДІВ ПРОПАГАНДИ
ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СЕРЕД ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ
У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА**

Кожна людина у своєму житті не має нічого ціннішого та важливішого, ніж здоров'я. Це питання завжди було актуальним і болючим, адже всі ми володіємо знаннями та вміннями щодо того, як

сприяти збереженню та зміцненню здоров'я, та лише частина з нас насправді веде здоровий та тверезий спосіб життя, займається спортом, проявляє активність у повсякденному житті, правильно харчується, вміє володіти своїми емоціями та виходити зі стресових ситуацій, що є запорукою чудового настрою та самопочуття.

Коли йдеться про здоров'я, то мається на увазі здоровий спосіб життя. Це означає, що людина має правильну установку на бережне ставлення до свого організму, прагне його зміцнити, орієнтована на гармонічні відносини з людьми та навколишнім середовищем, вона розуміє чого хоче в житті, знає як можна цього досягти та йде до своєї мети.

Здоров'я дітей є дуже важливе, адже найчастіше хвороби та проблеми з організмом у дорослому віці є наслідком умов та способу життя в дитячі та молоді роки. В цьому віці необхідно закладати моральні цінності, правильно розставляти пріоритети в житті, сформувати здорову особистість, яка б прагнула до самовдосконалення та самовиховання і несла відповідальність за вплив на свій організм перед самим собою.

Саме тому метою нашої статті є – розкрити ефективне використання засобів пропаганди здорового способу життя серед дітей та молоді.

Сучасні дослідження проблеми формування здорового способу життя дають можливість зробити висновок про багатоплановість підходів у розв'язанні даної проблеми. Так, філософський і соціальний аспект формування здорового способу життя дітей і молоді відображено у працях А. Бойко, Н. Гундарьова, В. Крюкова, О. Сахно, Л. Сущенко; медико-біологічний аспект розроблено у дослідженнях М. Амосова, Г. Апанасенко, Н. Борисенко, А. Мартиненко. Психолого-педагогічний аспект формування здорового способу життя молодших школярів розглядали Н. Бібік, Е. Буліч, О. Богініч, Т. Бойченко, О. Ващенко, Л. Волкова, О. Дубогай, В. Оржиховська, Н. Коваль, С. Кондратюк, Л. Саврковська, О. Савченко, С. Свириденко та ін. Проблема формування у молодших школярів психічного здоров'я знайшли втілення у дослідженнях І. Бега, Л. Божович, О. Запорожця, В. Кузя, С. Максименко та ін.

Загальноприйняте у міжнародному співтоваристві визначення здоров'я, викладене в Преамбулі Статуту ВООЗ (1948 р.): *«Здоров'я – це стан повного фізичного, психічного, духовного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад»*. Світова наука розробила цілісний погляд на здоров'я як феномен, що інтегрує принаймні чотири його сфери або складові – *фізичну* (індивідуальні особливості анатомічної будови тіла, перебігу фізіологічних функцій організму в різних умовах спокою, руху, довкілля, генетичної спадщини, рівня фізичного розвитку органів і систем організму); *психічну* (індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини –

збудження, емоційність, чутливість та ін.); *соціальну* (пов'язана з економічними чинниками, стосунками індивіда із структурними одиницями соціуму – сім'єю, організаціями, з якими створюються соціальні зв'язки, праця, відпочинок, побут, соціальний захист та ін.); *духовну* (пов'язана з освітою, наукою, мистецтвом, релігією, етикою).

З позицій викладеного розуміння феномена здоров'я людини визначення поняття *здорового способу життя (ЗСЖ): це все в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров'я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через діяльність з оздоровлення умов життя – праці, відпочинку, побуту*. Складові ЗСЖ містять різноманітні елементи, що стосуються усіх сфер життя. Найважливіші з них – *харчування* (споживання якісної питної води, необхідної кількості вітамінів, мікроелементів, протеїнів, жирів, вуглеводів), *побут* (якість житла, умови для пасивного та активного відпочинку, рівень психічної та фізичної безпеки на території життєдіяльності), *умови праці та навчання, рухова активність* (фізична культура і спорт, використання засобів різноманітних систем оздоровлення) [4].

Формування здорового способу життя визначається як процес запровадження зусиль для сприяння поліпшенню здоров'я і благополуччя взагалі, зокрема ефективних програм, послуг, політики, які можуть підтримати та поліпшити існуючі рівні здоров'я, дати людям змогу посилити контроль над власним здоров'ям і покращити його.

Основними об'єктами соціально-педагогічної роботи щодо формування здорового способу життя є навчальні заклади різних типів (загальноосвітні школи, вищі навчальні заклади) та позашкільні заклади (соціальні служби для молоді, клуби за місцем проживання, громадські об'єднання тощо). Щоб ця модель спрацювала, соціальний педагог повинен володіти професійною компетентністю, під якою розуміється сформована у процесі навчання та самоосвіти система науково-практичних знань і вмінь, які впливають на якість вирішення професійних завдань, і розвинуті особистісно-професійні якості, що проявляються у діловому та партнерському спілкуванні з дітьми та молоддю при вирішенні їхніх життєвих проблем.

Соціальний педагог через соціальну складову здоров'я має можливість впливати на моральне, психічне та фізичне здоров'я особистості, а формування у підростаючого покоління свідомості соціальної цінності здоров'я як особистого, так і суспільного сприятиме позитивному ставленню та розвитку особистості загалом [3].

С. Максименко пропонує загальні концептуальні засади пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя серед дітей та молоді. Вони складаються із п'ятих послідовних взаємопов'язаних частин.

1. Спрямування пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя.

2. Психологічні особливості дітей та молоді, які мають бути враховані при здійсненні пропагандальної роботи.
3. Змістовні особливості психогігієнічного виховання і здорового способу життя, які мають бути враховані при їх пропагуванні серед дітей та молоді.
4. Вихідні організаційно-методичні засади пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя.
5. Забезпечення ефективності пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя [1].

Виділяються дві групи факторів, що впливають на формування ЗСЖ дітей та молоді:

- фактори ризику, що негативно впливають на формування позитивних установок на ЗСЖ і запобігання вживанню психоактивних речовин – асоціальний спосіб життя батьків, безвідповідальне ставлення до виховання; недосконалі, малоефективні методи профілактичної роботи; недостатність знань, інформації, досвіду з формування ЗСЖ; недоступність нових, інтерактивних методик, відсутність зацікавленості педагогів шкіл та викладачів ВНЗ у такій роботі, належного матеріально-технічного забезпечення;

- «захисні» фактори, завдяки яким формуються позитивні установки на ЗСЖ – позитивний мікроклімат в сім'ї, позитивні установки на ЗСЖ в референтних групах; валеологічні знання; вміння передбачати і розпізнавати ризики для здоров'я, уникати їх у повсякденному житті; позитивна самооцінка та почуття власної гідності.

За О. Жабокрицькою, основними напрямками виховної роботи з *особами з високим рівнем сформованості ЗСЖ* мають бути: практична допомога у визначенні та підтримці морально і соціально значущих цінностей, забезпечення їхньої внутрішньої єдності з цінністю здоров'я, переведення їх у цінність орієнтації з поступовою реалізацією в суспільно та особистісно-значущі цілі ЗСЖ; поглиблення знань та умінь з основ ЗСЖ; навчання визначенню рівня власного фізичного здоров'я та психоемоційного стану, проведення самоаналізу і самооцінки отриманих результатів; складанню індивідуальних програм оздоровлення та здійсненню корекції власної життєдіяльності та ін.

Основна робота з *особами із середнім рівнем сформованості ЗСЖ* має полягати: у розширенні в них морально-ціннісних орієнтацій на зміцнення здоров'я і формування його стійкої мотиваційно-сміслової основи; заохоченні в поглибленні знань, набутті вмінь і навичок ЗСЖ; дотриманні режиму дня як моделі індивідуального стилю життя; підготовці до проведення самостійних корекційно-реабілітаційних заходів з усунення фізичних та психічних вад; навчанні учнів вести щоденник самоконтролю й аналізувати сімейно-побутові умови.

З *особами, які мають низький рівень сформованості ЗСЖ* виховна робота повинна спрямовуватись на: формування інтересу до проблем ЗСЖ через ознайомлення їх з нетрадиційними методами й системами

оздоровлення, організацію зустрічей з людьми, які ведуть ЗСЖ; залучення до активної участі у оздоровчих заходах школи, у спортивних святах; підвищення рівня знань стосовно здоров'я і ЗСЖ завдяки використанню в позакласній діяльності цікавого, раніш невідомого матеріалу, особистісно-значущого для усіх учнів та молоді.

Серед прикладів безпосередніх заходів щодо пропаганди здорового способу життя можуть бути: оформлення куточків здоров'я, створення методичних куточків спеціальної літератури з проблем здоров'я, проведення днів і тижнів здоров'я та ЗСЖ, введення фізкультурно-оздоровчих заходів в режимі навчального дня, різноманітних ігор на перервах; проведення бесід про ЗСЖ і його цінності, рольових ігор та ігор-змагань, свят здоров'я; проведення годин спілкування, конкурсів і вікторин, олімпіад, виставок літератури про здоров'я та здоровий спосіб життя, випуск стіннівок.

Процес формування відповідального ставлення до здоров'я в дітей та молоді базується на принципах:

- самовизначення (вибір особистості стосовно здоров'я на основі створених можливостей);
- активізація потенціалу (розвиток здібностей і ресурсів особистості);
- участі (залучення особистості, груп до процесу планування, підготовки, проведення й оцінювання програм зі сприяння покращенню здоров'я);
- соціального підкріплення (підтримка, взаємодія між окремими особами, групами в питаннях здоров'я);
- партнерства (об'єднання зусиль громад, організацій, установ для покращення громадського здоров'я).

Соціально-педагогічна робота з формування ЗСЖ дітей та молоді має складатися із двох взаємопов'язаних складових:

1) прийняття дітьми та молоддю цінностей ЗСЖ (пропагандувальна складова);

2) здобуття молоддю знань, вмінь і навичок, необхідних для самостійного виконання його вимог (змістовно-інформаційна та практична складова) [2].

Кожен із заходів щодо пропаганди здорового способу життя реалізується за притаманними для нього певними принциповими положеннями і за наявності певних умов

1. *Створення сприятливого середовища для життєдіяльності людини.* Нерозривний зв'язок людини і середовища її існування, взаємозв'язок двох складових середовища (суспільної і природної), взаємозв'язок чотирьох складових здоров'я людини (фізичної, психічної, соціальної, духовної) – все це обумовлює необхідність будувати заходи щодо формування здорового способу життя на основі соціо-екологічного підходу до здоров'я.

2. *Підвищення активності громад.* Головною «рушійною силою», потенціалом, середовищем розробки і впровадження формування здорового способу життя є громада (місцева територіальна, етнічна, культурна тощо).

3. *Розвиток індивідуальних навичок* переважно спрямованих на інформаційну і освітню діяльність, що має на меті збільшувати спроможність людей робити правильний вибір, посилювати контроль за здоров'ям, вчитись спрямовувати зусилля на власне здоров'я, на здорове середовище.

4. Переорієнтація служб охорони здоров'я має здійснювати розширення сфери відповідальності спеціалізованої системи охорони здоров'я саме у напрямку формування здорового способу життя, виходячи за межі лікування [3].

Таким чином, можна сказати, що збереження здоров'я дітей та молоді, формування в них свідомого вибору здорового способу життя є глобальною проблемою для розв'язання якої необхідно розробити та запровадити нові підходи та заходи щодо популяризації активного та здорового життя.

Список використаної літератури

1. Максименко С. Д. Загальні концептуальні засади пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя серед сучасної молоді / С. Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – №11. – С. 15 – 24. **2. Максименко С. Д.** Теоретико-методичні засади психологічного обґрунтування заходів пропагування серед молоді здорового способу життя / С. Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 8. – С. 22 – 31. **3. Соціальна педагогіка:** Підручник / За ред. А. Й. Капської. – К. : Центр учбової літератури, 2011 – 488 с. **4. Формування** здорового способу життя молоді: проблеми та перспективи / О. Яременко, О. Балакірева, О. Вакуленко та ін. – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 207с.

Кіященко А. С. Ефективне використання заходів пропаганди здорового способу життя серед дітей та молоді у роботі соціального педагога

У статті розглянуто теоретичне підґрунтя здорового способу життя, надана класифікація видів здоров'я, розглянуто особливості формування здорового способу життя серед дітей та молоді та фактори, що впливають на нього, охарактеризовано принципи формування відповідального ставлення до здоров'я та розкрито особливість соціально-педагогічної роботи щодо пропаганди здорового способу життя.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, фізичне, психічне, моральне та соціальне здоров'я.

Кияшенко А. С. Эффективное использование мероприятий пропаганды здорового образа жизни среди детей и молодежи в работе социального педагога

В статье рассмотрены теоретические основы здорового образа жизни, предоставлена классификация видов здоровья, рассмотрены особенности формирования здорового образа жизни среди детей и молодежи и факторы, влияющие на него, охарактеризованы принципы формирования ответственного отношения к здоровью и раскрыто особенность социально-педагогической работы по пропаганде здорового образа жизни.

Ключевые слова: здоровье, здоровый образ жизни, физическое, психическое, моральное и социальное здоровье.

Kiyaschenko A. S. Efektivne the use of measures of propaganda of healthy way of life among children and young people in-process social teacher

Theoretical bases of healthy way of life are considered in the article, classification of types of health is given, the features of forming of healthy way of life among children and young people and factors influencing on him are considered, principles of forming of responsible attitude are described toward a health and the feature of social work is exposed on propaganda of healthy way of life.

Key words: health, healthy way of life, physical, psychical, moral and social health.

УДК 37.013.42

С. А. Силкіна

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ
З ЮНИМИ МАТЕРЯМИ У ГРОМАДІ**

Впродовж останніх десятиліть однією з соціальних проблем сучасності є юне материнство. Особливість цієї проблеми полягає у тому, що одночасно мова йде про здоров'я, життя, долю як дітей так і тих жінок, для яких материнство стає чинником багатьох ризиків. Саме молоді матері – одна з найуразливіших в економічному, соціальному, психологічному, педагогічному аспектах соціально-психологічна підгрупа. З народженням дитини дівчата юного віку та їхні діти опиняються у складній життєвій ситуації, що, як правило супроводжується бідністю, обмеженістю можливостей для отримання освіти, професії, доступу до медичних та соціальних послуг, небезпекою захворювань, насильства, сексуальної експлуатації. Негативними наслідками ранньої вагітності та материнства стають економічна

неспроможність дівчат самотійно забезпечувати безпеку та якість життя собі й своїй дитині, соціальна ізоляція, чисельні психологічні проблеми, дискримінація, небезпека для здоров'я та життя дитини, ризик відмови від неї [2].

Підліткова вагітність у різних країнах світу, включаючи Україну, набуває тривожної поширеності. За даними експертів, кількість підліткових абортів у світі становить 2-4 млн. операцій на рік. 15 млн. немовлят народжуються мамами-підлітками; близько 60 тис. дівчат щорічно вмирають під час пологів та абортів [4].

Вітчизняними вченими в останнє десятиліття проведено дослідження у сфері соціально-педагогічної роботи з молоддю. Теоретичні основи соціально-педагогічної роботи з юними матерями розкрито у працях І. Зверєвої, Л. Коваль, А. Капської, Л. Міщик, С. Харченко, Л. Штефан; особливості соціалізації молоді в сучасних умовах досліджують Н. Лавриченко, Г. Лактіонова; концептуальні засади соціально-педагогічної роботи з сім'ями, підготовки підлітків до сімейного життя, усвідомленого батьківства висвітлено у працях Т. Алексеєнко, В. Бондаровської, Л. Буніної, Т. Говорун, В. Кравця, І. Трубавіної [3].

Метою нашої статті є – розкриття сутності соціально-педагогічної роботи з юними матерями в різних типах громад, а також розглянути приклади зарубіжного та вітчизняного досвіду соціально-педагогічної роботи.

Термін «юне материнство» був запропонований І. Катковою у праці «Медико-соціальні проблеми юного материнства: програма соціальної роботи з юними матерями» (1992) й у даному випадку означає ранній вік жінок, які народили дитину. Щодо вікових меж «юного материнства», то різні фахівці висловлюють свою точку зору на цю проблему. Нижня вікова межа юного материнства визначається віком вступу до пубертатного періоду [4].

В Україні верхня вікова межа юного материнства становить 18 років – це вік повноліття. Однак, на думку багатьох вчених, юними матерями треба вважати не лише неповнолітніх, а й дівчат, які народили дитину до 21 року, оскільки, як правило, до цього віку молода людина набуває самотійності, починає професійну кар'єру.

Проблема юного материнства є актуальною для багатьох Європейських країн і США. За минулі десятиліття проблема вагітностей і материнства неповнолітніх і молодих дівчат, як і раніше, вважається однією з актуальних міжнародних соціальних проблем, що вимагають пошуку ефективних шляхів розв'язання.

Організація соціально-педагогічної роботи з юними матерями та їхніми сім'ями потребує залучення професійної громади.

Під професійною громадою розуміють групу осіб, котрі мають спільні професійні інтереси, однакову освіту (наприклад, наукова громада, громада викладачів ВНЗ, громада соціальних працівників) [3].

Вирішення проблеми юного материнства можливе завдяки міждисциплінарному підходу, коли працює команда спеціалістів. Міждисциплінарну команду спеціалістів (МДК) можна вважати професійною громадою, оскільки усі спеціалісти мають спільні інтереси (сприяння ефективної соціальної допомоги, залучення клієнта до вирішення власних проблем), мають однаковий рівень освіти щодо діяльності МДК, об'єднані роботою в соціальній сфері та, як правило, в одній територіальній громаді [4].

Традиційно міждисциплінарна команда спеціалістів займається аналізом та організацією соціальної допомоги матерям-підліткам у Великій Британії, Швеції, Данії, Австрії та інших країнах.

До складу спеціалістів входять соціальний працівник, соціальний педагог, психолог, юрист, консультант з питань охорони здоров'я.

Також до складу команди за необхідністю можуть входити педіатр, психіатр, психотерапевт, сімейний консультант, поліцейський, спеціаліст відділу усиновлення тощо. Координаційну функцію роботи команди здійснює соціальний працівник, який відповідає за якісне та повне обстеження випадку юної матері із залученням відповідних фахівців. Після обстеження випадку відбувається зустріч спеціалістів МДК, де визначається стратегія надання допомоги юній мамі та її родині, планується залучення спеціалістів команди на різних етапах реалізації допомоги. Після цього соціальний працівник, який веде індивідуальний випадок клієнта, обговорює запропоновану стратегію із юною мамою і планує разом з нею етапи реалізації плану втручання. На кожному етапі допомоги підключаються відповідні спеціалісти, як зазначено в плані. Далі МДК обговорює результати втручання на чергових нарадах, що проходять раз на тиждень або 2 рази на місяць. При завершенні плану втручання організовується зустріч МДК для обговорення результатів роботи, аналізу кожного етапу втручання і випадок закривається. За домовленістю кожен спеціаліст команди володіє професійною етикою соціального працівника, діє в інтересах клієнта. Таким чином, організація соціально-педагогічної допомоги юним матерям може здійснюватись професійною громадою спеціалістів [2; 6].

До вирішення проблем юних матерів залучаються представники релігійних громад. В різних церковних традиціях народження дитини визнається величезною цінністю, приймається думка про те, що життя кожної людини має бути захищеним від моменту запліднення.

До релігійної громади відносять групу людей, які мають однакові вірування і належать до однієї релігії (наприклад християни: православні, греко-католики, протестанти) [3]. Представники релігійних громад спрямовують свою діяльність на профілактику абортів, популяризують інформацію щодо унікальності кожного життя, допомагають дівчатам отримати інформацію щодо репродуктивного здоров'я, надають різні види допомоги дівчатам, які завагітніли та тим, які народили у ранньому віці.

На сьогодні в Україні при лютеранській церкві діє Благодійний Фонд «Дар життя». Спеціалісти фонду соціальні працівники, психологи організують безкоштовні тестування на визначення вагітності, ведуть просвітницьку роботу серед молоді щодо шкідливого впливу абортів на здоров'я, надають юним вагітним матеріальну та психологічну допомогу, організують консультування із спеціалістами лікарями, допомагають налагодити стосунки з батьками та батьком дитини, організують матеріальну підтримку після народження дитини. Подібну роботу ведуть і представники інших церковних конфесій в Україні. В практиці європейських країн співпраця між релігійними громадами та соціальними службами є налагодженою. У Польщі священники та волонтери католицької церкви патронують сім'ї юних матерів та допомагають вирішити нагальні проблеми життя. В Україні соціальна робота в релігійних громадах тільки починає розвиватись, церква поступово усвідомлюється як повноправний соціальний інститут [5].

Громада з особливими потребами є ще одним типом громади, де здійснюється соціально-педагогічна робота з юними матерями. Такою громадою називають групу людей, які мають спільний досвід і взаємостосунки із широким загалом (наприклад, безробітні, особи з ВІЛ, групи анонімних алкоголіків, особи з вадами слуху, зору) [1].

До даного типу громад можна віднести групи самопомоги для юних матерів. Відвідування зустрічей групи самопомоги для юних матерів дає можливість відчувати підтримку з боку, людей з подібними проблемами, висловити свої почуття щодо своїх проблем, знайти друзів та однодумців, створити групи догляду за дітьми (на 2-4 години), засвоїти нову інформацію щодо догляду за дитиною та її розвитку, репродуктивного здоров'я, створити громадську організацію та брати участь у вирішенні своїх проблем.

Створення груп самопомоги для юних матерів широко впроваджується у США, Великобританії, Канаді, Данії, Швеції. Матері-підлітки, які зазнають соціальних, економічних, психологічних проблем, залучаються до їх вирішення, набувають нового досвіду. Як правило, групи самопомоги діють на базі Центрів дозвілля молоді, соціальних службах, при церквах. Соціальні працівники та волонтери допомагають створювати такі групи, залучають до проведення зустрічей спеціалістів громадських організацій, вводять правила роботи групи, створюють ініціативну групу учасників, допомагають планувати діяльність групи [2].

Ще одним типом громади, де частково вирішуються проблеми юних матерів, можна вважати Інтернет-конференції та форуми для юних матерів, що створюються переважно громадськими організаціями. Така технологія соціально-педагогічної роботи є популярною в країнах, де комп'ютери та Інтернет є в кожній школі, соціальній службі, центрі для молоді. Громадські організації створюють спеціалізовані сайти для юних матерів, де вони можуть отримати інформацію щодо розвитку дитини та догляду за нею, репродуктивного здоров'я, адреси, за якими можна отримати цільову

допомогу. На сайті можна отримати індивідуальні консультації лікарів, психологів, педагогів, соціальних працівників в режимі зв'язку, а також знайти друзів, отримати підтримку однолітків, розказати про свої враження від проблем, дати поради іншим. Важливим доробком інтернет технологій для юних матерів є створення індивідуального графіку навчання в школі [3]. Відвідуючи сайт час від часу, юні мами стають однією територіальною громадою в Інтернеті, а також громадою за інтересами. Інформаційні технології впливають і на розробку новітніх соціально-педагогічних технологій допомоги різним групам клієнтів.

Залучення членів громад організації соціально-педагогічної роботи з юними матерями сприяє збереженню суспільного здоров'я та превенції можливих соціальних ризиків.

Список використаної літератури

- 1. Безпалько О. В.** Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 134 с.
- 2. Братусь І. В.** Соціально-педагогічна робота з юними матерями в громаді / І. В. Братусь // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. праць. – Луцьк : Волинський державний університет. Волинський Академічний дім, 2004.– Вип. 1. – С. 72 – 77.
- 3. Братусь І. В.** Юне материнство як соціально-педагогічна проблема / І. В. Братусь // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. праць. – Луцьк : Волинський державний університет. Волинський Академічний дім, 2002. – Вип. 2. – С. 5 – 15.
- 4. Зверєва І. Д.** Соціальна педагогіка: теорія і технології. Підручник / І. Д. Зверєва. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
- 5. Коджаспірова Г. М., Коджаспіров А. Ю.** Словник з педагогіки / Г. М. Коджаспірова, А. Ю. Коджаспіров. – М. : «МарТ», 2005. – 448 с.
- 6. Соціально-педагогічні технології:** Навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 552 с.

Силкіна С. А. Особливості соціально-педагогічної роботи з юними матерями у громаді

У статті описується соціально-педагогічна робота з юними матерями в різних типах громад, наведено приклади з зарубіжного та вітчизняного досвіду соціально-педагогічної роботи.

Ключові слова: юне материнство, юні матері, технології соціально-педагогічної роботи з юними матерями у США та Великій Британії; Інтернет технологія; превенція.

Силкина С. А. Особенности социально-педагогической работы с юными матерями в сообществе

В статье описывается социально-педагогическая работа с юными матерями в разных типах общин, приведены примеры из зарубежного и отечественного опыта социально-педагогической работы.

Ключевые слова: юное материнство, юные матери, технологии социально-педагогической работы с юными матерями в США и Великобритании; Интернет технология; превенция.

Silkina S. A. Osoblivosti socially pedagogical work with young mothers in society

This article is about social and pedagogical work with teenage mothers in different types of communities. It gives examples experiences of social care for teenage mothers from different countries.

Key words: young motherhood, young mothers, technologies of social and pedagogical work with young mothers in the United States and the United Kingdom; Internet technology; prevention.

УДК 37.013.42:343.431

I. I. Сухорукова

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ЖІНКАМИ**

Проблема торгівлі людьми має глибокі історичні і етнонаціональні корені. На різних станах свого розвитку людство по-різному ставилося до неї. На ранніх стадіях ставлення до торгівлі людьми було досить ліберальним, купівля-продаж людини розглядалися як засіб законного збагачення. Згодом людське співтовариство усвідомило неможливість існування такої форми використання людини, яка дискримінувала її та принижувала гідність. Почалася багатовікова боротьба із цим ганебним явищем, яка не вщухає і сьогодні.

Перші цифри оцінки масштабу проблеми з'явилися у звіті Всесвітньої мережі за виживання у 1997 р. – близько 400 тис. жінок із країн СНД були продані в сексуальне рабство з початку 90-х рр. Пізніше з'являлися й інші цифри (від 700 тис. до 4 млн. осіб у всьому світі у 2001 р.), але однозначно можна відмітити складність ведення статистики передусім через латентність цієї проблеми.

Комісія ООН з питань боротьби з міжнародною злочинністю вважає торгівлю людьми третьою за своїми масштабами категорією організованої злочинності, що поступається лише нелегальній торгівлі наркотиками і зброєю. За оцінками комісії, щорічні прибутки цього транснаціонального бізнесу становлять близько 12 мільярдів доларів. Нелегальні доходи від торгівлі «живим товаром» живлять механізми корупції, готуючи сприятливий ґрунт для подальшого розвитку нелегального бізнесу та виступаючи загрозою підризу існуючих правових структур і правоохоронних органів.

Не дивлячись на те, що проблема торгівлі людьми є вкрай актуальною, але її вивченням в Україні займаються лише спеціалісти громадських організацій та деякі науковці.

Так Є. Луценко, Л. Матіяшик, І. Шваб, Ш. Сканлан надають загальний огляд поточної ситуації щодо торгівлі людьми з України. Також вони наводять оцінку програм, спрямованих на протидію цьому явищу. У виданнях міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна» О. Горбунова визначає сучасний стан проблеми торгівлі людьми, зокрема, торгівлі жінками, дає ситуаційний аналіз соціально-економічного положення жінок в сучасній Україні. Також розглядається робота неурядових організацій за кордоном, напрямки їх діяльності, конкретні види та форми надання допомоги потерпілим.

Проблемі боротьби із цим транснаціональним злочином присвятили свої наукові праці такі вчені, як С. Бородін, Л. Галенська, С. Гогель, В. Дерюжинський, Г. Ігнатенко, І. Карпець, В. Кудрявцев, І. Лукашук, Є. Ляхов, А. Наумов, В. Панов, Ю. Решетов і багато інших учених.

Л. Савич та О. Швед акцентують увагу на ведені превентивних освітніх компаній по запобіганню торгівлі людьми неурядовими організаціями України. Проблеми організації виховної роботи щодо попередження торгівлі людьми з учнівською та студентською молоддю, а також з батьківською громадою торкається О. Удалова.

Р. Безпальча розглядає як саме явище торгівлі людьми, проблеми потерпілих, так і досвід громадських організацій з надання допомоги тим, хто потерпів від торгівлі людьми.

З погляду на все вище сказане, можна стверджувати, що явище торгівлі людьми є досить актуальною проблемою сьогодення України та потребує негайних координованих заходів для подолання. Тому метою нашої статті є – розкрити особливості соціально-педагогічної профілактики торгівлі жінками.

Торгівля людьми – це протизаконна торгівля людськими істотами в цілях комерційної сексуальної експлуатації або примусової праці: це сучасна форма рабства, що включає в себе домашнє рабство, примусові шлюби, боргову кабалу, примусове зайняття проституцією чи участь у виготовленні порнографічної продукції, нестерпні форми праці тощо.

Торгівля жінками має стійку тенденцію до поширення, викликаючи серйозне занепокоєння усієї світової спільноти та негативно впливаючи на імідж будь-якої з держав. З огляду на те, що торгівля жінками є проблемою майже глобальною, у межах України як окремої держави її можна вирішити лише частково. Тому для ефективного розв'язання зазначеної проблеми необхідне опрацювання міжнародної стратегії спільних дій [1, с. 37 – 55].

Серед причин поширення торгівлі жінками в Україні є як внутрішні, так і зовнішні чинники [2]. Проаналізуємо їх більш детально.

Дані досліджень, експертні оцінки, інтерв'ю з жінками свідчать, що на першому місці серед чинників, які змушують жінок до виїзду за

кордон, стоїть скрутне економічне становище, практична неможливість отримати гідну роботу в Україні.

Фемінізація бідності сприяє пошуку будь-якої праці і засобів покращення свого матеріального стану, навіть без врахування можливих наслідків. Дослідниці різних країн помітили, що в цій катастрофічній ситуації – бідності – жінки скоріше погоджуються на роботу, що не відповідає їх рівню освіти та кваліфікації, в той час як чоловіки вагаються. Зростає кількість сімей у найбільш проблемних країнах, де жінки є головними годувальницями сім'ї. Вони відчувають відповідальність за родину та дітей.

Ситуація ускладнюється не тільки кризовим станом української економіки, але й тим, що процес міграції криміналізується, оскільки дешева робоча сила українських громадян складає основи надприбутків посередників як в Україні, так і за її межами.

Низький рівень життя та високий рівень безробіття серед жінок штовхає їх на пошук роботи за межами держави. Як виявилось з досліджень, проведених у фокус-групах Міжнародною організацією з міграції, 80 % опитаних жінок висловили бажання працювати за кордоном. А в ситуації з робочими-мігрантами в європейських та інших розвинутих країнах найбільш доступною для українських громадян є сфера сексуальної індустрії в її легальному та нелегальному варіантах.

Практичний досвід роботи по запобіганню торгівлі людьми та безпосереднє спілкування з жінками, які бажають їхати працювати за кордон, та з тими, хто повернувся звідти, свідчить, що велику негативну роль у поширенні в Україні злочину «торгівля людьми» відіграє погана обізнаність українських громадян щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном, а також про наслідки нелегального працевлаштування за кордоном. Цю групу чинників можна назвати інформаційними.

Значні соціальні та психологічні проблеми виникають у жінок внаслідок того, що вони опиняються в країнах, із законами, традиціями і мовою яких не обізнані. Українські жінки висловлюють практично нездійсненні бажання, що свідчить про низький рівень обізнаності про реальні умови життя за кордоном і необхідність розповсюдження інформації з цієї проблеми.

До правових чинників можна віднести відсутність працюючої системи, з одного боку, захисту потерпілих, недостатню захищеність українських громадян від рук торговців живим товаром як в Україні, так і за її межами, а з другого – покарання злочинців.

Важливими, але мало дослідженими є психологічні чинники: Кризовий етап, в якому знаходяться наші громадяни, призвів і до зменшення самозахисту, погіршення психологічного стану жінок. За принципом «вже гірше не буде» жінки погоджуються на різні авантюрні пропозиції, навіть не думаючи про їх наслідки.

Фактором, що підштовхує до бажання їхати за кордон у пошуках щастя, є насильство стосовно жінок, зокрема, домашнє. Досвід спілкування з жінками, які потерпіли від сексуальної торгівлі, свідчить про те, що домашнє насильство нерідко стає передумовою, причиною, несвідомим поштовхом, що спонукає жінку шукати щастя і заробітку якомога далі від батьківщини. Ці гіпотези підтвердилися і під час проведення інтерв'ю з жінками – потерпілими від торгівлі – в межах соціологічного дослідження Міжнародної організації з міграції. Суб'єктами насильства над жінкою виступають або батьки, або чоловік (та навіть факт його відсутності). Непорозуміння між поколіннями в родині – це чинник багатьох особистих бід. Коли молода жінка страждає від психологічного або навіть фізичного насильства з боку батьків, вона не буде довго міркувати над пропозиціями посередників. Навпаки, коли батьки готові в будь-яку хвилину прийти на допомогу, дівчатам вдавалося звільнитися з рук работорговців.

Серед зовнішніх чинників слід відмітити як позитивні: відкриття кордонів та падіння «залізної завіси»; спрощення можливості для українських громадян подорожувати по світу як у пошуках розваг, так і праці; так і негативні: інтернаціоналізація тіньової економіки; зростання різниці між багатими та бідними державами; формування міжнародних кримінальних об'єднань; корумпованість працівників державних органів; лояльне законодавство до занять проституцією в багатьох країнах світу.

Зазначені чинники надають широке поле діяльності звідникам і сутенерам для вербування молодих жінок на зарубіжні роботи та до сексуального бізнесу [2].

На практиці торгівля жінками здійснюється шляхом вчинення ряду дій, які в своїй сукупності і складають її поняття:

- 1) вербування (як правило воно здійснюється шляхом підкупу, обману, викрадення, зловживання владою чи залежним становищем жертви, погрози чи іншого виду примусу);
- 2) транспортування (тобто перевіз «живого товару» до країни – реципієнта);
- 3) передача (купівля-продаж, обмін чи інші оплатні або безоплатні форми передачі «права власності» на людину);
- 4) експлуатація (примушування до заняття проституцією, використання у порнобізнесі, залучення у злочинну діяльність тощо).

Проблема боротьби з торгівлею жінками не може вирішуватися відокремлено від питань, пов'язаних із становищем жінок в українському суспільстві. Тому державні механізми запобігання торгівлі жінками та насильства стосовно жінок повинні враховувати і базуватися на вже існуючих в Україні інституціях, через які і зусиллями яких впроваджується жіноча політика в Україні [3].

У своїх працях В. Оржеховська зазначає, що соціальна профілактика – вид соціальної роботи, яка скерована на здійснення системи економічних, політичних, правових, медичних, психолого-

педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі; соціальна превенція – система соціальних заходів, спрямованих на створення умов попередження негативних явищ [4, с. 164]. На думку науковця, є три види профілактики:

- профілактика первинна – соціально-педагогічна профілактика. Вона скерована на боротьбу зі шкідливими факторами в соціальному та природному середовищі;

- профілактика вторинна – превентивна допомога та корекція; діяльність спрямована на попередження подальшого розвитку проблем серед груп ризику та осіб, схильних до девіантної поведінки. Передбачає виявлення груп ризику, застосування до цих груп комплексу лікувальних та виховних заходів;

- профілактика третинна – адаптація, реабілітація і ресоціалізація. Сутність її в розробці заходів, які спрямовані на одужання хворого, попередження загострення хвороби. Ядром цієї профілактики є терапевтичні заходи й соціальна реабілітація [4, с. 143].

У своїх дослідженнях, присвячених соціальній профілактиці торгівлі людьми, Л. Ковальчук, К. Левченко, І. Трубавіна зазначають:

- первинна профілактика носить інформаційний характер із метою підвищення обізнаності населення та формування у свідомості неприйняття торгівлі людьми, осуду цього явища, позитивної мотивації до запобігання йому. Цільовою групою первинної профілактики є все населення країни;

- вторинна профілактика передбачає комплекс послуг, спрямованих на роботу з особами групи ризику для зниження ступеня їх вразливості потрапляння в ситуації торгівлі людьми та створення сприятливих умов для підвищення їх життєдіяльності. Цільовою групою вторинної профілактики є представники груп ризику потрапляння в ситуації торгівлі людьми;

- третинна профілактика спрямована на запобігання повторного потрапляння в ситуацію торгівлі людьми особи, яка постраждала від торгівлі людьми. Цільовою групою послуг третинної профілактики є дорослі та діти, які постраждали від торгівлі людьми, і члени їх сімей.

Основна мета соціально-педагогічної профілактики торгівлі жінками – створення оптимальних соціокультурних умов для попередження торгівлі жінками, що загрожує життю, розвитку та соціалізації особистості.

Соціально-педагогічна профілактика торгівлі жінками в Україні має свої завдання:

- здійснення інформаційно-пропагандистської роботи серед жінок з метою розкриття реального змісту явища і поняття «торгівля людьми»;

- формування правової свідомості і правової поведінки в жінок, відповідальності за своє життя у єдності із розвитком їх активності, самостійності, творчості, створення умов для самореалізації [5, с. 220 – 240].

На нашу думку, соціально-педагогічна профілактика торгівлі жінками в Україні повинна включати комплекс завдань, напрямів, технологій, які успішно викреслили проблему суспільства.

Основними методами соціально-педагогічної профілактики торгівлі жінками в Україні є: інформування, розгляд негативних прикладів, розкриття перспектив, аналіз ситуацій, переконання, навіювання, інструктування, аналіз статистичних даних [6].

Соціально-педагогічна профілактика торгівлі жінками здійснюється через:

1. Соціальну рекламу (розкриває сутність, форми та наслідки торгівлі жінками, шляхи виходу з кризової ситуації. При сприянні ЗМІ – розповсюдження буклетів, брошур, листівок, іншої друкованої продукції).

2. Передачі радіо та телебачення.

3. Соціологічні дослідження, результати, що є основою для розробки програм та застосування тих чи інших заходів профілактики.

4. Допомогу в перевірці благонадійності потенційних закордонних роботодавців, пояснення можливих наслідків шлюбів за листуванням.

5. Проведення роз'яснювальної роботи з особами, які виїжджають за кордон, з питань попередження торгівлі людьми.

6. Правову освіту населення про законодавство з попередження торгівлі людьми, покарання за її здійснення, що сприяє усвідомленню потенційними організаторами торгівлі людьми покараності їх діяльності.

7. Просвіту батьків та молоді про права дитини, навчання та працевлаштування за кордоном.

8. Допомогу об'єктам соціально-педагогічної роботи у вирішенні проблем працевлаштування, забезпечення житлом за місцем проживання, щоб вони не шукали «омріяного» щастя за кордоном [2].

Таким чином, здійснення соціально-педагогічної профілактики щодо попередження торгівлі жінками має комплексний характер, ефективність її реалізації буде можлива лише за умови високого професіоналізму суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, які діють з метою боротьби з даним асоціальним явищем, а також у взаємодії всіх міжнародних та вітчизняних громадських, державних та недержавних урядових організацій.

Список використаної літератури

1. Как организовать деятельность по предотвращению торговли женщинами : практическое пособие для тренингов. – К. : Украинский ин-т социальных исследований, 2001. – С. 37 – 55. 2. Запобігання торгівлі людьми: інформаційно-методичні матеріали / Л. П. Горват,

О. С. Литвиненко, Т. М. Сурніна, Г. Г. Шкутько. – Луганськ : Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Луганської обласної державної адміністрації, ОКУ «Луганський обласний центр роботи з жінками», 2009. – 210 с. **3. Кримінальний** кодекс України від 5 квітня 2001 року. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. **4. Словник** основних термінів і понять превентивного виховання / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. В. М. Оржеховської. – Т. : ТзОВ «Терно-граф», 2008. – 200 с. **5. Іващенко В. О.** Історико-правовий аналіз міжнародних документів щодо боротьби з торгівлею жінками та дітьми / В. О. Іващенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1999. – № 1. – С. 220 – 224. **6. Діяльність** органів внутрішніх справ по боротьбі з торгівлею людьми : навч.-метод. посіб. / В. М. Куц, К. Б. Левченко, В. О. Соколов. – Харків, 2001. – 125 с.

Сухорукова І. І. Особливості соціально-педагогічної профілактики торгівлі жінками

У статті розкрито поняття «торгівля людьми», проаналізовані внутрішні і зовнішні чинники поширення торгівлі жінками; визначаються особливості соціально-педагогічної профілактики торгівлі жінками.

Ключові слова: торгівля людьми, соціально-педагогічна профілактика, жінки, вербування, експлуатація.

Сухорукова И. И. Особенности социально-педагогической профилактики торговли женщинами

В статье раскрыто понятие «торговля людьми», проанализированы внутренние и внешние факторы распространения торговли женщинами; определяются особенности социально-педагогической профилактики торговли женщинами.

Ключевые слова: торговля людьми, социально-педагогическая профилактика, женщины, вербовка, эксплуатация.

Sukhorukova I. I. Osoblivosti socially pedagogical prophylaxis of trading in women

The article discloses the concept of «trafficking in persons», analysis of internal and external factors of the spread of trafficking in women; are determined by the peculiarities of socio-pedagogical prevention of trafficking in women.

Key words: human trafficking, socio-pedagogical prevention, women, recruitment, exploitation.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ В СОЦІУМІ

УДК 37.013.42-053.6

Г. М. Вітіщенко

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ У МІКРОРАЙОНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Важливу роль у соціалізації підростаючого покоління відіграють соціальні інститути суспільства, результатом діяльності яких є продукування різноманітних соціальних виховних впливів. Проблема інтеграції соціальних виховних впливів, як чинник створення виховуючого соціального середовища привертає все більшу увагу дослідників.

Дослідження проблеми педагогізації позашкільного мікросоціума виводить на поняття «виховна система у відкритому соціумі». О. Кузьменко трактує її як систему соціального становлення особистості, соціалізуючу систему під чим розуміє комплекс різноманітних впливів як шкільного, так і позашкільного соціального середовища [4].

Отже, необхідність координації та інтеграції соціальних виховних впливів у мікрорайоні загальноосвітньої школи з метою їхнього упорядкування є важливим професійним обов'язком соціального педагога і вимагає як теоретико-методологічної, так і практичної розробки.

Проблема роботи з підлітками не є новою у педагогічній, психологічній, соціально-педагогічній літературі. Питання соціалізації особистості розглядали Б. Бітінає, А. Мудрик, Г. Филонов, окремі напрями виховного впливу соціального середовища на формування підростаючого покоління можна знайти у працях І. Зверевої, А. Капської, А. Рижанової, соціалізації особливості за допомогою молодіжних субкультур присвячені роботи О. Паногушиної, Ю. Поліщук та ін.

Однак, відсутність теоретичних досліджень і практичних рекомендацій стосовно координації зусиль суб'єктів, що продукують соціальні виховні впливи у мікрорайоні загальноосвітньої школи, необхідність систематизації існуючого емпіричного матеріалу, накопиченого у цій сфері та впровадження в життя нових підходів до упорядкування процесу соціалізації дітей і учнівської молоді, зумовило вибір теми нашої статті. Метою якої є: розкрити окремі аспекти соціально-педагогічної роботи з підлітками у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу.

Базовим для нашої статті є поняття «відкрита соціально-педагогічна система», яка впливає на процес формування особистості не стільки як

педагогічний фактор, а як соціально-психологічний феномен, під яким ми розуміємо комплекс міжособистісних відносин, психологічних впливів і взаємовпливів, міжособистісних взаємодій і спілкування.

Не применшуючи виховної ролі загальноосвітньої школи, ми стверджуємо про необхідність побудови з нею і навколо неї відкритої соціально-педагогічної системи, тобто педагогізувати мікросоціум. Стрижневою основою при цьому є створення механізму взаємодії та єдності дій всіх соціально-виховних інститутів, координація їхніх зусиль. Важливо наголосити на тому, що у процесі функціонування відкритої соціально-педагогічної системи, в комплексі повинні розв'язуватися чотири організаційно-виховних завдання: *по-перше*, чітка координація дій всіх суб'єктів процесів соціалізації і виховання; *по-друге*, особистість не лише повинна перебувати в полі дії культурних цінностей суспільства, але й бути активним учасником культурного процесу; *по-третє*, створення умов розгортання інтеграції всіх частин системи у структурно організовану цілісність; *по-четверте*, створення соціально-педагогічних умов для всебічної реалізації суб'єктами відкритої соціально-педагогічної системи своїх інтересів, прагнень та мрії [6].

С. Шацький перший сформулював концепцію відкритої соціально-педагогічної системи та заклав основи розробки технології роботи у позашкільному соціумі:

1. Встановлення найближчих зв'язків із суспільними організаціями, які знаходяться в даній місцевості, залучення їх до роботи з учнями, консультація та педагогічна допомога їм в цій справі.
2. Залучення населення до різних форм роботи і створення відповідних товариств.
3. Пошук та вдосконалення форм взаємодії школи із суспільними організаціями [7].

М. Галагузова стверджує, що роль соціального педагога в процесі роботи з підлітками у позашкільному соціумі зумовлені його професійними функціями, а саме: сприяння соціалізації особистості, її успішній інтеграції в суспільство як альтернатива відособленості, «випадання» із нормальних соціальних стосунків [2].

У останні роки загальне визнання отримав процес функціонування відкритої соціально-педагогічної системи, тобто знайшов своє відображення принцип відкритості. Принцип відкритості можна використати у трьох значеннях: *по-перше*, для характеристики системи дієвих контактів школи і позашкільного соціального середовища в процесі спільної соціально-педагогічної роботи; *по-друге*, для виявлення, аналізу і осмислення спільних взаємних впливів, які здійснюються суб'єктами в процесі спільної діяльності виховую чого характеру; *по-третє*, для характеристики особистісних змін в процесі функціонування школи як складової частини відкритої соціально-педагогічної системи.

Принцип відкритості дозволяє по-новому будувати взаємовідносини школи і позашкільного мікросоціума, передбачає налагодження тісної співпраці педагогічного колективу з усіма суб'єктами соціальних і виховних інститутів позашкільного соціального середовища. Лише зазначена модель функціонування школи дозволяє організувати роботу по формуванню у жителів мікрорайону почуття взаємної відповідальності за виховання і майбутнє дітей, стимулювати створення атмосфери доброзичливості і розуміння спільних проблем, взаємної турботи і підтримки.

Перетворення загальноосвітньої школи у складову частину відкритої соціально-педагогічної системи дозволяє школі, окрім традиційних – виховної, освітньої та розвиваючої функцій, реалізувати *соціально-педагогічну, соціально-профілактичну, соціокультурну, соціально-терапевтичну, правоохоронну* функції.

У наш час розв'язання проблеми соціалізації і виховання підростаючого покоління можливо лише на підставі пошуку нових, нестандартних підходів до організації всієї роботи з учнівською молоддю.

Виходячи з вищесказаного можна визначити ряд принципів організації роботи відкритої соціально-педагогічної системи (ВСПС). До них ми відносимо:

- принцип функціонування інтегративної взаємодії впливів суб'єктів ВСПС на процес соціалізації і соціального виховання дітей та учнівської молоді;
- принцип інтегрування соціалізуючих і виховних впливів шкільного і позашкільного мікросередовища з урахуванням конкретного аналізу стану вихованості дітей та учнів;
- принцип конкретизації виховних зусиль суб'єктів соціально-педагогічного комплексу у забезпеченні особистісного розвитку дітей та старших школярів, розвитку їхньої ініціативності та самодіяльності;
- принцип пріоритетності потреб та інтересів дітей і підлітків у визначені цілей планування соціально-педагогічної діяльності.
- принцип особистісно-зорієнтованого відношення до участі у роботі суб'єктів ВСПС.

Осмислення процесу створення ВСПС і організації її функціонування виводить нас на категорію «соціальне управління».

У соціально-педагогічному менеджменті соціальне посередництво визначається як сприйняття досягненню згоди між соціальними суб'єктами для вирішення соціально-педагогічних проблем одного з них і надання йому допомоги. Зазначене трактування може бути використане для осмислення ролі і функцій соціального педагога у процесі організації роботи відкритої соціально-педагогічної системи. Отже, суттєво змінюється структура роботи соціального педагога, його основною діяльністю стає *соціально-педагогічне посередництво*, суть якого

полягає у забезпеченні соціально доцільних взаємодій між суб'єктами відкритої соціально-педагогічної системи і учнівською молоддю.

Зазначене посередництво О. Безпалько трактує як соціально-педагогічну роботу з дітьми та учнівською молоддю у громаді. Дана форма соціально-педагогічної діяльності у неї оформлена в систему з відповідними підсистемами, до яких дослідниця відносить:

I підсистема: заклади освітньої сфери (загальноосвітні навчальні заклади, професійно-технічні навчальні заклади, позашкільні виховні заклади);

II підсистема: заклади та організації соціально-педагогічного спрямування; притулки для дітей; клуби за місцем проживання; неурядові організації соціально-педагогічного спрямування);

III підсистема: органи місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади [1].

Отже, структура соціально-педагогічної роботи – це соціально-педагогічне посередництво, що, напевно, можна взяти за основну форму роботи соціального педагога у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу.

Розгортання роботи по створенню відкритої соціально-педагогічної системи, увага до проблеми педагогізації позашкільного середовища, розвиток його як сукупної системи соціалізації і виховних впливів, передбачає, перш за все, визначення можливих суб'єктів зазначеної системи.

Створення і розгортання відкритої соціально-педагогічної системи вимагає від педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів переосмислення всієї структури виховної роботи з учнями. Зокрема, робота школи у цьому напрямі повинна включати в себе розгортання педагогічного впливу у позашкільному мікросоціумі, вироблення єдиних цілей, критеріїв ефективності виховних впливів, обрання доцільних засобів і способів узгодженого впливу на конкретну особистість на основі її діагностики, визначення змісту і програмування соціально-педагогічного процесу на особистісному рівні, а також на рівні різноманітних неформальних дитячо-юнацьких об'єднань.

Соціально-педагогічна діяльність є однією з основних категорій соціальної педагогіки.

Віддаючи належне трактуванням різних науковців варто зауважити, що розуміння суті соціально-педагогічної діяльності й досі має певні відмінності. Так, М. Лукашевич стверджує, що соціально-педагогічна діяльність, як різновид професійної педагогічної діяльності, здійснюється педагогами та соціальними педагогами в різних освітніх та інших установах, організаціях, об'єднаннях, в яких перебуває дитина та спрямовується на надання допомоги дитині в соціалізації, засвоєння нею соціокультурного досвіду, а також на створення умов для самореалізації дитини у суспільстві [5].

Соціально-педагогічну діяльність можна трактувати як цілісний виховний процес цілеспрямованої виховної допомоги і соціальної підтримки особистості на всіх етапах її життєвого шляху, у різних сферах мікросередовища, при участі всіх суб'єктів виховання.

Соціально-педагогічна діяльність поза всякими сумнівами є дуже складним і багатограним поняттям.

Аналізуючи соціально-педагогічну діяльність у широкому контексті, можна поділити її на різні види, що мають свою специфіку:

- соціально-педагогічна діяльність в освітніх закладах;
- соціально-педагогічна діяльність у дитячих громадських об'єднаннях і організаціях;
- соціально-педагогічна діяльність в закладах творчості і дозвілля дітей;
- соціально-педагогічна діяльність в місцях літнього відпочинку дітей;
- соціально-педагогічна діяльність у релігійних конфесіях.

Призначення соціально-педагогічної діяльності – надання компетентної соціально-педагогічної допомоги населенню, підвищення ефективності процесу соціалізації, виховання і розвитку дітей, підлітків, юнаків, зміст соціально-педагогічної діяльності є надзвичайно багатий, відрізняється різноманітністю і варіативністю.

Проблема конкретизації соціально-педагогічної діяльності виводить нас на необхідність визначення її мети, завдань, методів та форм реалізації.

Загальна мета соціально-педагогічної діяльності полягає у створенні оптимальних умов соціалізації особистості. Серед пріоритетних завдань соціально-педагогічної діяльності можна виокремити:

- збереження та зміцнення фізичного, психічного, соціального здоров'я особистості;
- створення сприятливих умов у мікросоціумі для розвитку здібностей та реалізації можливостей особистості;
- надання комплексної соціально-психолого-педагогічної допомоги та підтримки;
- попередження та локалізація негативних впливів соціального середовища на особистість.
- виховна допомога особистості у розвитку, самопізнанні, самовдосконаленні;
- сприяння соціальної адаптації особистості засобами культурного дозвілля, трудової зайнятості, громадської і благодійної діяльності, фізкультури та спорту;
- організація соціально значущої діяльності дітей та дорослих у відкритому середовищі, спрямованої на задоволення соціальних, культурних потреб особистості;
- сприйняття інтеграції особистості в суспільство, його культурне, громадське, соціальне життя.

Мета соціально-педагогічної діяльності полягає у створенні оптимальних умов соціалізації особистості, що реалізуються шляхом виконання низки завдань, пріоритетними серед яких є:

- збереження та зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості;
- активізація та адаптація потенціалу;
- створення сприятливих умов у мікросоціумі для розвитку здібностей та реалізації особистості;
- надання комплексної соціально-педагогічної допомоги та підтримки особистості;
- попередження та локалізація негативних впливів соціального середовища на особистість.

Таким чином, соціально-педагогічна діяльність передбачає паралельну організацію практичної роботи як з особистістю, так і з соціальним середовищем. Соціально-педагогічний вплив повинен здійснюватись одночасно на особистість дитини, і на її соціальне оточення. Саме це, на нашу думку, складає принципову особливість соціально-педагогічної діяльності й підкреслює необхідність створення відкритої соціально-виховної системи як інструменту реалізації соціально-педагогічної діяльності.

Список використаної літератури

1. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді: Монографія / О. В. Безпалько. – К. : Науковий світ, 2006. – 363 с. **2. Галагузова Ю. Н.** Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов: Дисс. на соискание учебной степени д-ра пед. наук: 13.00.08 / Ю. Н. Галагузова. – М., 2002. – С. 72. **3. Капська А. Й.** Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю / А. Й. Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 220 с. **4. Кузьменко О. А.** Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи: Дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / О. А. Кузьменко. – К., 1998. – 184 с. **5. Лукашевич М. П.** Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навч.-метод. посібник. /М. П. Лукашевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с. **6. Семенов В. Д.** Взаимодействие школы и социальной среды / В. Семенов. – М. : Педагогика, 1986. – 109 с. **7. Шацкий С. Т.** Избранные педагогические сочинения. Под редакцией Кузина П. П., Скаткина М. Н. – Т. 2.. – М. : Педагогика, 1980. – 321 с.

Вітіщенко Г. М. Соціально-педагогічна робота з підлітками у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу

У статті розглядаються проблеми педагогізації позашкільного мікросоціума; характеризуються соціально-педагогічні впливи його інститутів на підростаюче покоління та необхідність координації й

інтеграції цих впливів у мікрорайоні загальноосвітньої школи з метою їхнього упорядкування. Приділяється увага значущості ролі соціально педагога та його роботі у відкритій соціально-педагогічній системі.

Ключові слова: мікрорайон загальноосвітнього навчального закладу, виховна система у відкритому соціумі, мета, завдання соціального педагога у мікрорайоні школи.

Витищенко А. Н. Социально-педагогическая работа с подростками в микрорайоне общеобразовательного учебного заведения

В статье рассматриваются проблемы педагогизации внешкольного микросоциума; характеризуются социально-педагогические воздействия его институтов на подрастающее поколение, и необходимость координации и интеграции этих воздействий в микрорайоне общеобразовательной школы с целью их упорядочения. Уделяется внимание значимости роли социального педагога и его работе в открытой социально-педагогической системе.

Ключевые слова: микрорайон общеобразовательного учебного заведения, воспитательная система в открытом социуме, цель, задачи социального педагога в микрорайоне школы.

Vitishenko A. N. Socio-pedagogical work with adolescents in the neighborhood of a General educational institution

In article problems of a pedagogization of out-of-school microsociety are considered; social and pedagogical impacts of its institutes on younger generation, and need of coordination and integration of these influences in the residential district of comprehensive school for the purpose of their streamlining are characterized. The attention of the importance of a role socially the teacher and his work in open social and pedagogical system is paid.

Key words: district general educational institution, educational system in an open socium, purpose, problems of social teacher in microdistrict schools.

УДК 361.61:061.2-053.6

К. Є. Вощина

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ У МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема соціалізації особистості є надзвичайно актуальною, передусім, це стосується соціалізації підлітків, тому що саме у цей період життя людини закладаються основи особистості, її здатність до адекватної оцінки

суспільних процесів, уміння застосовувати набутий досвід для розгортання своєї життєдіяльності.

Однією з найважливіших і необхідних передумов підготовки підлітків до життя є їх успішна соціалізація, невід'ємною складовою якої має стати їхня суспільна активність. Об'єднання підлітків і молоді в молодіжні організації – одна з форм вияву такої активності. У сучасному українському суспільстві продовжується процес становлення та утвердження молодіжних організацій як інституту соціалізації нової генерації. Процес цей суперечливий, непослідовний, що відображається на спрямуванні діяльності молодіжних організацій, здатності до ефективної соціалізації своїх членів, а тому потребує поглибленого вивчення. Проте сучасні вчені звертаються до проблеми діяльності молодіжних організацій та взаємодії з ними педагогічної сфери епізодично, висвітлюючи лише окремі аспекти. Водночас гострота проблеми взаємодії школи з цими організаціями диктує необхідність налагодження співробітництва й партнерства з ними та посилення педагогічного аспекту в їх виховному і соціалізуючому процесі.

Проблема соціалізації нового покоління у вітчизняній та зарубіжній науці представлена досить широко. Наукові праці Г. Андреевої, І. Кона, М. Лукашевича, А. Мудрика та ін. присвячені структурі, факторам, механізмам, стадійності соціалізації особистості. Також вивченню даної проблеми були присвячені праці таких авторів як В. Барабаш, М. Головатий, І. Трубавіна, Ю. Поліщука.

Таким чином, ми бачимо, що проблема соціалізації підлітків актуальна в наш час.

Мета статті – розкрити сутність соціалізації підлітків у діяльності молодіжних організацій.

Перш ніж перейти до розгляду обраної проблеми, доцільно дати визначення ключових понять: соціалізація, підлітковий вік, молодіжні організації.

Соціалізація – це двосторонній взаємозумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища, який передбачає її включення в систему суспільних відносин як шляхом засвоєння соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна, неповторна особистість [7, с. 9].

С. Харченко аналізуючи поняття «соціалізація» констатує, що кожна наука подає власне трактування даного терміну: педагогіка робить акцент на розвитку й самореалізації людини в процесі засвоєння й відтворення культури; соціологія наголошує на засвоєнні індивідом цінностей, норм, установок, притаманних певному суспільству; психологія акцентує увагу на спілкуванні й діяльності. Разом з тим учений зазначає, що за змістом усі ці визначення мають дещо спільне – соціалізація передбачає взаємодію індивідуума й суспільства з метою розвитку особистості [9].

В контексті соціалізації розглядається її структура та механізми.

Найбільш ґрунтовну, точну і детальну структуру соціалізації, розробив А. Мудрик, розкривши чотири її складові: цілеспрямовану соціалізацію (виховання) – це спеціальна система правових, організаційних, матеріальних та духовних умов, розроблена з метою впливу на людину, що передбачає формування її відповідно до інтересів і потреб суспільства; відносно спрямована соціалізація, коли держава впроваджує економічні, законодавчі, організаційні заходи, що об'єктивно впливають на розвиток певних вікових груп; стихійна соціалізація – це процес, який відбувається під впливом об'єктивних обставин життя суспільства, характер якого визначається соціально-економічними, соціокультурними реаліями; свідомо самозмінна людини, що характеризується просоціальним, асоціальним, або антисоціальним спрямуванням розвитку залежно від індивідуальних ресурсів, відповідно, чи всупереч об'єктивним умовам життя [4].

Також важливу роль у процесі соціалізації підлітків відіграють механізми соціалізації. Класифікувати які можна, як традиційний – через сім'ю та найближче оточення; інституційний – через інститути суспільства; рефлексивний – через індивідуальне переживання й усвідомлення; стилізований – через субкультуру; міжособистісний – через значущих осіб [4].

Таким чином, можна констатувати, що соціалізація розглядається як процес становлення особистості через індивідуальний спосіб реалізації соціального типу, який значною мірою залежить від активності, відповідальної самостійності, багатогранності форм включення в суспільні відносини і не зводиться до імітації соціальних ролей, а передбачає відтворення індивідами системи соціальних зв'язків у процесі їхньої діяльності,

Підлітковий вік – складає період життя від 10 до 16 років, в якому молодший підлітковий вік – це 10-11 років; середній – 12-13 років; старший – 14-16 років.

Підлітковий період життя має ряд особливостей, зумовлених специфікою провідної діяльності і психологічними та фізіологічними змінами й новоутвореннями в особистісному ракурсі, характеризується соматичним розвитком, нервово-психологічним дозріванням і соціально-психологічними переживаннями підлітків цього стану. Підлітковому віку притаманні такі риси як різноманітність форм поведінки, яка вирізняється «претензіями на дорослість», намаганнями здаватися старшим, особливою чутливістю і уразливістю, підвищеною зарозумілістю. Цю стадію життя дитини вчені найчастіше визначають як «перший важкий період», коли відбуваються певні зміни в соціальному стані, починає діяти система обмежень правової відповідальності, завершується основна освіта, засвоюються нові соціальні ролі й позиції.

Підлітковий вік (вік тінейджерів) – найскладніший і найважчий зі всіх вікових періодів людини, тому що в цей час, на думку Р. Немова, відбувається становлення особистості. Це найвідповідальніший період,

адже саме у підлітковому віці закладаються основи духовності, формуються моральні установки, ставлення до себе, до людей, до суспільства [5].

Під соціалізацією дітей підліткового віку слід розуміти процес засвоєння ними соціального досвіду, результатом якого є певні новоутворення в особистісному ракурсі, обумовлені впливом сукупності факторів суспільного буття, особливостями підліткового віку і спеціально організованими соціально-педагогічними діями.

Соціалізація підлітків, на думку Г. Андрєєвої, С. Батеніна та ін., протікає під дією соціальних, економічних, культурно-освітніх, політичних і демографічних процесів, якими наповнена життєдіяльність суспільства і являє собою процес засвоєння людським індивідом певної системи знань, норм, цінностей, які дозволяють йому функціонувати як повноправному члену суспільства [1]. Цей процес включає як цілеспрямований вплив на підлітка через виховання, так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на його формування [3].

Організація – раціональна система з чітко визначеними цілями, формалізованою соціальною структурою, учасники якої керуються спільними інтересами і поєднують свої зусилля для її діяльності. Організація встановлює взаємодію таких основних елементів – соціальної структури, цілей, учасників, технологій, оточення, до якого організація має пристосуватися [2; 6].

Молодіжними організаціями називають соціальні групи, «субкомпоненти» суспільства, характерними рисами яких, за визначенням Р. Мертона, є взаємодія, членство, єдність [8, с. 441].

Усі молодіжні організації можна умовно поділити на формальні й неформальні.

Формальна молодіжна організація – це організація, в якій функції, засоби, методи дій знайшли вираз у формальних правилах, нормах, законах, мають гарантію стійкої організації й твердо регламентують поведінку членів. Така молодіжна структура має офіційну реєстрацію в органах юстиції, фіксацію членів організації (список, заява), статут (програма дій), органи самоуправління, певну матеріальну базу, а також «характеризується наявністю мети своєї діяльності, конкретними функціями, які забезпечують досягнення поставленої мети, набором соціальних позицій, ролей, типових для цієї організації, системою норм, санкцій, стимулів» [6, с. 51].

Неформальні молодіжні організації – це організації, в яких функції, засоби, методи дій не знайшли відображення у формальних правилах, статутах і нормативах. Вони відносяться до аморфних спільнот – це структурно нерозчленовані, доволі нестійкі утворення з розмитими межами, невизначеним якісним і кількісним складом [8, с. 440]. Джерелом виникнення і розвитку неформальних молодіжних організацій стають різні чинники. Одним із визначальних чинників виникнення неформальних молодіжних об'єднань є протистояння поколінь, кожне з

яких формує «свій імідж» («шестидесятники», «бумери», «покоління ікс», «посттіксері») та не бажає наслідувати «імідж» попереднього покоління.

Молодіжні організації виникають внаслідок спонтанного самовиявлення молоді та підлітків, добровільного формування ними для відстоювання власних інтересів різних об'єднань, які захищені відповідними законами від прямого втручання й свавільної регламентації їхньої діяльності з боку органів державної влади.

До молодіжних організацій підрастаюче покоління приєднується на основі спільних інтересів та з надією досягти визначеної мети ефективнішими способами, передусім, з допомогою можливостей, які надає саме молодіжна організація. Серед основних мотивів вступу підлітків до молодіжних організацій: прагнення змінити життя дітей і молоді України на краще, змінити одноманітність шкільного життя, цікаво проводити дозвілля, самореалізуватися серед однолітків і друзів, розширювати коло спілкування та ін. [2].

Соціальна діяльність підлітків виявляється у взаємозв'язку соціального і природного, суб'єктивного та об'єктивного, формує, змінює умови їх існування, суттєво впливає на процес соціалізації. У підлітковому віці закладається фундамент усіх наступних етапів соціалізації, відбувається збагачення соціальним досвідом, що є умовою реалізації підлітка в соціумі. Підлітковий вік є найбільш незахищеним періодом, коли визначальна роль належить агентам соціалізації – конкретним особам, які відповідальні за навчання, засвоєння культурних норм та соціальних ролей, впливу різних інститутів соціалізації, зокрема щодо набуття індивідом певних соціальних якостей.

Зауважимо, що підлітковий вік учні розглядають як період індивідуалізації, коли хлопці й дівчата бажають виділити себе серед інших, критично ставляться до суспільних норм поведінки, більш схильні до асоціальних і навіть антисоціальних проявів, переживаючи складний період самовизначення в поняттях «світ» і «Я». У цей час вони особливо гостро відчують будь-яку напругу чи фальш у стосунках з батьками, родичами, вихователями і, як наслідок, шукають спілкування поза звичним колом – сім'ї, школи. Виходячи «на вулицю», підліток хоче бути «своїм» у компанії ровесників або більш старших молодих людей, йому притаманне особливо гостре почуття колективізму («ми»), тому він шукає і встановлює контакти з різними молодіжно-підлітковими групами, угрупованнями, дитячими і молодіжними організаціями та ін.

Особливо великий виховний і соціалізуючий потенціал щодо стимулювання до суспільної активності й розвитку підлітка, його особистісних якостей і властивостей закладено у діяльності молодіжних організацій. Проте, сьогодні розгорнули свою діяльність не тільки суспільно корисні (просоціальні) молодіжні організації, а й такі організації (об'єднання, групи, угруповання), які мають асоціальне і антисоціальне спрямування, що зазвичай негативно впливає на процес

соціалізації дітей підліткового віку та є серйозною соціально-педагогічною проблемою.

Однак, не зважаючи на те, що молодіжні організації, на думку вчених В. Головенька, М. Перепелиці, Ю. Поліщука та ін., є досить ефективним механізмом соціалізації підростаючого покоління, сутність соціалізаційних впливів молодіжних організацій на своїх членів виявити складно, тому що їхня діяльність у будь-якій організації охоплює тільки одну із сторін загальної життєдіяльності особистості. Найважливіша й певна обмеженість процесу соціалізації в діяльності молодіжної організації. При цьому громадські (формальні) молодіжні організації, наголошують науковці, завжди виступали упорядкованою «школою життя», первісним осередком набуття підлітками досвіду у пошуку своєї ролі, свого місця в досить мінливому, суперечливому, динамічному, глобалізованому суспільстві. Вони займають переважно ту частину життєвого простору підлітків, у якій відбувається спеціальна, всебічна підготовка до інтеграції в суспільство [2].

Через діяльність у самовиховних і саморозвивальних громадських організаціях молодь і підлітки привертають увагу суспільства до своїх потреб і прагнення самостійно будувати власне життя в національно-патріотичному дусі, що обумовлює засвоєння певної системи знань, цінностей, норм, установок, зразків поведінки і позитивно впливає на процес соціалізації підлітків – членів цих громадських молодіжних організацій.

Виявлення рівня соціалізації підлітків є одним із важливих показників ефективності впливу оточуючого середовища на їх соціалізацію. Традиційний експеримент з метою визначення рівня соціалізації особистості здійснюється за численними параметрами і під впливом багатьох факторів, що значно ускладнює їх аналіз. Саме тому ми обмежилися з'ясуванням тенденцій розвитку особистісних якостей підлітків, що формуються в процесі включення дітей підліткового віку в суспільно корисну діяльність у молодіжних організаціях.

Нас цікавило, чи присвячують підлітки свій вільний час діяльності у формальних і неформальних молодіжних організаціях. Аналіз відповідей підлітків засвідчив, що членами формальних молодіжних організацій вважають себе 2,9 % підлітків, а неформальних – 21 %. До того ж 32 % підлітків (10-13 років) вказали, що вони є членами пришкільних дитячих організацій, серед 14-16-річних цей показник знизився до 21 %.

У контексті нашого дослідження було також з'ясовано ставлення підлітків до неформальних молодіжних організацій. З цією метою ми пропонували хлопцям і дівчатам обрати одну із таких відповідей: позитивно, негативно, нейтрально. На жаль, 11 % респондентів не відповіли на поставлене питання.

Простежуються суттєві відмінності у ставленні до неформальних молодіжних організацій підлітків молодшого (10-11 років) і старшого

(14-16 років) віку. Серед представників молодшого віку тільки 2 % висловили позитивне ставлення до «неформалів», тоді як серед старшого віку – 25 %. Негативно ставляться до неформальних молодіжних організацій 34 % 10-11-річних хлопців і дівчат, водночас, серед підлітків старшого віку цей показник становить тільки 16 %. Нейтральне (іноді підлітки вказували як «байдуже») ставлення до неформальних молодіжних організацій зростає з віком респондентів. У 10-11-річних цей показник складає – 15 %, у 12-13-річних – 27 %, у 14-16-річних – 35 %.

Заслуговують на увагу думки більшості старших підлітків (14-16 років), які зазначали в анкетах, що «кожний живе як йому подобається», а тому вони «поважають вибір людиною будь-якої діяльності». Деякі підлітки (в основному представники старшого віку) вказували, що тільки у неформальних молодіжних організаціях існують справжні дружба, вільна творчість, взаємна підтримка, цікаве спілкування.

При аналізі анкетування, ми виявили особисті якості підлітків, що характеризують рівень соціалізації підлітків, такі, як: патріотизм, відповідальність, ініціативність.

Таким чином, можна виділити що соціалізація підлітків в молодіжних організаціях є одним із компонентів соціалізації людини, а проаналізовані нами показники рівня соціалізації сучасних підлітків у основується на об'єктивному їх визначенні через діагностику сформованості у дітей підліткового віку таких особистісних якостей як патріотизм, відповідальність, ініціативність.

Список використаної літератури

- 1. Андреева Г. И.** Социальная психология / Г. И. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 376 с.
- 2. Дитячі** об'єднання України / [упоряд. : Р. Охрімчук, Л. Шелестова] // Шкільний світ. – 2004. – № 21-23. – 78 с.
- 3. Капська А. Й.** Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч.-метод. посіб. / А. Й. Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 220 с.
- 4. Мудрик А. В.** Социальная педагогика / А. В. Мудрик. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2000. – 200 с.
- 5. Немов Р. С.** Социально-психологический анализ эффективной деятельности коллектива / Р. С. Немов. – М. : Просвещение, 1984. – 201 с.
- 6. Сірий Є. В.** Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч. посіб. / Є. В. Сірий. – К. : Атака, 2004. – 479 с.
- 7. Соціальна педагогіка:** навч. посіб. / А. Й. Капська, Л. І. Міщик, З. І. Зайцева ; Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова ; за ред. А. Й. Капської. – К. : Логос, 2000 – 264 с.
- 8. Філософія** : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – К. : Академвидав, 2005. – 592 с.
- 9. Харченко С. Я.** Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : монографія / С. Я. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 319 с.

Вощина К. Є. Соціалізація підлітків у молодіжних організаціях

У статті розкривається сутність процесу соціалізації підлітків у діяльності молодіжних організацій як одного з компонентів соціалізації людини.

Ключові слова: соціалізація, підлітковий вік, молодіжні організації.

Вощина К. Е. Социализация подростков в молодежных организациях

В статье раскрывается сущность процесса социализации подростков в деятельности молодёжных организаций как одного из компонентов социализации человека.

Ключевые слова: социализация, подростковый возраст, молодежные организации.

Vochina K. The socialization of adolescents in youth organizations

The article reveals the essence of the process of socialization of adolescents in youth activities as a component of human socialization.

Key words: socialization, adolescence, youth organizations.

УДК 316.61-053.6

Ю. О. Стецко

**ВПЛИВ МЕЗОФАКТОРІВ
НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ**

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема соціалізації особистості є надзвичайно актуальною, передусім, це стосується соціалізації підлітків, тому що саме у цей період життя в людини закладаються основи особистості, її здатність до адекватної оцінки суспільних процесів, уміння застосовувати набутий досвід для розгортання своєї життєдіяльності. Вплив мезофакторів на соціалізацію підлітків є одним із основних соціалізуючих механізмів підростаючого покоління, тому відіграє дуже важливу роль в правильному становленні особистості.

Попередження негативного впливу ЗМІ на соціалізацію підлітка в наш час є дуже актуальною темою, тому що більшість сучасний дітей не уявляють свого існування без телевізора, комп'ютерних мереж. В сучасному світі існує велика кількість субкультур, які мають свої чітко складені ціннісні орієнтації і злагоджену «систему законів». Екологічні особливості місцевості регіону можуть призвести до утворення геопатогенних (локальних територіальних аномалій) зон, в межах яких у жителів розвиваються специфічні хвороби або певні психічні стани (депресії, агресії). На думку більшості науковців, проблеми

попередження віктимізації поведінки людей необхідно вирішувати якомога раніше і направляти профілактичні заходи на більш вразливі категорії населення, а саме на підлітків. Найбільшим негативним впливом сільського і селищного типу поселення на соціалізацію підлітка, на нашу думку, відзначається (здебільшого повна) відсутність центрів культури та дозвілля для підростаючого покоління.

Серед сучасних досліджень вплив мезофакторів на соціалізацію підлітків відображений у роботах А. Мудрика, Т. Медіної, С. Левікової, В. Авраменкової, Б. Лисовенко, М. Кисельова, Г. Лактіонової, Н. Клішевич, Я. Шугайло, І. Кона, Ю. Лисенко та ін. Дані автори у своїх працях розкривають позитивні та негативні моменти впливу мезофакторів на соціалізацію підлітків. Але необхідно відмітити, що питання профілактики негативного впливу мезофакторів на соціалізацію підлітків вивчене недостатньо, що дозволило нам сформулювати тему статті: «Вплив мезофакторів на соціалізацію підлітків».

Мета статті – розкрити сутність впливу мезофакторів на соціалізацію підлітків.

Мезофактори (від гр. Mesos – середній, проміжний) – умови соціалізації великих груп людей, яких можна класифікувати за такими ознаками як: за місцевістю і типом поселення, де вони мешкають (регіон, місто, селище, село); за належністю до аудиторії тих чи інших мереж масової комунікації (радіо, телебачення тощо); за належністю до певних субкультур.

Регіон – це простір, в якому відбувається соціалізація людини, формування, збереження і трансляція норм способу життя, збереження і розвиток (або навпаки) природних і культурних багатств [11, с. 62].

Регіональний компонент виступає основою в соціалізації підлітків.

Вплив регіональних умов на соціалізацію різноманітний і визначається низкою позитивних особливостей: залучення і входження підлітків до соціуму, як провідний елемент в соціалізації особистості (ставлення до себе, людей, праці); розвиток і збереження природних багатств, які надають можливість краще розуміти сутність навколишнього середовища; сприйняття звичаїв, традицій, обрядів регіону для усвідомлення індивідом своєї культурної приналежності; формування в особистості почуття прив'язаності до рідного краю, патріотизму, відповідальності, насамперед, перед собою; сприятливі (залежить від регіону) кліматичні умови, які впливають на здоров'я, працездатність, психічний стан, тривалість життя людини.

Термін субкультура (походить від лат. sub- під, culture – обробляння, виховання, розвиток), що означає підкультура [1, с. 92]. Зважаючи на це, дослідники різних галузей наук вважають субкультуру підсистемою загальної культури будь-якої країни чи суспільства. З'явилося поняття «субкультура» в зарубіжних країнах ще в 30-ті роки ХХ ст. і вперше знайшло відображення в американській соціологічній літературі [8, с. 12].

В якості агента соціалізації підлітка субкультура виконує ряд позитивних функцій, серед яких можна виділити такі, як: соціальна адаптація до соціальних змін і суспільства в цілому; самоідентифікація, що дозволяє підлітку визначити свій власний статус; самореалізація, що дозволяє реалізувати свої здібності, інтереси й самоствердитися; інтеграція особи на основі загальних цінностей, ідей, установок, як правило, з метою протистояння світу культури дорослих або демонстрації своїх можливостей, таланту та світобачення [10, с. 152].

На думку С. Левікової, субкультури позитивно впливають на соціалізацію підлітка, тому що вони допомагають йому визначити свій стиль життя і ціннісну ієрархію та менталітет (тобто світосприйняття та монастрій) [7, с. 33].

Субкультурний вплив на соціалізацію підлітків відбувається через музичні вподобання, які їм притаманні. Зокрема, завдяки своїй експресивності, специфічному ритму, музика дозволяє підліткам пережити, виразити, оформити свої емоції, переживання, які неможливо передати словами [11, с. 39].

Сучасні засоби масової комунікації – один із основних соціалізуючих факторів. Поряд зі школою, сім'єю, товариством однолітків суттєву роль в соціалізації підлітків відіграють преса, телебачення, радіо, Інтернет тощо. Саме вони задають ті «ідеальні» взірці і норми поведінки, які впливають на підліткову і молодіжну субкультуру [4, с. 108].

Засоби масової комунікації (ЗМК) – технічні засоби (друк, радіо, кінематограф, телебачення, комп'ютерні мережі), за допомогою яких здійснюється поширення інформації (знань, духовних цінностей, моральних і правових норм) на кількісно великі аудиторії [11, с. 66].

Особливу роль в соціалізації підростаючого покоління грають комп'ютерні мережі. На думку А. Мудрика позитивний вплив комп'ютерних мереж полягає в наступному: розширення соціальних контактів (примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом через соціальні мережі); обмін соціокультурними цінностями (передача та прийняття соціальних та культурних цінностей інших народів); розвиток індивідуальної та колективної творчості шляхом розробки і проведення художніх і музичних заходів; зміцнення своєї індивідуальності й набуття унікальних соціальних навичок; розширення можливостей навчання; породження і реалізація нових форм символічного досвіду; розвиток уяви; інтенсифікація вивчення іноземних мов [11, с. 35].

Розглядаючи роль типу поселення в процесі соціалізації, можна виділити три головні види поселень: село, селище і місто. Особливості сільського способу життя пов'язані з особливостями праці і побуту жителів. Для села характерна «відвертість» у спілкуванні. В цілому, сучасні села і селища зберігають багато традиційних рис сільського способу життя [11, с. 79].

Відстежити вплив сільського та селищного типу поселення на соціалізацію людини на практичному рівні досить важко. Але, не дивлячись на це, можна виділити основні позитивні шляхи впливу села та селища в процесі соціалізації підлітка, серед яких є: залучення дитини до праці з раннього дитинства; сильний соціальний контроль за поведінкою підлітків (засобами достатньо тісного зв'язку між жителями, оскільки всі знають всіх і про все, анонімне існування неможливе). Це забезпечує виявлення різних поведінкових відхилень підлітка на ранньому етапі.

Місто – тип поселення, для якого характерні: концентрація великої кількості жителів і висока щільність населення на обмеженій території; висока ступінь різноманітності людської життєдіяльності (як в трудовій, так і в поза виробничих сферах) [11, с. 81].

Місто надає величезну кількість альтернатив, стає своєрідним «вузлом» інформації і інформаційним полем. У місті соціалізація підлітків проходить більш активно, тому міський тип поселення надає особистості велику кількість переваг, а саме: освітній і духовний вибір; різноманіття в використанні вільного часу; надання широкої можливості вибору закладів дозвілля, побуту та культури; широкі можливості для самореалізації і самоствердження; анонімність соціальних відносин, що сприяє створенню власного кола спілкування.

Усі мезофактори відіграють дуже важливу роль в житті підлітка. Вони позитивно впливають на соціалізацію особистості і формують в ній деякі (згідно зі своєю специфікою) ціннісні орієнтації, які сприяють успішній соціалізації та адаптації підлітка в соціальному середовищі. За умови відсутності позитивного впливу мезофакторів соціалізація особистості буде проходити ускладнено і може привести до дезадаптації.

Найбільший негативний вплив із існуючих мезофакторів на соціалізацію підлітка несуть засоби масової інформації. Сучасні ЗМІ впливають на підростаюче покоління в більшості своїй негативно. Це пов'язано з тим, що та або інша інформація надається без урахування вікових особливостей дітей [4, с. 109].

Широка дія засобів масової комунікації негативно впливає на якість міжособового спілкування підлітків, зменшує кількість соціальних контактів з однолітками. Так, наприклад, фільми, для яких характерною є швидка зміна візуальних стимул-реакцій, привертають увагу і здатні істотно зменшувати міжособове спілкування. Підліток, який занадто занурений у віртуальний світ, який керується нереальними поглядами та ідеями стає далеким від реального життя з його проблемами. Саме тому дитину постійно «тягне» до комп'ютера (телевізора), з яким їй цікаво, вона відчуває себе комфортно [12, с. 245].

Телебачення є одним із головних засобів масової комунікації, і воно, як і інші ЗМК, здійснює великий вплив на всю соціальну систему. Негативно впливають на підлітків сцени насильства, які вони бачать з телеекранів. Демонстрація сцен насильства фізичного, психологічного,

сексуального викликає зняття заборони, суспільного табу з проявлення агресії, жорстокості [4, с. 110].

Значний вплив на становлення особистості підлітків справляють відверто сексуальні матеріали у ЗМК. Більшість дітей вперше дістають уяву про сексуальну поведінку за допомогою саме ЗМК, в першу чергу через телебачення та мережу Інтернет.

Дуже популярними в нас час є комп'ютерні ігри. Відеоігри у «війну» являють собою провокацію, пропонуючи одночасно й свій сценарій безмежних можливостей. Почуття безмежної сили й відсутності реальних наслідків руйнуючих фантазій можуть призвести до психічних розладів у підлітка.

В сучасному світі підлітки все більше уваги приділяють «агресивним формам культури», які розповсюджуються із швидкістю епідемії завдяки поширенню засобів масової комунікації, а книга, як джерело духовного розвитку, відступає на другий план.

За словами А. Мудрика, в деяких закритих субкультурах жорстокість по відношенню до її членів набуває крайньої міри, визначаючи їх життя і долю в цілому, що має антисоціальну спрямованість. Неформальні групи створюють для своїх членів показову ілюзію добровільності і свободи, насправді ж ними керують лідери яскраво вираженого авторитарного складу [11, с. 73].

Також до негативних впливів підліткових субкультур на соціалізацію можна віднести: прояви вандалізму, бездіяльності, вживання наркотиків, розпусу; субкультури можуть піддаватися впливу комерційних компаній, які диктують їм моду і модель споживацької поведінки. Виробники одягу, тютюну, алкоголю, музичних дисків зацікавлені в надійному споживачеві; субкультури впливають на підлітка, а самі практично закриті для зовнішніх впливів. Щоб впливати на них, потрібно або бути частиною субкультури, або встановлювати контакт з окремими її представниками і діяти через них.

Наступним з негативних наслідків належності підлітка до субкультури може бути завищена самооцінка, що також впливає на відносини з оточуючими. У результаті молодь обирає для себе інший світ, в якому, на їх думку, краще існувати, де реальне суворе життя їх не торкнеться і всі проблеми можливо вирішувати іншими засобами, такими як суїцид, наркоманія, пияцтво, розбещеність.

Слід звернути увагу і на низку яскраво виражених негативних факторів міського середовища, які впливають на соціалізацію підлітка. По-перше, внаслідок урбанізації, міграції населення відбувається відчуження людей, ізоляція їх у невеликі професійні, сімейні групи, самодіяльні об'єднання, що позначається на системі виховання підростаючого покоління, послаблює вплив і контроль з боку дорослих [3, с. 42].

Г. Лактіонова звертає увагу на появу та посилення у неповнолітніх городян проявів інфантилізму, соціальної фрустрації, девіантної

поведінки та психопатологій, зумовлених проблемами міської самотності, міжособистісного спілкування, байдужості міста, віддаленості, а нерідко й відсутності «батьківського дому», спокуси, що визвана міською свободою [6, с. 35].

Н. Клішевич звертає увагу на те, що архітектурні плани міста обмежують можливості дитячих ігор [3, с. 42]. Місто не дає простору для дитячої гри, і дитячі правопорушення можуть виникати як видозмінена гра. М. Кисельов називає такі причини та умови, що суттєво впливають на вчинення неповнолітніми злочинів у місті, а саме: економічна нестійкість, підвищена щільність населення, безробіття батьків, зростання нервових навантажень, відсутність виховного контролю зі сторони батьків [2, с. 110].

Таким чином, негативні сторони мезофакторів проявляються в процесі соціалізації особистості в такій же мірі, як і позитивні. Особливо це просліджується в специфіці впливу ЗМК на людину. На нашу думку, саме ЗМК формує в свідомості підростаючого покоління викривлене сприйняття світу, пропагує антисоціальний стиль життя, зменшує значення духовних цінностей в порівнянні з матеріальними.

Проблема впливу ЗМІ на дітей та підлітків є предметом наукових досліджень впродовж останніх десятиріч. Як зазначав відомий канадський соціолог і культуролог Г. Маклуен, ера мас-медіа і електронної інформації радикально змінює як життя людини, так і її саму. ЗМІ справляють найбільш вагомий вплив на суспільну свідомість, а особливо на формування особистості дітей та підлітків [12, с. 222].

Ми вважаємо, що робота соціального педагога з попередження негативного впливу засобів масової інформації (ЗМІ) на процес соціалізації підлітка має бути комплексною, і проводиться не лише з дітьми та підлітками, а й з батьками. Батьки мають бути попередженими не лише про негативні наслідки впливу ЗМІ на фізичне та психічне здоров'я дітей, а й про методи їх профілактики.

На основі вивченої літератури ми рекомендуємо наступні правила для батьків, які допоможуть попередити негативний вплив комп'ютерних мереж на здоров'я дитини:

- слідкувати за дотриманням режиму роботи (не дозволяти працювати за комп'ютером вночі, дитина має робити регулярні перерви у роботі через певні проміжки часу);
- організувати робоче місце дитини із урахуванням основних ергономічних вимог (відстань від очей до монітора має бути 45-60 см, очі мають знаходитися на 15-20 см вище центру екрана, спина спиратися на спинку крісла, пальці – знаходитися на рівні зап'ястків і т. і.).

При навчанні підлітка безпечній поведінці в мережі Інтернет фахівці рекомендують батькам обговорити основні теми та розробити правила поведінки користувача мережею. Основними положеннями даної збірки правил можуть бути такі: ніколи не повідомляти без дозволу

батьків особисту інформацію (домашню адресу, номер телефону, номери кредитних карток, номер школи тощо); ніколи не погоджуватися на особисту зустріч з людиною, знайомство із якою відбулося в мережі, без дозволу батьків; ніколи не відправляти власні фотографії та фотографії своєї родини іншим людям за допомогою мережі Інтернет або електронної пошти; поводити себе в мережі Інтернет таким чином, щоб не ображати інших людей та не робити нічого протизаконного; без дозволу батьків ніколи не завантажувати, не встановлювати та не копіювати будь-які матеріали з мережі Інтернет; повідомити батькам своє реєстраційне ім'я та ніки в чаті.

Щодо загальних рекомендацій по попередженню негативного впливу ЗМІ на соціалізацію, то батькам необхідно: обмежувати час користування ЗМІ (батьки повинні чітко визначити скільки часу дитина має проводити в мережах Інтернет та переглядати телевізійні програми); залучати дитину до активної діяльності і створювати для неї середовище для розвитку (батьки повинні подбати про те, щоб дитина займалася активною діяльністю, яка б приносила їй користь); комп'ютер необхідно розмішувати там, де зручніше контролювати його використання, а також встановлювати чіткі вимоги з використання комп'ютера та мережі Інтернет.

На наш погляд, оскільки підлітковий вік являється кризовим періодом розвитку, то й негативний вплив субкультур на особистість буде значно більшим. Тому соціальний педагог повинен зуміти вчасно попередити негативні прояви з боку підліткових неформальних об'єднань.

Одним з небезпечних наслідків впливу субкультури може стати суїцид. Тому в комплекс заходів з профілактики негативного впливу субкультури повинна бути включена профілактика суїцидальної поведінки, спрямована на вирішення наступних завдань.

1. Надавати підліткам самостійність з метою формування почуття відповідальності за свої дії.

2. Створити умови підтримки учнів на етапі вступу у перехідний період [5, с. 243].

3. Вести роботу з виявлення суїцидальних тенденцій з виділенням «групи ризику» з цього фактору.

4. Проводити корекцію у випадках виявлення депресивної симптоматики та спадкової суїцидальної обтяженості.

На основі вивченої літератури ми вважаємо, що відкритим суїцидальним діям майже завжди передують передсуїцидальні ознаки, розпізнавання яких допоможе запобігти суїциду. Це можуть бути ледве помітні натяки або відкриті погрози; вербальні («Ви більше мене не побачите») або поведінкові (людина роздає цінні речі, поспішає завершити розпочаті справи) ознаки. Звернувши увагу на дані знаки і надавши допомогу підлітку, можливо запобігти суїциду.

В деяких субкультурах спотворюються образи фемінності і маскулінності (наприклад, жінкоподібний хлопчик субкультури емо). На наш погляд, доцільно буде включити в програму профілактики статеве виховання учнів.

Профілактика залучення дитини в субкультуру, на наш погляд, повинна здійснюватися шляхом інформаційно-просвітницької роботи з батьками, а саме: проведення лекцій з проблеми впливу сімейного виховання на формування стереотипів поведінки та передумов залучення в неформальну групу; проведення психологічних тренінгів батьківської компетенції.

На наш погляд, соціальний педагог повинен приділити велику увагу саме профілактиці депресивної поведінки серед підлітків. З попередження депресивної поведінки соціальний педагог повинен: провести з дитиною роботу із зняття негативних емоцій, які накопичилися у дитини; допомогти розібратися в почуттях і стосунках підлітка з оточуючими; навчити соціальним навичкам і вмінням подолання стресу; надати підлітку соціальну підтримку за допомогою включення сім'ї, школи, друзів і т. і.; при необхідності включити підлітка в групу соціально-психологічного тренінгу.

Основні соціально-педагогічні рекомендації батькам з попередження депресивної поведінки у дітей:

1. Необхідно розмовляти з дитиною, ставити їй запитання про її стан, вести бесіди про майбутнє, будувати плани. Ці бесіди обов'язково мають бути позитивними. Потрібно «вселити» підлітку оптимістичний настрій, впевненість, показати, що він здатний досягати поставлених цілей.

2. Слід зайнятися з дитиною новими справами. Щодня дізнаватися щось нове, робити те, що ніколи раніше не робили. Внести різноманітність у повсякденне життя. Можна завести домашніх тварин: собаку, кішку, хом'ячка, папугу або рибку. Турбота про беззахисну істоту може мобілізувати дитину і налаштувати її на позитивний лад.

3. Підлітку необхідно дотримуватися режиму дня. Необхідно простежити за тим, щоб він добре спав, нормально харчувався, достатньо часу знаходився на свіжому повітрі, займався рухливими видами спорту. Депресія – психофізіологічний стан. Необхідно підтримувати фізичний стан підлітка в цей період.

На наш погляд, профілактична робота з попередження віктимізації підлітків повинна бути направлена на підвищення етичної, політичної, побутової, правової культури потенційних жертв. Для підвищення культури громадян можуть бути використані позитивні сторони історично сформованих традицій і звичаїв, які, виступаючи в ролі соціальних регуляторів поведінки людей, сприяють зниженню конфліктності в суспільстві і, відповідно, віктимності громадян.

Ми вважаємо, що робота соціального педагога повинна носити не тільки профілактичний, але й розвиваючий характер. Соціально-

педагогічна діяльність, крім профілактичних заходів, передбачає також діяльність по допомозі і підтримці осіб, які стали жертвами несприятливих обставин (кризові центри або спеціалізовані відділення для дітей, які пережили насильство).

Виховання культури особистої безпеки у підлітка передбачає оволодіння накопиченим досвідом власного виживання в різноманітних ситуаціях, формування готовності використовувати цей досвід в мінливих умовах [9, с. 56].

На основі вивченої літератури ми можемо рекомендувати наступне організаційне та інформаційне забезпечення соціального педагога з попередження віктимізації підлітків, яке включає:

1) віктимологічні аспекти правового виховання громадян (завдання соціального педагога повідомити всі права та обов'язки громадянина держави);

2) організацію консультаційної служби для потенційних жертв, формування профілактичного віктимологічного обліку потенційних і реальних жертв;

3) виявлення потенційних жертв злочинів, навчання навичкам асертивної поведінки (уважне відношення до себе і до інших).

Найбільшим негативним впливом сільського і селищного типу поселення на соціалізацію підлітка, на нашу думку, відзначається (здебільшого повна) відсутність центрів культури та дозвілля для підростаючого покоління. Здебільшого це гуртки по інтересам, спортивні секції, творчі колективи, які допомагають дитині проявити індивідуальні здібності і затвердити в навколишньому середовищі свою несхожість на всіх. На сьогоднішній день проблема дозвілля підлітків в сільській місцевості стоїть дуже гостро. Найчастіше дітям просто немає чим себе зайняти.

Для того, щоб виявити проблеми організації дозвілля в сільській місцевості, ми організували дослідження на базі Круглівської загальноосвітньої школи Сватівського району Луганської області. У дослідженні взяли участь 19 учнів 7-10 класів з яких було 7 хлопців та 12 дівчат віком від 12 до 16 років. Ми склали анкету, в якій було поставлено 10 запитань. Перейдемо до аналізу результатів дослідження.

На питання «Чи буває у тебе час, коли немає чим зайнятися?» зі 100% опитуваних 67,0% відповіли «так», а 33,0% відповіли «ні».

На питання «Скільки часу ти витрачаєш на читання книг, журналів, газет у звичайний будній день?» 35% відповіли «взагалі не читаю» (з них 31% хлопців та 4% дівчат), 52,5 % відповіли «30 хв. і менше» (з них 49,2% дівчат та 3,3 % хлопців), 12,5% відповіли «1-2 год. і більше» (з них 11,7 дівчат та 0,8% хлопців). Такий результат пов'язаний з тим, що в наш час підлітки дуже мало читають книги, газети, а більше витрачають свій час на комп'ютерні ігри та перегляд телевізійних передач.

Запитання: «Скільки часу ти витрачаєш на роботу по господарству, на допомогу батькам?» передбачало довільну відповідь. Так, 78,67%

відповіли «приблизно 3 години», 21,33% відповіли «здебільшого 1 годину». Підлітки, які проживають в сільській місцевості, змушені допомагати батькам по господарству, тому всі опитувані загалом витрачають на допомогу батькам 1-3 години на день.

На питання: «Чи маєш ти якесь захоплення, хобі? Якщо так, то яке саме?» 34% опитуваних відповіли «танці» (з них всі дівчата), 12,35% відповіли «спорт» (з них 11,8% хлопців та 0,55% дівчат), 26,67% відповіли «театральне мистецтво» (з них 21,55% дівчат та 5,12% хлопців), 16,5% відповіли «вокал» (з них всі дівчата), 4% відповіли «рукоділля» (з них всі дівчата), 6,48% відповіли «не маю ніякого хобі» (з них 4,3% дівчат та 2,18% хлопців). Кожна людина, як індивідуальна особистість, може мати свій найулюбленіший рід занять, або хобі. Анкетування показало, що здебільшого підлітки цікавляться: танцями, театральним мистецтвом, спортом, співом.

На запитання «Чи займаєшся ти спортом?» 57,45% відповіли «так» (з них 43,6% хлопців та 13,85% дівчат), 22,55% відповіли «ні» (з них 21,6% дівчат та 0,95% хлопців), 20% відповіли «інколи» (14,1% дівчат та 5,9% хлопців).

На питання «Чи задоволений (задоволена) ти тим, як проходить твоє дозвілля?» 37,2% відповіли «так», а 62,8% відповіли «ні». На наш погляд, більшість відповідей «ні» пов'язані з тим, що діти не мають можливості повноцінно і цікаво проводити своє дозвілля із-за відсутності культурно-дозвіллевої роботи на селі.

На питання «Як би ти хотів (хотіла) проводити свій вільний час?» 70,8% відповіли «що хотіли б відвідувати різноманітні гуртки, спортивні секції», 20,15% відповіли «що хотіли би проводити свій вільний час за переглядом телевізійних передач, іграми в комп'ютер», а 9,05% не відповіли на дане запитання. Більшість опитуваних зацікавлена в тому, щоб відвідувати гуртки по інтересам. Це пов'язано з тим, що діти хочуть розвиватися різносторонньо, відкривати щось нове для себе.

Запитання «Напиши, будь ласка, свої пропозиції, рекомендації, узагальнення щодо вирішення проблеми дозвілля в сільській місцевості» передбачало довільну відповідь. Так, 67% не змогли відповісти на дане питання, 33% опитуваних запропонували: «створити на базі школи «Суботні вечори», на яких би проводилися різноманітні бесіди, тренінги, лекції на актуальні підліткам теми.

Таким чином, з проведеного нами дослідження можна зробити висновок, що більшість підлітків, які мешкають в селі, бажають урізноманітнити своє дозвілля. Значна кількість опитуваних мають бажання відвідувати спортивні секції, гуртки, різні тематичні вечори на яких би проводилися лекції, диспути, бесіди на різні актуальні для підлітків теми.

Таким чином, соціалізація підлітка проходить безпосередньо під впливом різних мезофакторів, кожен з яких має свої особливості та значно відрізняються один від одного. Підліток, проходячи певні етапи

соціалізації, на своєму шляху стикається з різними особливостями даних факторів. Залежно від свого змісту їх вплив на соціалізацію може мати двосторонній характер: позитивний і негативний. Якщо мезофактори впливають позитивно на соціалізацію особистості, вони формують в ній деякі (властиві своїй специфіці і нормам) ціннісні орієнтації, які допомагають підлітку успішно соціалізуватися і адаптуватися в соціальному середовищі. Якщо вплив мезофакторів на соціалізацію несе в собі негативні риси, то в таких умовах соціалізація не буде проходити успішно, результатом чого може стати прояв деструктивної поведінки особистості. Тому для успішної соціалізації підліток повинен враховувати всі позитивні та негативні прояви мезофакторів і конструктивно керуватися ними в своєму житті.

Перспективи подальшого дослідження проблеми полягають у розробці нових форм і методів профілактики негативного впливу мезофакторів соціалізації на підлітків.

Список використаної літератури

- 1. Авраменкова В. В.** Социальная психология детства: развитие отношений ребенка в детской субкультуре / В. В. Авраменкова. – Воронеж : МОДЭК, 2000. – 416 с.
- 2. Кисельов М. О.** Причины та умови вчинення злочинів у великому місті / М. О. Кисельов // Право та суспільство. – 2009. – № 6. – С. 107 – 111.
- 3. Клішевич Н. А.** Соціально-педагогічна робота з підлітками із делінквентною поведінкою (друга пол. XX – поч. XXI ст.) : канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Н. А. Клішевич. – К., 2011. – 243 с.
- 4. Ковальчук І. А.** Вплив засобів масової комунікації на статево-рольову соціалізацію учнів / І. А. Ковальчук // Вісник ЛНУ ім. Т.Г. Шевченка. – 2011. – № 20 (231). – С. 108 – 112.
- 5. Кон И. С.** Психология ранней юности: Кн. для учителя / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
- 6. Лактіонова Г. М.** Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з жіночою молоддю в умовах великого міста: автореф. дис. пед. науки: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Г. М. Лактіонова. – К., 1999. – 35 с.
- 7. Левикова С. І.** Молодёжная субкультура : учеб. пособие / С. И. Левикова. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 608 с.
- 8. Лисенко Ю. О.** Молодіжна субкультура як соціально-педагогічне поняття / Ю. О. Лисенко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 2. – С. 85 – 86.
- 9. Лисовенко Б. С.** Социально-психологические закономерности виктимного поведения / Б. С. Лисовенко // X региональная конференция молодых исследователей Волгоградской области. – Напр. 12 «Педагогика и психология». – Секция «Психология». – Волгоград : Перемена, 2008. – 85 с.
- 10. Медіна Т. В.** Молодіжна субкультура як фактор соціалізації / Т. В. Медіна // Релігія і соціум. – 2010. – № 1 (3). – С. 148 – 153.
- 11. Мудрик А. В.** Социальная педагогіка : для студ. пед. вузов / А. В. Мудрик. – 6-е изд., доп. – М. : Академия, 2007. – 224 с.
- 12. Шугайло Я. В.** Соціально-педагогічні умови

зменшення негативних наслідків впливу ЗМІ на соціалізацію підлітків / Я. В. Шугайло // Вісник Запорізького нац. універс. – 2010. – № 1. – С. 244 – 251.

Стецько Ю. О. Вплив мезофакторів на соціалізацію підлітків

У статті розглянуто сутність і зміст впливу мезофакторів на соціалізацію підлітків, які є одним із основних соціалізуючих механізмів підростаючого покоління. Розкрито позитивні та негативні прояви впливу регіону, ЗМІ, підліткової субкультури та типу поселення на формування особистості. Надано характеристику провідним формам і методам профілактики негативного впливу мезофакторів на соціалізацію підлітків.

Ключові слова: соціалізація, мезофактори соціалізації, профілактика.

Стецько Ю. А. Влияние мезофакторов на социализацию подростков

В статье рассмотрена сущность и содержание влияния мезофакторов на социализацию подростков, которые являются одним из основных социализирующих механизмов подрастающего поколения. Раскрыты положительные и отрицательные проявления воздействия региона, СМИ, подростковой субкультуры и типа поселения на формирование личности. Охарактеризованы ведущие формы и методы профилактики негативного влияния мезофакторов на социализацию подростков.

Ключевые слова: социализация, мезофакторы социализации, профилактика.

Stetsko Y. The influence of mezofactors on the socialization of teenagers

The character of the influence of mezofactors on the socialization of the new generation was the matter of investigation of the article. Positive and negative features of such mezofactors as region, media, subculture and the type of settlement were shown. In the article the characteristics of the forms and methods aimed at prevention of negative influence of mezofactors on the socialization of the youth was given.

Key words: socialization, mezofactors of socialization, preventive measures.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З НЕПОВНОЛІТНІМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ

УДК 343.91-053.6:37.013.42

Д. О. Кононович

ПРОБАЦІЙНА РОБОТА З НЕПОВНОЛІТНІМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Проблема створення національної моделі пробації є однією з найбільш актуальних тем сучасної української науки, зокрема, права, педагогіки, соціальної педагогіки, психології. Відсутність в Україні цього стандартного, можна сказати типового елемента, без якого неможливо уявити будь-яку сучасну національну систему кримінальної юстиції, не може не викликати увагу науковців та практиків. У сучасних країнах служба пробації залишається надзвичайно важливою виправною агенцією, центром системи кримінальної юстиції. Це пов'язано з тим, що відбування покарання у вигляді позбавлення волі перешкоджає подальшій соціальній адаптації особистості, її поверненню в суспільство, оскільки людина в умовах ізоляції втрачає соціально значущі навички. Крім того, у в'язниці правопорушник, як правило, приймає кримінальну субкультуру, яка також не сприяє ресоціалізації особистості.

Беручи до уваги той факт, що пріоритетним напрямом державної кримінальної політики вважається запровадження спеціальних процедур ювенальної юстиції, яка нині поширена у державах-членах Європейського Союзу, виникає необхідність дати характеристику одному із напрямів розвитку такого виду юстиції, як пробації. На сьогодні в Україні існує лише законопроект «Про пробацію», тому **метою** статті буде охарактеризувати закордонний досвід діяльності служб пробації з неповнолітніми злочинцями задля подальшого використання його елементів у соціально-педагогічній діяльності та підвищенні обізнаності соціальних працівників та соціальних педагогів щодо порушеного питання.

Цінність пробації полягає в тому, що вона усунула в'язницю з центрального місця у пенітенціарній системі. Відносно низькі витрати, можливості більш гнучкої, ефективної та результативної реабілітації злочинців та зниження ризиків рецидивних злочинів – усе це надає підстави говорити про значний потенціал пробації у сфері забезпечення суспільства.

Питанням упровадження пробації та її застосування щодо неповнолітніх правопорушників розкривалися в публікаціях таких науковців, як О. Беца, М. Панасюк, В. Шкадюк, І. Михайлова, Д. Дітон, П. Лейден, Д. Лісон, Р. Форд, Д. Ягунов, Н. Татт та ін.

Перш ніж аналізувати світову практику, необхідно дати визначення поняттю пробація. Ми будемо розглядати її альтернативну ув'язненню санкцію, яка полягає у встановленні нагляду за злочинцем, котрий залишається в суспільстві, але судом на нього накладені певні зобов'язання й обмеження. Правила вимагають від нього відвідувати денні центри пробації, періодично зустрічатися з наглядовим офіцером, брати участь у певних різновидах діяльності, передбачених положенням про пробацію, дотримуватися законослухняної поведінки [3, с. 73]. Цю санкцію виконує служба пробації, головна мета якої полягає в захисті суспільства, попередженні повторних злочинів, сприяттві реінтеграції правопорушника в суспільство. Тобто метою є «безпека суспільства через ресоціалізацію» [1, с. 155].

У більшості європейських країн суди стримано ставляться до застосування ув'язнення для неповнолітніх та осіб до 21 року. Перелік нев'язничних санкцій стосовно них досить широкий (про це далі). Найтипівішою санкцією є відвідування центру порядку. Такі центри працюють по суботах під егідою служби пробації. Суд при винесенні вироку встановлює кількість годин для відвідування центру: для підлітків 12-16 років максимальна кількість складає 24 години; для осіб 16-21 року – 36. Тут правопорушники беруть участь в обов'язкових різновидах діяльності: фізичні вправи, надання першої допомоги, вивчення правил дорожнього руху, структурування дозвілля, обробка дерева, металу, ремонт техніки тощо. Широкого поширення набули центри пробації та виправні гуртожитки, які доводять свою високу запобіжну ефективність [2, с. 139].

Так, соціальна робота з неповнолітніми правопорушниками і нагляд за ними у **Болгарії** є обов'язком інспекторів Управління з попередження злочинності неповнолітніх (УПЗН), соціальних працівників і громадських наглядачів. Функції УПЗН наступні:

- знаходити, наглядати та відстежувати неповнолітніх, які вчинили правопорушення, або щодо яких існує високий ризик вчинення правопорушення;
- знаходити, наглядати та відстежувати неповнолітніх, які є потерпілими від злочинів, насильства або поганого поводження. Інспектори УПЗН також розглядають обставини, за яких неповнолітні вчинили правопорушення і подають доповіді про це до відповідних органів, таких як суди, прокуратура, поліція тощо. У спеціальних муніципальних центрах соціального обслуговування призначаються соціальні працівники для наступних цілей:
 - надавати допомогу та соціальну підтримку неповнолітнім, які вчинили кримінальні злочини, а також їхнім сім'ям;
 - надавати підтримку молодим особам, яких звільнено з визначених судом шкіл або спеціалізованих шкіл-інтернатів, у пошуках роботи, місця проживання тощо;

- забезпечувати соціальну підготовку дітей, які перебувають в спеціалізованих школах-інтернатах [2, с. 140].

Громадські наглядачі також працюють з неповнолітніми правопорушниками та їхніми сім'ями з метою перевиховання молодого правопорушника [2, с. 141].

У **Латвії** освітні та виправні заходи можуть бути застосовані до неповнолітніх віком від 11 до 18 років. У чинному законодавстві передбачено ряд заходів, наприклад, попередження, компенсація потерпілому, якщо правопорушник має прибуток, та якщо така сума не перевищує половини мінімальної місячної зарплати (з 15 років). Серед інших можливих заходів можна навести постанову про відпрацювання правопорушником заподіяної ним шкоди з метою її репарації (починаючи з 15 років), передання під нагляд батьків або осіб чи установ, що їх замінюють, та помещення у виправний освітній заклад; вибачення перед потерпілим, якщо останній погоджується на таке врегулювання, встановлення спеціальних обмежень щодо поведінки (на період від 30 днів до 12 місяців) та виконання громадських робіт протягом 10-40 годин [2, с. 142].

Щодо неповнолітніх у **Румунії** можуть бути призначені покарання і заходи виховного характеру. Покараннями є тюремне ув'язнення і штрафи. Єдина відмінність полягає в тому, що за злочин, вчинений дитиною, строки ув'язнення скорочуються наполовину в порівнянні з строками за такі ж злочини, вчинені повнолітніми. Заходами виховного характеру є попередження, ордери на нагляд, ордери на відвідання навчального центру і тримання в спеціальній лікарні. Ордер на нагляд призначається строком на один рік, під наглядом батьків дитини, прийомних батьків або вчителя, в залежності від обставин. Якщо такі особи не можуть забезпечити задовільний нагляд, суд може вимагати тимчасового призначення надійної особи, краще за все – близького родича, на прохання родича, або органа, який за законом має право на здійснення нагляду за дітьми.

З метою перевиховання дитини може бути призначений ордер на відвідання навчального центру: дитині надається можливість навчатись і отримати професійну підготовку відповідно до її здібностей. Тримання в навчальному центрі застосовується у випадку, коли інші виховні заходи виявляються недостатніми [2, с. 144].

У випадках, які стосуються неповнолітніх, служби пробації мають обов'язок написання оціночних доповідей і здійснення нагляду за особами, яким призначені ордери на нагляд. Іншою важливою частиною роботи з дітьми є надання допомоги.

Система кримінального судочинства **Словенії** розрізняє неповнолітніх віком до 16 років і неповнолітніх віком від 16 до 18 років. Для молодшої групи передбачені такі варіанти закінчення розгляду справи, як догани (ст. 76 КК). Суд може видати одну або більше інструкцій або заборон для неповнолітнього правопорушника, а саме:

- особисто вибачитись перед постраждалою особою (потерпілим);
- досягти примирення з постраждалою особою шляхом сплати грошей, виконання певної роботи, або іншим чином, з метою відшкодування збитків, завданих в ході вчинення злочину; регулярно відвідувати школу; розпочати професійно-технічне навчання або влаштуватись на роботу відповідно до знань, навичок і здібностей правопорушника;
- проживати з вказаною сім'єю або у вказаній установі тощо; пройти громадські роботи або виконати роботу на користь благодійних організацій; пройти лікування у відповідній медичній установі; отримати консультації з навчання, професійно-технічної підготовки, консультації психолога;
- пройти курс соціальної підготовки (не менше чотирьох годин на тиждень).

Якщо неповнолітній правопорушник потребує професійної допомоги і нагляду щодо його освіти, підготовки і належного розвитку, суд поміщує його під нагляд соціальних служб. Нагляд може встановлюватись на будь-який період часу, від одного року (мінімум) до трьох років (максимум). У ході цього нагляду неповнолітній правопорушник продовжує проживати за своєю адресою або адресою своїх батьків чи інших осіб, які його утримують, а призначений соціальними службами радник здійснює відповідний нагляд [2, с. 145].

Досвід діяльності служб пробації скандинавських країн корисний, зокрема, тому, що **Данія, Швеція, Фінляндія та Норвегія** належать до тих країн, у яких фіксується порівняно невисокий рівень злочинності та застосування альтернативних санкцій достатньо широко розповсюджена. Більш того, ці країни приділяють особливу увагу проблемі злочинності неповнолітніх і соціальному захисту дитинства.

У **Данії** відсутня система ювенальної юстиції, і кримінальної справи неповнолітніх, які досягли віку 15 років, розглядаються у відповідності з тими ж процедурами, що і справи дорослих осіб. Однак Служба пробації рідко має справу з неповнолітніми. Крім випадку відбування покарання в костелах служби пробації, неповнолітні можуть стати клієнтами місцевих пробаційних центрів у зв'язку з умовним зняттям звинувачення. Найчастіше неповнолітні правопорушники передаються під нагляд місцевих соціальних служб [4, с. 195].

У **Швеції** з січня 1999 р. неповнолітні у віці від 15 до 18 років, які вчинили злочини, за які їм раніше мало бути призначено тюремне ув'язнення, засуджуються до позбавлення волі, яке вони відбувають в реабілітаційних центрах закритого типу для неповнолітніх строком від 14 днів до 4 років без права умовно-дострокового звільнення. Такі реабілітаційні центри не підвідомчі Службі в'язниць і пробації, вони включені у сферу відповідальності Національної ради закритих реабілітаційних установ [5, с. 40]. Неповнолітні засуджені, які надходять у реабілітаційний центр, спочатку поміщаються в приймальне відділення

суворого режиму. Протягом незначного періоду перебування підлітка в цьому відділенні співробітники центру спільно з соціальним працівником аналізують індивідуальні потреби клієнта і визначають режим його подальшого утримання. У неповнолітнього засудженого є можливість зміни режиму утримання від більш суворого до менш суворого: як мінімум, кожен другий місяць співробітники центру, консультуючись з соціальним працівником, розглядають можливість перекладу піднаглядного на більш пільгові умови утримання [4, с. 209 – 210].

У Фінляндії вид покарання для неповнолітніх являє собою модифікацію суспільно корисних робіт. Він включає два елементи: обов'язкові роботи і нагляд. Мінімальний період обов'язкових робіт дорівнює 10 годинам, максимальний – 60. У якості таких робіт – різні курси, програми та тренінги, що допомагають молодим людям справлятися з труднощами життя. Нагляд є постійним компонентом цього виду покарання: він може бути поєднаний з обов'язковими роботами, а може виступати і самостійним видом покарання. Термін нагляду складає від 4 до 12 місяців. Мета – підтримка неповнолітнього та контроль його поведінки. Нагляд може бути також пов'язаний з груповими заняттями [4, с. 158].

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що з особами, котрі перебувають під пробацією, проводять різнопланову соціально-педагогічну роботу: нагляд за поведінкою осіб, проведення індивідуально-профілактичної роботи, спрямованої на попередження вчинення ними правопорушень та злочинів, консультування, тренінги з формування навичок стримування емоцій і вміння спілкуватися з людьми, розвитку гігієнічних навичок і потреби піклуватися про своє здоров'я, а також роз'яснюють шкоду, яку нанесено постраждалому; надають соціальні послуги та сприяють у вирішенні соціально-побутових проблем, навчають жити самостійним життям, готують до законослухняної поведінки на волі тощо.

Загалом, мусимо констатувати відсутність єдиного законодавчого та теоретичного підходу щодо місця та ролі пробації в кримінальному, кримінально-процесуальному та кримінально-виконавчому законодавстві України. Нагальним є розсудливий і критичний аналіз зарубіжного досвіду, запозичення його позитивних надбань з науково обґрунтованою адаптацією до сучасних умов і вимог розвитку українського суспільства. Вивчення зарубіжного досвіду – як позитивного, так і негативного – надає важливу інформацію про можливі шляхи формування та / або реформування служби пробації та особливості її діяльності по виконанню покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, щодо неповнолітніх.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми європейської інтеграції / За ред. Д. Ягунова. – Одеса : Вид-во «Фенікс», 2011. – № 6. – С. 146 – 173. 2. Беца О.

Зарубіжний досвід застосування пробації в ювенальній юстиції / О. Беца // Відновне правосуддя в Україні: щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 1 – 2. – С. 134 – 146. 3. Михайлова І. Інститут пробації: окремі аспекти впровадження / І. Михайлова // Кримінальне право. – 2009. – № 10. – С. 72 – 75. 4. **Обзор законодательства** скандинавских и балтийских стран по службе пробации (уголовному надзору). Серия «Права человека». – СПб. : «Гражданский контроль», 2005. – 243 с. 5. **Практика** виконання альтернативних покарань: інформаційний бюлетень (№3) / За заг. ред. О. Б. Янчука, С. О. Тимофеева, Н. Г. Пивовара, М. М. Ковальчука. – К. : ДДУПВП, 2010. – 143 с.

Кононович Д. О. Пробаційна робота з неповнолітніми правопорушниками (зарубіжний досвід)

У статті розглядається зарубіжний досвід пробаційної роботи з неповнолітніми правопорушниками; аналізується можливість його використання в Україні.

Ключові слова: пробація, служба пробації, неповнолітні засуджені, центри пробації, інспектор пробації.

Кононович Д. А. Пробационная работа с несовершеннолетними правонарушителями (зарубежный опыт)

В статье рассматривается зарубежный опыт пробационной работы с несовершеннолетними правонарушителями; анализируется возможность ее использования в Украине.

Ключевые слова: пробація, служба пробації, несовершеннолетние осужденные, центры пробації, инспектор пробації.

Kononovich D. A. Probation work with juvenile offenders (foreign experience)

The article considers the international experience of the probation work with juvenile offenders, and the possibility of its use in Ukraine.

Key words: probation, probation service, minor prisoners, the centers of probation, the inspector of probation.

УДК 316.61:343.91-053.6

А. М. Рудакова

СОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ ПІДЛІТКІВ-ПРАВОПОРУШНИКІВ

Сучасний підліток живе у світі, складному за своїм змістом і тенденціям соціалізації. Це пов'язано, по-перше, з темпом і ритмом техніко-технологічних перетворень, що пред'являють до зростаючого покоління нові вимоги. По-друге, з насиченим характером інформації,

яка створює масу «шумів», що глибинно впливають на підлітка, у якого ще не вироблено чіткої життєвої позиції. По-третє, з екологічними і економічними кризами, що уразили наше суспільство, що викликає у дітей почуття безнадійності і роздратування (при відсутності почуття особистої відповідальності) через те, що старші покоління залишають їм таку спадщину. Напружена, нестійка соціальна, економічна, екологічна, ідеологічна обстановка, що склалася в даний час в нашому суспільстві, обумовлює зростання різних відхилень в особистісному розвитку і поведінці зростаючих людей. Серед них особливу тривогу викликають не тільки прогресуюча відчуженість, підвищена тривожність, духовна спустошеність дітей, але і їхній цинізм, жорстокість, агресивність. Найбільш гостро цей процес проявляється на межі переходу дитини з дитинства у дорослий стан – у підлітковому віці. У молодих людей бурхливо розвивається почуття протесту, часто неусвідомленого, і разом з тим росте їх індивідуалізація, яка при втраті загальносоціальної зацікавленості веде до егоїзму.

За інформацією УКМДС МВС України в нашій державі кожен 30-й злочин скоєно неповнолітніми. За скоєння правопорушень до органів внутрішніх справ було доставлено понад 14 тис. неповнолітніх. Нажаль, з кожним роком, ці показники зростають [6].

Вивчення психологічних характеристик особистості неповнолітнього правопорушника відображена в дослідженнях таких вчених, як М. Алемаскин, Б. Алмазов, Л. Виготський, В. Єрмаков, Є. Змановський та інших; вивчення соціальних чинників С. Харченко, А. Мудрик, В. Оржеховська.

Таким чином, ми бачимо, що дана проблема актуальна в наш час.

Мета статті – охарактеризувати соціальний портрет підлітків-правопорушників.

Перш ніж перейти до розкриття мети, доцільно визначити ключові поняття.

Підлітковий вік – період життя людини від дитинства до юності в традиційній класифікації (від 11-12 до 14-15 років) [1]. У цей самий короткий по астрономічному часі період, підліток проходить великий шлях у своєму розвитку; через внутрішні конфлікти з самим собою і з іншими, через зовнішні зриви і сходження він може розраховувати на почуття особистості.

Д. Фельдштейн писав – «Підлітковий вік – важкий період психічного розвитку; він важкий для самого підлітка, він важкий і при роботі з ним. Багато внутрішніх суперечностей цього віку і суперечностей дитини із дорослими, батьками і вчителями, дуже гостро проявляється на даному етапі виховання, опір підлітків вихованню приводить до появи великої групи «важких» підлітків» [4].

За визначенням М. Оржеховської, підлітки-правопорушники – це важковиховувані, педагогічно занедбані підлітки, які скоюють правопорушення (дрібні крадіжки, хуліганство та ін.), порушують

адміністративні та інші норми, стоять на обліку в органах у справах неповнолітніх чи направлені службою у справах неповнолітніх до шкіл і училищ соціальної реабілітації [2].

Для вітчизняної соціальної, юридичної, педагогічної науки і практики «підлітковий вік» становить великий інтерес. Соціальна ситуація розвитку в підлітковому періоді характеризується тим, що провідна навчальна діяльність попереднього періоду змінюється діяльністю, спрямованою на визначення власного місця в світі дорослих і в структурі суспільних відносин, на соціальне самовизначення. Тому це не шабель на шляху перетворення дитини в дорослого, а самостійний віковий період, що має свій глибокий зміст, особисте і суспільне значення.

За даними ООН, близько 30% усіх молодих людей беруть участь у протиправних діях, а 5% – скоюють злочини [5].

Підлітковий вік є перехідним, оскільки це – період статевого дозрівання, паралельно з яким досягають в основному зрілості й інші біологічні системи організму. В соціальному аспекті підліткова фаза – це продовження первинної соціалізації. Як правило, всі підлітки цього віку – школярі. Соціальний статус підлітка мало чим відрізняється від дитячого. Психологічно це – вік протиріччя. Звідси – типові вікові конфлікти та їх заломлення в самосвідомості підлітка.

Причини протиправної поведінки слід шукати в соціальних умовах існування людини й особливостях її особистості, насамперед її розвитку.

Поведінка підлітка-правопорушника – результат педагогічної занедбаності і несприятливої обстановки в сім'ї. І протест, непокора, грубість, втечі з дому внаслідок образи.

Процес розвитку людини у взаємодії з навколишнім світом називається соціалізацією – це самореалізація і розвиток особистості протягом усього життя в процесі засвоєння і відтворення культури суспільства, системи соціальних зв'язків.

Таким чином, велике значення у виникненні важковиховуваності та в подальшому – здійсненні правопорушень грає соціалізація, тобто характер впливу факторів соціалізації на людину.

Виходячи з вищесказаного, можна позначити фактори та обставини, що обумовлюють виникнення підлітків – правопорушників.

Такі фактори, як держава, етнос, тип поселення, роблять опосередкований вплив на виникнення підлітків – правопорушників. Якщо в інших факторах звернути увагу на негативні передумови досліджуваної проблеми, то отримаємо наступний перелік:

Сім'я: 1. Відсутність і неучасть у вихованні дитини одного або обох батьків. 2. Низький матеріальний рівень і умови проживання. 3. Низький освітній і культурний рівень батьків. 4. Неправильне ставлення і помилки у вихованні.

Однолітки: 1. Соціальна відторгнутість підлітка в навчальному колективі. 2. Несприятливі статуси в групі однолітків. 3. Знайомі та друзі, що входять в асоціальну групу.

Школа: 1. Помилки в організації освітнього процесу. 2. Відносини з вчителями.

Негативні прояви одних факторів, можуть посилювати негативні моменти інших. І навпаки, позитивний вплив одних факторів може компенсувати, зменшити негативний вплив інших. Так, наприклад, школа може посилити негативний вплив на підлітка-правопорушника, викликаного сімейними обставинами, а може допомогти і родині, і дитині у подоланні даної проблеми.

У тому числі виникнення правопорушень у житті підлітків пов'язане з наступними дефектами соціалізації:

- дефекти в організації виховання, що призводять до розвитку антигромадської орієнтації і асоціальної мотивації;
- дефекти в розумінні та виконанні соціальних ролей, приводять або до заперечення ролі, нерозуміння її соціальної значущості, а також до ухилення від виконання ролі;
- дефекти в системі спілкування (звуження кола спілкування, спілкування у групі з поведінкою, що відхиляється, неможливість задоволення потреб в емоційному контакті, самоствердження і т.д.);
- дефекти індивідуального соціального досвіду, що залежать від помилок у вихованні, специфіки спілкування (наприклад, в сім'ї), засвоєння норм асоціальної поведінки і т.д.;
- дефекти соціального контролю, що залежать від недостатньої ефективної діяльності сім'ї, навчально-виховних і виробничих організацій, правоохоронних органів;
- дефекти соціальної адаптації, що відображають, зокрема, процеси міграції та урбанізації.

З усіх пережитих дитиною кризових періодів найбільш важким як для самих дітей, так і для тих, хто займається їх вихованням (батьків, вчителів та ін.) є криза підліткового віку. Для нього характерним є емоційна нестійкість підлітка, підвищена збудливість, неврівноваженість, неадекватність реакцій, часто виявляються в не виправданій різкості і підвищеній конфліктності з оточуючими. Підвищена конфліктність, особливо у відносинах з дорослими, батьками, вчителями пояснюється тим, що змінюється система відносин підлітка з оточуючими його людьми. Внаслідок загостреного відчуття дорослості він прагне до рівності у відносинах з дорослими і однолітками. Прагнучи позбутися від опіки, від оцінок і впливу дорослих підліток стає дуже критичним по відношенню до них, починає загострено відчувати недоліки батьків і вчителів, брати під сумнів поради та висловлювання старших. Таким чином, виникає багато приводів для виникнення конфліктів і зіткнень між дорослими і підлітками. Чималу роль при

цьому відіграє педагогічна неспроможність дорослих, недостатня повага гідності підлітка, опора у вихованні на директивні, що примушують заходи і покарання.

Окрім психологічних чинників виникнення правопорушень в підлітковому віці грають і соціальні.

Соціальні проблеми, з одного боку, породжують складні життєві ситуації, при вирішенні яких людина порушує правові норми, з іншого – впливають на формування особистості людини.

Серед соціальних чинників правопорушення можна виділити такі:

- загострення соціальних проблем (зниження рівня життя, проблеми зайнятості та працевлаштування, забезпечення житлом тощо);
- неефективну роботу соціально-культурної сфери, обмежені можливості для змістовного проведення дозвілля;
- неефективне законодавство;
- недоліки в роботі правоохоронних органів;
- кризи системи народної освіти;
- низький рівень правової, педагогічної культури населення;
- криміналізацію культури;
- поширення зловживання алкоголем, наркотичними речовинами;
- недостатній рівень соціального захисту населення, брак можливостей;
- отримати соціально-психологічну допомогу тощо.

На наш погляд, найбільш вдалою класифікацією є – класифікація М. Алемаскіна, яка відображує повну послідовність розвитку від важковиховуваності до здійснення правопорушень:

I група – важковиховувані діти, які байдуже ставляться до навчання, періодично порушують дисципліну (здійснюють прогули, бійки), виявляють деякі негативні якості (грубість, нечесність);

II група – педагогічно запущені підлітки, що негативно ставляться до навчальної і суспільно-корисних діяльності, систематично порушують дисципліну й норми моралі, допускають вчинки, які поступово виявляють негативні якості особистості;

III група – підлітки – правопорушники, важковиховувані або педагогічно запущені підлітки, які здійснили правопорушення (дрібні крадіжки, хуліганство і та ін.), порушують адміністративні та інші норми, стоять на обліку в інспекції у справах неповнолітніх або направлені в спецшколи і спец профтехучилища;

IV група – неповнолітні правопорушники, педагогічно запущені підлітки й юнаки, що здійснили кримінальні злочини або порушили правові норми й направлені судом до виховно-трудових колоній [1].

Можна виділити, що особистість підлітка-правопорушника характеризується крайнім індивідуалізмом, прагненням виконувати свої бажання всупереч вимогам оточуючих, суспільства, а інтереси його

зосереджені на видовищах, відео, ігрові клуби та комп'ютерні ігри, в меншій мірі телебачення, спортивних іграх. Ця гіпертрофія інтересу до видовищ, до їх розважальної сторони відбувається за рахунок ослаблення естетичних інтересів до читання книг, до музики, театру. Низька культура дозвілля, інтерес до безцільного проведення часу, часті переходи від одного заняття до іншого при загальній бездіяльності і відсутності працьовитості – є типовими для підлітка-правопорушника.

Особливості інтересів, потреб, відносин у сфері провідної діяльності, характерні для неповнолітніх правопорушників, включають стійку втрату зв'язків з навчальним чи трудовим колективом, повне ігнорування їх правових та моральних оцінок. Незважаючи на те, що за рівнем освіти, що визначається за формальними показниками проходження шкільного навчання, відстають від однолітків лише 8-10% неповнолітніх злочинців, серед них у п'ять-шість разів більше частка осіб, які не встигають через відсутність старанності.

Прагнення до досягнення успіхів у навчальній та виробничій діяльності, громадської роботи у правопорушників заміщено, як правило, дозвільних потреб та інтересів. Сама система оцінок і переваг у таких людей все більше орієнтується на цю сферу. Саме тут фіксуються і гіпертрофовані потреби і інтереси, пов'язані з гонитвою за модним одягом, інформацією, значущою для даної мікросередовища, і т. д.

На відміну від особистості з позитивними, схвалюються суспільством інтересами і потребами, розвиток їх у правопорушників часто йде як би в зворотному напрямку. Фактичне, в основному безцільне, проведення часу формує відповідний негативний інтерес. Він закріплюється в звичках, які, у свою чергу, ведуть до формування соціально-негативних потреб. Відповідно спотвореного розвитку потреб на поведінковому рівні виробляються звички до суспільно небезпечним, протиправним способів їх задоволення.

До характерних особистісних особливостей неповнолітніх, що скоюють злочини, відносяться й істотні деформації їхніх моральних і правових ціннісних орієнтацій.

Поняття товариства, боргу, совісті, сміливості і т. п. переосмислюються цими підлітками, виходячи з групових інтересів. Життєві цілі зміщуються у них в бік психологічного комфорту компанійський-групового характеру, сьогохвилинних задовольень, споживацтва, наживи. Здійснюючи аморальні та протиправні вчинки, вони прагнуть всіляко «облагороджувати» їх мотиви, перекручено негативно оцінювати поведінки потерпілих, У них чітко фіксується позиція схвалення або «розуміння» більшості злочинів, заперечення і повного ігнорування власної відповідальності за протиправну поведінку.

У середовищі неповнолітніх правопорушників визнається допустимим порушення кримінально-правового або будь-якого іншого правового заборони, якщо дуже потрібно, в тому числі, якщо цього вимагають інтереси групи. Необхідність дотримання вимог закону

співвідноситься, головним чином, зі ступенем ймовірності покарання за допущені порушення.

В емоційно-вольовій сфері підлітків, які вчинили злочини, найчастіше фіксуються ослаблення почуття сорому, байдуже ставлення до переживань інших, нестриманість, грубість, брехливість, відсутність самокритики.

Емоційна неврівноваженість, марнославство, упертість, нечутливість до страждань інших, агресивність також можна віднести до найбільш поширеним характерологічних рис неповнолітніх злочинців. При цьому мова знову йде не про вікові особливості, які були б властиві основній масі підлітків взагалі, а саме про криміногенні зрушення, деформаціях у морально-емоційної, моральної сферах, характерних саме для осіб, які вчиняють злочини.

У більшості підлітків, які вчинили злочини, є стійкі відхилення в морального спрямування, що виражаються у відсутності позитивних установок. Найбільш характерні для вивчених підлітків наступні негативні риси: яскраво виражені форми егоїзму та індивідуалізму, озлобленість, надмірна грубість, зухвалість, упертість, розбещеність, жадібність, легковажне ставлення до життя, нерозвиненість почуття сорому і т.п. Моральна деформація їх особистості відбивається і в емоційних особливостях. Для них характерна емоційна збудливість, агресивність поведінки, конфліктність, нестриманість, підвищена афективність.

Процес засвоєння моральних і правових норм поведінки закінчується в підлітковому віці до 14 років. Цю обставину враховують законодавці, які встановили часткову кримінальну відповідальність з 14 років і повну кримінальну відповідальність за всі злочини, які передбачені законами – з 16 років. Особистість «важкого» підлітка, як правило, характеризується низьким рівнем соціалізації і відображає прогалини та недоліки в 3-х основних сферах його виховання: в сім'ї, школі. З іншого боку, на особистість «важкого» підлітка значний вплив має особлива сфера вулиця, двір, вуличні групи з негативною спрямованістю.

Таким чином, можна виділити, що характерними ознаками підлітків-правопорушників є: особистість підлітка-правопорушника характеризується крайнім індивідуалізмом, прагненням виконувати свої бажання всупереч вимогам оточуючих, суспільства; повне ігнорування їх правових та моральних оцінок; В емоційно-вольовій сфері підлітків, які вчинили злочини, найчастіше фіксуються ослаблення почуття сорому, байдуже ставлення до переживань інших, нестриманість, грубість, брехливість, відсутність самокритики; зловживання алкоголем, наркотичними речовинами.

Список використаної літератури

1. Алемаскин М. А. Воспитательная работа с подростками / М. А. Алемаскин. – М. : Знание, 1979. – 42 с. 2. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / В. М. Оржеховська. – К. : Логос, 1996. – 231 с. 3. Мудрик А. В. Социализация человека: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 304 с. 4. Психология современного підлітка / Под ред. Д. И. Фельдштейна. – М. : Педагогіка, Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР, 1987. – 240 с. 5. Харченко С. Я., Краснова Н. П. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова. – Х. : Вид. група «Основа», 2012. – 143 с. 6. В Україні кожен 30-й злочин скоєно неповнолітніми: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://education.unian.net/ukr/detail/190794>

Рудакова А. М. Соціальний портрет підлітків-правопорушників

В статті розглянуто причини скоєння правопорушень підлітками, виділена класифікація підлітків-правопорушників, охарактеризовано соціальний портрет підлітка.

Ключові слова: підліток-правопорушник, правопорушення, соціальний портрет.

Рудакова А. Н. Социальный портрет подростков-правонарушителей

В статье рассмотрены причины совершения правонарушений подростками, выделена классификация подростков-правонарушителей, охарактеризован социальный портрет подростка.

Ключевые слова: подросток-правонарушитель, правонарушения, социальный портрет.

Rudakova A. N. Social'niy portrait of teenagers-offenders

In the article the reasons rassmotrenyya sovershenyya pravonarushenyu teenager, allocated classification teenage-pravonarushyteley, described sotsyalnyy portrait teenager.

Key words: adolescent-offender of the offence, social portrait.

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА

УДК 37.091.4 Макаренко

Л. А. Кравченко

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У КОЛЕКТИВІ ТА ЧЕРЕЗ КОЛЕКТИВ: ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА А. С. МАКАРЕНКА

Поняття колективізму, колективного виховання можна зустріти на сторінках усіх педагогічних та психологічних видань, а також, зокрема, підручників із соціальної політики, роботи та соціального виховання. Це пов'язано з тим, що ці науки є фундаментальними у вивченні взаємодії між індивідами. Теми міжособистісних стосунків, взаємин колективу тощо торкались у своїх працях майже усі досвідчені педагоги та психологи. Оскільки одним з перших, хто розробив теорію дитячого колективу, був Антон Семенович Макаренко, саме тому його прізвище посідає своє почесне місце на сторінках усіх психолого-педагогічних праць і не тільки.

В. Моргун відзначає, що, оцінюючи сьогодні педагогічний експеримент А. С. Макаренко, його літературну спадщину, дивуєшся грандіозним звершенням великого педагога. «Гідною нашої епохи і нашої революції організаційним завданням може бути тільки створення методу, який, будучи загальним і єдиним, в той же час дає можливість кожній окремій особистості розвивати свої особливості, зберігати свою індивідуальність. Таке завдання було б абсолютно непосильним для педагогіки, якби не марксизм, який давно вирішив проблему особистості і колективу», – стверджував педагог. У той період історичного розвитку нашої країни педагогічний досвід А. С. Макаренко не отримав широкого розповсюдження не в силу унікальної неповторності особистості педагога, а тому, що був згорнуте соціальне замовлення на самокеровану, всебічно розвинену особистість, на таких людей, якими ставали його вихованці.

Для видатного педагога його виховна система була не просто методикою, не просто педагогічною технологією, а спосіб життя дітей і дорослих. Нова людина, нова особистість народжувалися не в результаті просто якихось педагогічних впливів, а в спільному подоланні труднощів, у спільному пошуку шляхів виходу з найскладніших ситуацій, в співпереживанні успіхів, словом, у спільному проживанні невдач і успіхів. І позиція педагога при цьому – не над дитиною, навіть не поруч з дитиною, а разом з дитиною. Такий один з педагогічних постулатів методики колективного виховання.

Відповідаючи на запитання, як вчитися мистецтву виховної роботи, І. Іванов пише, що є три чинники, які дозволяють оволодіти цим

мистецтвом. Вони пов'язані з макаренківської теорією, макаренківської методикою і макаренківську досвідом. Оволодіння макаренківської методикою, розробка її та поширення втілюються в системі колективних творчих справ.

М. Фіцула у підручнику з педагогіки подає читачу доступність вивчення теорії і практики колективного виховання А. С. Макаренка. Кожна людина бере свій початок від сім'ї. Тут відбувається її перше становлення як особистості, пізнання і засвоєння нею норм моральності, розвиток почуттів, волі характеру.

Н. Крупська зазначала, що центральною проблемою педагогічної практики і теорії А. С. Макаренка є організація і виховання дитячого колективу [3, с. 35].

Отож, метою статті є аналіз теорії колективного виховання в працях А. С. Макаренка і виявлення тих її аспектів, які продовжують зберігати свою актуальність і значимість для сучасної школи.

Жовтнева революція висунула актуальну задачу виховання колективіста й, природно, що ідея виховання в колективі займала роздуми радянських педагогів 20-х років. Велика заслуга А. С. Макаренка полягала в тому, що він розробив завершену теорію організації і виховання дитячого колективу і особистості в колективі і через колектив. Макаренко бачив головне завдання виховної роботи в правильній організації колективу.

Педагог наполегливо шукав форми організації дитячих установ, які відповідали б гуманним цілям радянської педагогіки і сприяли формуванню творчої цілеспрямованої особистості. Необхідно створити, вважав Макаренко, досконалу систему великих і невеликих колективних одиниць, виробити систему впливу на кожного вихованця, а також встановити колективні та особисті відносини між педагогами, вихованцями та керівником установи.

Найважливішим «механізмом», педагогічним засобом є «паралельний вплив» – одночасний вплив вихователя на колектив, а через нього і на кожного вихованця. З'ясовуючи виховну сутність колективу А. С. Макаренко підкреслив, що справжній колектив повинен мати спільну мету, займатися різнобічною діяльністю, в ньому повинні бути органи, які спрямовують його життя і роботу.

Вчений-педагог у своїх працях визначив принципи розвитку колективу, а саме: відповідальності залежності; гласності; перспективних ліній; паралельної дії. Сформував основний закон його життя: рух – форма життя колективу, зупинка – форма смерті. Розроблена ним технологія формування колективу охоплює чотири стадії.

Перша стадія включає: організаційне оформлення, яке передбачає формування органів самоврядування; висунення перед вихованцями системи педагогічних вимог; засвоєння та закріплення їх у різноманітних формах заохочення та змагання; вироблення в обраних активістів початкових організаторських навичок; сприяння їм у формуванні

первинного авторитету серед членів учнівського колективу. Ця стадія триває приблизно навчальну чверть.

Друга стадія пов'язана з: підтримкою частиною вихованців вимог наставника; постановкою активом вимог до себе і до своїх товаришів; поступовим перетворенням активу в помічника педагога; висуненням перспективи діяльності колективу; поступовим залученням до громадського життя пасивних учнів; засвоєння класним колективом загальношкільних традицій; подоланням суперечностей між колективом і окремими учнями; між індивідуальними і загальними перспективами, між нормами поведінки колективу і нормами, які стихійно складаються в класі. Тривалість другої стадії один-півтора року.

Третя стадія націлена на: згуртування вихованців у єдиній діяльності та висунення колективом на цій основі вимог до кожного свого члена; надання прав колективу самостійно розв'язувати питання, пов'язані з плануванням своєї роботи, заохоченнями і стягненнями; перетворення колективу в інструмент індивідуального розвитку кожного його члена; забезпечення збігу оцінок подій, явищ, фактів, подій шкільного життя; збігу вимог педагогів та активу учнів, які й визначають лінію поведінки всього учнівського колективу.

Четверта стадія передбачає: появу складніших вимог, які колектив у процесі формування висуває до кожного свого члена; розширення прав та обов'язків активу; розгортання процесів самовиховання як вищої стадії виховання; переростання вимог дотримання моральних норм у потребу; проведення консультацій педагогом з метою рекомендації засобів, методів та форм самовиховання [4, с. 57 – 60].

Центральною ідеєю педагогічної системи А. Макаренка стала ідея виховання у колективі та через колектив. Важливим засобом її реалізації є принцип системи перспективних ліній: близької, середньої і далекої, на основі яких спрацьовував «закон руху колективу».

Близька перспектива висувається на будь-якій стадії розвитку колективу. За часом досягнення вона є найближчою і найдоступнішою для кожного вихованця, який сприймає її як завтрашню радість. Це може бути якась змагальна гра, екскурсія, відвідування цирку тощо.

Середня перспектива дещо віддаленіша у часі. Передбачає певну підготовку, виконання низки завдань, які потребують концентрації сил та волі. Середній перспективі може передувати кілька близьких. Далека перспектива – найвіддаленіша в часі. Особистісно і соціально найзначущіша. Її досягнення потребує не лише тривалого часу, а й значних зусиль від кожного члена колективу.

Колектив, на думку А. С. Макаренка, завжди повинен жити напруженим устремлінням до якоїсь цілі. Коли ця напруга спадає, не постають нові перспективи, настає самозаспокоєння, у колектива зникає майбутнє.

Не менш важливим для повноцінного життя колективу є принцип паралельної дії, який доцільно використовувати вже на другій стадії його

розвитку. Згідно з цим принципом кожний вихованець повинен підпадати під паралельний вплив принаймні трьох педагогічно спрямованих сил: 1) педагога; 2) активу; 3) всього колективу.

А. С. Макаренко категорично стверджував, що в «...Радянському Союзі не може бути особистості поза колективом і тому не може бути особистої долі й особистого шляху до щастя, протиставлених долі й щастю колективу». Ці та інші суперечності між багатою педагогічною практикою А. С. Макаренка та відповідними її теоретичними обґрунтуваннями призвели до того, що чимало педагогів, які вважають себе послідовниками цього безумовно великого педагога, втрачають моральний і особистісно-орієнтований сенс діяльності учнівського колективу.

Важливою умовою розвитку дитячого колективу педагог називав «закон руху вперед». Цей закон означає те, що виховну роботу треба будувати так, щоб неперервно росла потреба творити щось нове. У цьому зв'язку Макаренко розробив систему перспективних ліній, яка ставила перед вихованцями далекі і близькі цілі, дозволяла жити колективу напруженим, цілеспрямованим життям. Ця система виглядала так: близька перспектива – віра в завтрашню радість, середня перспектива – проект колективної дії, дещо віддаленої в часі; далека перспектива – майбутнє вихованця чи майбутнє закладу.

Велике значення у згуртуванні колективу він віддавав традиціям, які дають змогу зберегти досвід минулих років і здійснити наступність поколінь. Вони є тим колективним законом, який регулює поведінку і позбавляє необхідності вирішувати щоразу, як діяти. Живучи за встановленими традиціями, вихованці почувають себе в обстановці особливого колективного закону, гордяться ним і намагаються його поліпшити [1, с. 164 – 166].

Соціальні педагоги можуть використати на сучасному етапі ідеї А. С. Макаренка щодо подолання негативних соціальних явищ, виправлення девіантної поведінки підлітків. Ним рішуче переслідувалися хуліганство і насилля над слабкішим. У таких випадках використовувались моральні форми осуду. У разі крадіжки і в разі пияцтва загальні збори колективу могли винести ухвалу про затримання випуску із закладу до певного строку, про занесення до особистої справи. Проте в окремих випадках за крадіжки вихованців віддавали до суду й негайно заарештовували.

Вчений попереджав, що за правило треба взяти таке: жоден вчинок вихованців не повинен бути непомічений. У навчально-виховній частині треба постійно реєструвати всі порушення дисципліни

У теорії А. С. Макаренка вчення про колектив займає центральне місце. Тому, коли педагогами зачіпається тема колективу, будь-то в нашій країні або за кордоном, вона автоматично асоціюється з особистістю цього великого педагога. Незважаючи на роки, залишається незмінним факт: коли хтось досліджує проблеми колективу, критикуючи

або схвалюючи його участь у вихованні особистості, він звертається до праць А. С. Макаренка.

Виховним колективом педагог називав таку форму організації життя дітей, яка, будучи повнокровним і радісним дитячим життям, максимально задовольняє дитячі життєві потреби, в той же час є комуністично-виховною школою, успішно розділяє всі виховні завдання, що впливають з вимог нашого суспільного розвитку.

Крім того, педагог торкався питань становища учнівського колективу в суспільстві: колектив є частиною радянського суспільства, органічно пов'язаний з усіма іншими колективами.

Таким чином, проблеми виховного впливу колективу, організації колективної діяльності, пошуки і вдосконалення форм діяльності як своєрідна формотворчість – все це може бути оцінене як золотий фонд педагогіки, її теорії та практики. Однак, це не застигла раз і назавжди дана спадщина минулого, а живий, створюваний в рівних умовах суспільного розвитку підсумок і результат педагогічних пошуків, поєднання безперечних, вічних істин і минулих, обумовлених даною, конкретною ситуацією педагогічних ідей, тверджень, рад і роздумів. Перспектива сьогоденного і завтрашнього розвитку ідеї виховання в колективі залежить від правильної оцінки всього того, що було накопичено в минулому, в тому числі і в радянський період розвитку педагогічної науки і виховної практики. Наступні наукові розробки будуть спрямовані на подальше дослідження педагогічної спадщини великого педагога.

Список використаної літератури

1. Пальчевський С. С. Педагогіка: [навч. посіб. 2-е вид] / С. С. Пальчевський. – К. : Каравела, 2008. – 496 с. **2. Методика шкільного виховання:** [Хрестоматія] / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Логос, 2003 – 424 с. **3. Іванов І. П.** Методика комунарського виховання / І.П. Іванов. – М. : Педагогіка, 1990. – 35 с. **4. Макаренко А. С.** Собр. соч.: [В 7 т.] – М., 2-е изд., 1957. – Т.4. С. 57 – 60.

Кравченко Л. А. Виховання особистості у колективі та через колектив: педагогічна спадщина А. С. Макаренка

У статті проаналізовано теорію колективного виховання в працях А. С. Макаренка та виявлено ті аспекти, які продовжують зберігати свою значущість для сучасної школи: стадії формування колективу, принцип системи перспективних ліній, принцип паралельної дії.

Ключові слова: колектив, виховання, особистість, А. С. Макаренко.

Кравченко Л. А. Воспитание личности в коллективе и через коллектив: педагогическое наследие А. С. Макаренко

В статье проанализировано теорию коллективного воспитания в трудах А. С. Макаренко и выявлено те аспекты, которые продолжают

сохранять свою значимость для современной школы: стадии формирования коллектива, принцип системы перспективных линий, принцип параллельного действия.

Ключевые слова: коллектив, воспитание, личность, А. С. Макаренко.

Kravchenko L. A. Education of the individual in the community and through Our staff: pedagogical legacy AS Makarenko

The paper analyzes the theory of collective education in the works of Makarenko and revealed aspects that remain of relevance to the modern school: stages of group formation, the principle of perspective lines, the principle of parallel action.

Key words: group, education, personality, A. S. Makarenko.

УДК 37.091.4Макаренко

Н. І. Лук'яненко

**ОСОБЛИВОСТІ ПОГЛЯДІВ А.С. МАКАРЕНКА
НА РОДИННЕ ВИХОВАННЯ**

«Виховання дітей – найважливіша галузь нашого життя», – писав видатний вітчизняний педагог А. С. Макаренко. Наше суспільство переживає не найкращі часи і однією з основних проблем нашого часу є криза сімейного виховання. Політичні, екологічні та соціально-економічні процеси внесли в наше життя деструктивні зміни, що негативно позначилися на сім'ї. Сучасне суспільство погрузло в болоті, де зникають всі рамки моральності, зневажаються традиції та культурні цінності. Поведінкою молоді, майбутніх матерів та батьків, часто керує егоїзм. У зв'язку з цим більшість родин не хочуть мати більше ніж одну дитину, або взагалі не бажають мати дітей. За таких умов актуальним є вивчення педагогічної спадщини минулих поколінь і, зокрема, А. С. Макаренка, який в молодості висловлювався проти сім'ї та народження дітей, а згодом проголосив родину одним з основних виховних інститутів та зробив великий внесок у вивчення актуальних питань сімейного виховання.

Над дослідженням поглядів щодо сімейного виховання в педагогічній спадщині Антона Семеновича Макаренка працювали та працюють багато педагогів. Зокрема: Л. Артемова, М. Галагузова, М. Бушканець, Б. Леухін, М. Левківський, О. Любар та інші.

Мета нашої статті – проаналізувати погляди А. С. Макаренка на родинне виховання та довести їх актуальність для сучасної педагогічної практики.

У своєму творі «Книга для батьків» видатний педагог писав про особливості сімейного виховання. Макаренко висвітлив актуальні

проблеми та питання сімейного виховання, котрі турбують і сьогодні наше суспільство. Він наголошував на громадянському обов'язку батьків правильно виховувати своїх дітей, тому що – це їх щаслива старість і майбутнє держави, а погано виховані діти – це тільки сльози та горе. Важливість такого погляду на сімейне виховання полягає в тому, що мало хто з батьків замислювався над тим, чи правильно він виховує свою дитину. Педагог писав: «Дорогі батьки! Ви часом забуваєте про те, що у вашій сім'ї росте людина, що ця людина на вашій відповідальності. Хай вас не тішить, що це не більше, як моральна відповідальність... Настає момент, коли батьки відчують першу, тихеньку прикрість. Потім другу. А потім вони помітять серед затишних гілок сімейного дерева соковиті отруйні плоди. Прикро вражені батьки якийсь час покірливо вкушають їх, сумно шепечуться в спальні, але на людях зберігають гідність, ніби в їхньому виробництві нема ніякого прориву. Нічого трагічного нема, плоди достигли, їх зовнішній вигляд досить приємний. Батьки роблять так, як роблять усі бракороби: плоди здають суспільству як готову продукцію...» [2, с. 7 – 8]. В цих словах – істина, тому що, сім'я є первинним стійким колективом в житті дитини. Для особистості, що формується, родина це не просто місце її народження, але й найголовніший компонент її мікро- та макросередовища.

І сьогодні ми можемо бачити, як «виховують» деякі батьки «бракороби», збільшуючи статистику бездоглядних, безпритульних дітей, дитячої злочинності та проституції. А. С. Макаренко був правий, говорячи про те, якщо батьки не люблять, не піклуються про свою дитину, цим вони не тільки калічать ще не зовсім сформовану особистість, а й суспільство цілому. Адже батьки в житті дитини відіграють найважливішу роль і найчастіше саме вони дають поштовх для розвитку у майбутньому. Справжня сутність виховної роботи повинна полягати не у розмовах, не в безпосередньому впливі, а в організації сімейної позитивної атмосфери, особистого, суспільного життя та в забезпеченні комфортного існування для дитини.

Антон Семенович стверджував, що виховати дитину набагато легше, ніж перевиховати. Головне в цій справі бажання і наполегливість батьків. Більш того – це приємне заняття, яке приносить багато позитивних емоцій, радості та щастя. У розділі «Лекції про виховання дітей» автор акцентує у вагу на тому, що не слід виховувати дитину так, щоб потім довелося перевиховувати її, адже це тяжка й гірка робота, котра у будь-якому випадку завдає прикростей і виснажує морально. Як доводить практика вітчизняних вчених, перевиховання у більшості випадків не приносить бажаних результатів і до сих пір не знайдено дієвої формули.

Роздумуючи над особливостями виховання в різних типах сімей, А. С. Макаренко особливу увагу приділяв багатодітній родині. В його баченні, найщасливіша сім'я це та, де чути тупіт багатьох маленьких ніжок. Багатодітна родина – це великий дружній колектив, де всі один

одного підтримують, люблять та цінять. В таких умовах батьківська турбота, ласка та любов розподіляється рівно між всіма дітьми. Старші діти допомагають батькам у справі догляду та виховання малечі, беручи на себе частину батьківських обов'язків. Звичайно, і в таких сім'ях бувають непорозуміння та конфлікти, але вони, зазвичай, не переростають у великі трагедії. Ще однією позитивною рисою такої родини є те, що діти рідко виростають егоїстами. Саме через такі особливі стосунки у багатодітній сім'ї, діти, коли виростають та йдуть у доросле життя, демонструють себе більш щирими, відкритими, завжди готовими відгукнутися на чужі проблеми, не покинути товариша в біді.

Прототипом взаємин у великій родині для А. С. Макаренка стали організаційні структури відносин у комуні імені Ф. Е. Дзержинського та в колонії імені М. Горького. У цих закритих виховних закладах вихованці та вихователі утворювали аналог своєрідної великої згуртованої сім'ї. В ній у кожного були свої обов'язки, кожен робив свій внесок в життя колективу, від внеску кожного залежав мікроклімат та матеріальний добробут в колективі. Ця специфіка закладів, яким керував педагог, була однією з вагомих причин, що принесли високий результат у вихованні та перевихованні дітей. Звичайно, і в наш час ідея згуртування колективу в одну дружню родину буде доцільною, але, на наш погляд, не у звичайних школах, а в виховних закладах закритого типу.

Захоплюючись виховними можливостями багатодітних родин, Макаренко не міг залишити поза своєю увагою проблему виховання однієї дитини в сім'ї. На його думку, будь-яка родина, в першу чергу має бути колективом. Якщо родина почне губити ознаки колективізму, то вона втратить значну частину свого значення у виховному впливі на дитину. У своїй новелі про Петра Олександровича Кетова, педагог докладно описує наслідки надмірної материнської та батьківської любові до сина, яка згодом призвела до того, що хлопець виріс егоїстом, байдужим та зневажливим до батьків. Цей результат звичайно для батьків став несподіваним, але об'єктивно був ними запрограмованим, бо вони обрали не правильну педагогічну концепцію.

Звичайно, не завжди з однієї дитини повинен вирости невдячний та зневажливий егоїст. Проте, А. С. Макаренко вважав, що «система однієї дитини», загрожує не тільки батькам, а й суспільству в цілому. Навіть якщо дитина стане талановитою, в неї все одно будуть проявлятися негативні риси характеру. На сьогодні ми можна прослідкувати тенденції того що, кожна друга, третя родина є одно дитною. Це, звичайно, негативно впливає на розвиток держави і вже сьогодні ми живимо в ері старіючої нації. Це наслідок того, що сучасні люди через брак часу, через біологічні, економічні проблеми, не хочуть створювати багатодітні родини. Крізь призму часу, на проблему однодітної сім'ї Макаренко дивився так: «...візьміть в вашу родину чужу дитину, візьміть або з дитячого будинку, або сироту втратившого батьків. Полюбіть його так,

як рідного, забудьте про те, що не ви його батьки, і найголовніше – не уявляйте, що ви його благочинник» [5, с. 10 – 11]. Якби кожна людина взяла в свою сім'ю таку дитину, незважаючи на фінансові труднощі, з часом вона зрозуміла б, що найбільше в житті щастя, коли в тебе є велика та дружня родина. Як відомо з практики прийомних родин, діти, які взяті під опіку або всиновлені, більш вдячні своїм прийомним батькам ніж рідні.

Ще одним нагальним питанням сімейного виховання є питання батьківського авторитету, яке розглядалося А. С. Макаренком в «Книзі для батьків». На його думку авторитет буває справжнім та фальшивим. Педагог стверджував, що авторитетність, яка була створена штучно, не принесе користі, вона буде лише сурогатом. Він вважав, що сутність авторитету не потребує жодних доказів, він повинен прийматися, як безсумнівний доказ достоїнства старшого. Батько та матір повинні мати його в очах дитини. Автор наголошував, що метою батьківського впливу повинне бути правильне виховання. Фальшивий авторитарний стиль виховання допомагає лише на короткий відрізок часу, а потім руйнується в очах дитини.

Свого часу Макаренко виділив такі види фальшивого батьківського авторитету:

- авторитет придушення – (найчастіше зустрічається у батька), він характеризується тим, що батько навіть за невелику провину карає дитину, на кожне її запитання відповідає грубістю. Найчастіше в таких сім'ях діти виростають боягузами, самодурами, або нікчемними людьми, які все своє життя мстяться за придушене дитинство;
- авторитет відстань – характеризується тим, що батьки переконані – для того, щоб діти були слухняні, треба менше з ними розмовляти та як най далі триматися;
- авторитет чванства – проявляється надмірною увагою батьків до своїх заслуг та зовнішнього вигляду. Цей авторитет негативно впливає на дитину і вона стає «казнайкою» та хвостовитою;
- авторитет педантизму – в родині з таким авторитетом життя дитини, її інтереси, її ріст проходить повз батьків непомітно; вони нічого не бачать, крім свого бюрократичного начальствування в сім'ї;
- авторитет резонерства – батьки ставляться до дітей, як до дорослих, і весь час їх повчають думаючи, що це найголовніша педагогічна мудрість;
- авторитет любові – характерний для тих батьків, які для того , щоб дитина стала слухняно показують надмірну свою любов. Діти виховані таким небезпечним авторитетом виростають нещирими та брехливими егоїстами;
- авторитет доброти – батьки дозволяють своїм дітям все, їм нічого не шкода для своїх дітей. Дуже скоро в такій родині діти

починають помикати своїми батьками, вони дуже примхливі та вимогливі;

- авторитет підкупу – батьки для того, щоб дитина була слухняною купують дитині різні подарунки та «годують» дитину різними обіцянками [2, с. 264 – 267].

На думку А. С. Макаренка, авторитетність батьків повинна базуватися на їх активній громадській діяльності – це означає те, що батьки повинні бути чесними та працьовитими членами суспільства, щоб діти пишались та поважали їх. Ще одним компонентом авторитету в очах дітей, повинна бути батьківська обізнаність, вона ґрунтується на тому, що батьки повинні знати з ким спілкується дитина, з ким вона грається, що їй подобається, а що ні. Також мати й батько повинні допомагати своїм дітям, коли ті потребують підтримки або поради. Але не слід забувати, що допомога повинна бути не надокучливою чи набридливою. В деяких випадках дитина повинна самостійно долати труднощі, щоб в майбутньому вона звикла перемагати та розв'язувати свої проблеми самостійно. Батьки повинні відчувати відповідальність за виховання своїх дітей, вважав Макаренко. Не зважаючи на те, що думки щодо батьківського авторитету педагог сформулював ще за радянських часів, вони є актуальними і сьогодні.

Таким чином, погляди А. С. Макаренка на актуальні питання сімейного виховання викладені ним у «Книзі для батьків», «Лекціях про виховання», не втратили своєї актуальності і сьогодні. У цих творах він висвітлює такі проблеми, як: позитивний вплив багатодітної родини на формування особистості дитини та суспільство; проблема виховання єдиної дитини; батьківський авторитет та ін. Особливістю поглядів цього педагога на сім'ю було те, що він розглядав її, в першу чергу, як колектив, що має бути правильно організованим. Антон Семенович збагатив вітчизняну педагогіку новими ідеями та відкриттями в питаннях сімейного виховання, які на практиці з успіхом реалізував у власній виховній діяльності.

Список використаної літератури

1. **Артемова Л. В.** Історія педагогіки України. Підручник / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. **Макаренко А. С.** Книга для батьків. Пер. з рос. / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1980. – 327 с.
3. **Макаренко А. С.** Книга для родителей / А. С. Макаренко. – М. : Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства Просвещения РСФСР, 1949 – 340 с.
4. **Лемківський М. В.** Історія педагогіки: Підручник / М. В. Левківський – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 360 с.
5. **Макаренко А. С.** Воспитание гражданина / Сост. Р. М. Бескина, М. Д. Виноградова. – М. : Просвещение, 1988. – 304 с.

Лук'яненко Н. І. Особливості поглядів А. С. Макаренка на родинне виховання

У статті було проаналізовано особливості поглядів А. С. Макаренка на родинне виховання та їх актуальність для сучасної педагогічної практики. Нами було розглянуто його ідеї щодо: виховання дітей багатодітною родиною, проблему єдиної дитини в сім'ї, види фальшивого батьківського авторитету та чинники формування справжньої авторитетності.

Ключові слова: сім'я, родинне виховання, багатодітна родина, одnodітна родина, авторитет.

Лукьяненко Н. И. Особенности взглядов А. С. Макаренко на семейное воспитание

В статье было проанализировано особенности взглядов А. С. Макаренко на семейное воспитание и их актуальность для современной педагогической практики. Нами было рассмотрено его идеи касающиеся: воспитание детей многодетной семьей, проблему единственного ребенка в семье, виды фальшивого родительского авторитета и факторы формирования настоящей авторитетности.

Ключевые слова: семья, семейное воспитание, многодетная семья, одnodетная семья, авторитет.

Lukyanenko N. I. Features views of A. S. Makarenko on family education

In article beat it is analysed features of views of A. S. Makarenko on family education and their relevance for modern pedagogical practice. By us it was considered his ideas concerning: parenting a large family, problem of the only child in a family, types of false parental authority and factors of formation of the true authoritativeness.

Key words: family, family education, large family, uniparous family, authority.

УДК 37.015.31:331-058.55-053.6

С. А. Тігова

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ (ДОСВІД А. МАКАРЕНКО)

Становлення України як правової держави супроводжується багатьма негативними явищами й тенденціями в економічній і соціальній галузях. Як наслідок – цілий ряд чинників, таких як соціальна дезадаптація, криза духовності, девальвація моральних цінностей, ослаблення внутрішньосімейних зв'язків, ріст соціального сирітства

призвели до різкого загострення криміногенної обстановки серед неповнолітніх. Так, якщо кількість неповнолітніх, які вчинили злочин, склала в 1990 році 12659 чоловік, у 1995 році – 16745 чоловік, у 2000 році – 20231 чоловік, то в 2011 році – 23305 чоловік [2, с. 4].

Постійно зростає кількість неповнолітніх злочинців, які відбувають покарання у виховних колоніях. Щорічно туди потрапляє біля чотирьох тисяч чоловік, звільняється приблизно стільки ж. Ні школа, ні сім'я, ні, тим більше, інші суспільні інститути соціалізації не можуть повною мірою вплинути на процес ресоціалізації неповнолітніх, звільнених із місць позбавлення волі. Як правило, переважна більшість таких дітей із неблагополучних сімей і їхнє повернення в сім'ю, де відсутні справжні людські цінності, ні до чого гарного не призводить. Навпаки, реальне соціальне середовище, що домінує сьогодні в суспільстві, ускладнює процес ресоціалізації колишніх неповнолітніх засуджених і навіть сприяє росту повторної (рецидивної) злочинності.

Усе це зумовлює особливу роль і місце закладів пенітенціарної системи в процесі ресоціалізації неповнолітніх засуджених і надзвичайну актуальність дослідження цієї проблеми із соціально-педагогічних позицій.

Вивчення питань ресоціалізації, соціальної адаптації, організації перевиховання неповнолітніх останніми роками стало традицією вітчизняної педагогіки. Ця проблема актуалізує в собі дослідження ряду напрямків: педагогічні основи ресоціалізації злочинців (В. Синьов, Г. Радов, В. Кривуша, О. Беца), перевиховання неповнолітніх засуджених в умовах виховних колоній (І. Башкатов, П. Вівчар, В. Кривуша, В. Кудрявцев, В. Синьов, М. Фіцула), профілактика правопорушень неповнолітніх (Ю. Александров, І. Дегтярьов, В. Оржеховська, В. Тарарухін). Водночас, незважаючи на те, що в науці накопичено вагомий фонд наукових знань з досліджуваної проблеми, серед яких дисертаційні дослідження, що виконані за останні роки (В. Деєв, І. Литвинов, О. Удалова), є ряд аспектів, що вивчені недостатньо з огляду на кардинальні зміни соціуму, а також появу й розвиток нових педагогічних ідей і теорій.

Принципово важливим аспектом сутнісної основи ресоціалізаційного процесу є розуміння його не як самостійного соціального феномена, а як частини загальнодержавної системи виховання й специфічної галузі педагогічної науки, що дозволяє вивчати й описувати його в категоріях, поняттях, закономірностях, принципах, формах, методах, прийнятих у загальній педагогіці.

З цих позицій провідною педагогічною категорією, завдяки якій, власне, і можливий процес ресоціалізації, виступає виховання. В умовах пенітенціарної системи його особливість полягає в тому, що воно виступає як механізм морального впливу на засуджених, засіб цілеспрямованого впливу на особистість з метою прищеплення їй навичок орієнтації в соціумі, формування навичок прийняттого способу

життя, психологічної готовності до законослухняної поведінки. З огляду на специфіку пенітенціарного закладу для неповнолітніх ми згодні з трактуванням М. Галагузовою виховання як «спільної діяльності, взаємодії вихователів і вихованців, результатом котрої повинна бути зміна, формування й розвиток у заданому напрямку вихованця, з урахуванням його здібностей, інтересів, спрямованості» [7, с. 101].

Перші реальні кроки по шляху гуманізації, зміни умов утримання, внесення в «ГУЛАГовський світ» знайомих нам по Макаренку елементів педагогіки співробітництва, заміни паличної дисципліни на дисципліну мобілізуючу, що дозволяє підлітку, можливо вперше в його житті, відчути в собі здібність до навчання, праці, уміння сприймати позитивне, зберігаючи в той же час індивідуальність, почалися в 60-х роках.

Проте з часом ВТК поступово втрачали мажор, закладений А. Макаренку і відроджений наступними керівниками відділу трудколоній Г. Бердовим, І. Сіренко, рушилася і занепадала матеріальна база колоній, затиснені жорстоким режимом підлітки відповідали масовими безладами, втечами, насильницькими злочинами.

І тут потрібно сказати про головне. У всьому процесі перевлаштування колоній ми не могли пройти мимо педагогічних переконань того, хто був основоположником і генієм педагогіки для підлітків, що потрапили в біду. Праці А. С. Макаренку стали довідником для нас на кожен день. Великий соціаліст, соціалізм якого був відмінним від соціалізму, реалізованого державою того часу, диктував нам, як можна добитися успіхів в роботі з важкими дітьми – за допомогою колективу, школи, трудового виховання. Кожен начальник колонії твердо знав, що потрібно робити: по-перше, підліток повинен бути здоровим, тобто одягнений, взутий, нагодований, у нього є чисте ліжко, вода, мило і зубна паста, він багато буває на повітрі і займається спортом. По-друге, він повинен трудитися в колективі, праця ця повинна бути продуктивною. По-третє, він повинен бути вихований етично. Він живе в колективі, поважає його і зважає на його думку. Він не повинен опускатися. Ці три макаренковських принципи абсолютно точно вклялися в русло колонійських перетворень.

Отже, найважливішим напрямком, що складає змістовну основу ресоціалізаційної діяльності, є трудове виховання засуджених. Зазначимо, що цей напрямок є традиційним для вітчизняної пенітенціарної системи. Тут доречно пригадати позицію А. Макаренка, який розглядав трудове виховання в умовах пенітенціарної системи не тільки з економічних позицій, але, насамперед, з виховних, справедливо вважаючи, що праця – це найважливіша ознака втраченої соціальності людини. «Ми бачимо, – пише А. Макаренко, – що наш дитячий колектив не хоче жити підготовчим життям до якогось майбутнього життя (чит. на свободі), він не хоче бути тільки явищем педагогічним, він хоче бути повноправним явищем суспільного життя, як і кожний інший колектив» [3, с. 237].

Ці слова А. Макаренка якнайкраще підтверджують найважливішу

ідею всього ресоціалізаційного процесу – виправлення й перевиховання засудженого неповнолітнього розпочинається й активно реалізується вже в ході відбування покарання. Особистісні деформації й утрата нормативних соціальних зв'язків можуть бути піддані успішній соціально-педагогічній корекції у виправному закладі, а не тільки в умовах реального вільного соціуму.

Уточнімо, що, на відміну від пенітенціарних закладів для дорослих, у неповнолітніх засуджених головною є не стільки трудова, скільки навчально-виробнича діяльність, яка гармонійно поєднує в собі елементи виробництва й оволодіння робітничими професіями. Така практика поширена в Україні, і її основу складають такі види трудової діяльності, як продуктивна праця на виробництві, навчально-виробнича робота з програм професійно-технічної освіти, самообслуговування в житлових зонах, школі, ПТУ, робота з благоустрою помешкань і території й т. ін.

Трудове виховання в колонії неповнолітнього засудженого працює ефективно, тому що для нього праця виступає не як кількість витраченої енергії й обсяг зробленої продукції, а як соціальний процес, у якому формуються соціально прийнятні зв'язки й відносини. Беручи участь у трудовій діяльності, неповнолітній вибудовує для себе внутрішню ресоціалізаційну траєкторію, що виходить за часові межі перебування в колонії й у майбутньому стане головною умовою соціальної реабілітації.

У процесі суспільно корисної праці формуються й відновлюються втрачені особистісні якості – працьовитість, сумлінність, потреба в чесному способі життя, повага до власності, колективізм, взаємовиручка, дисциплінованість, підприємливість, прагнення до чесного статку й заробітку тощо. Для десоціалізованого підлітка колонія стає тим місцем, де він уперше витрачає сили на соціально корисні цілі й при цьому одержує задоволення від творчості, ініціативності, суспільного визнання й поваги.

Для педагогів і вихователів колонії трудова діяльність є особливим педагогічним засобом вивчення особистості, рівня її ресоціалізації. У конкретних ситуаціях, що виникають у трудовій діяльності, розкривається внутрішній зміст неповнолітнього, його справжні моральні якості, які він може мистецьки приховувати в повсякденному житті.

Для подальшого процесу ресоціалізації і перевиховання неповнолітнього правопорушника реалізуються у навчально-виховній роботі, що включає в себе загальноосвітнє і професійне навчання. Тут слід особливо зазначити, що зміна назви «виховна трудова колонія» на «соціально-виховний заклад» підкреслює при усій важливості трудової діяльності пріоритетність саме виховних заходів.

Необхідна умова для усіх вихованців – одержання ними спеціальності, при цьому повинний забезпечуватися по можливості широкий і добровільний вибір професій, враховуватися потреби регіону і ринку праці (перспектива), вік, фізичні, розумові і психічні особливості.

Однак у даний час ця умова не забезпечується повною мірою, про що свідчать дані опитувань засуджених у виховних колоніях, більш 60% яким у майбутньому не збираються працювати за придбаною у колонії професією [4, с. 124].

Дуже важливе значення має зміна відношення засуджених до праці, забезпечення вихованців роботою з високим рівнем організації і культури виробництва, технології. Необхідно домагатися проведення оплати виконаної роботи, що забезпечить зацікавленість підлітка в результатах його праці.

Можна зробити висновок, що при використанні усіх цих методів слід врахувати, що позитивна спрямованість процесу перевиховання можлива лише за умови налагодження довірливих відносин між підлітком і фахівцем. Підтримка такого складного психологічного стану, як вихованість, є головним завданням соціального педагога по суті на всіх етапах здійснення процесу перевиховання.

Також виправний вплив на неповнолітніх злочинців варто розглядати як єдиний нерозривний процес, починаючи з моменту узяття їх під варту і закінчуючи періодом реабілітації і соціальної адаптації після звільнення. І на протязі цього процесу соціальний педагог є тією ланкою, яка підтримує зв'язки засуджених з їх батьками, педагогічним колективом, адміністрацією ВК, однолітками, сприяє налагодженню їх взаємодії та досягненню загальної мети – перевиховання неповнолітніх засуджених.

Список використаної літератури

1. Леонт'єв А. Н. Проблемы развития психики. – 4-е изд. / А. Н. Леонт'єв – М., 1981. – 125 с. **2. Про** стан злочинності серед неповнолітніх у 2011 році та основні завдання органів управління освітою щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх Лист МОНмолодьспорт №1 / 9-761 від 10.10.11 року **3. Макаренко А. С.** Воспитание гражданина. / Антон Семёнович Макаренко – М., 1988. – 315 с. **4. Парфенович І. О.** Технологія перевиховання й виправлення засуджених неповнолітніх / І. Ю. Парфенович // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2001. – № 3. – 146 с. **5. Соціальні** аспекти охорони здоров'я в місцях позбавлення волі // Соц. політика і соц. робота. – 2002. – № 2. – С. 23. **6. Сборник** международных стандартов и норм ООН в области правосудия в отношении несовершеннолетних. – М., 1998. – 512 с. **7. Социальная** работа с осужденными: Учеб. пособие / Под ред. В. И. Жукова, М. А. Галагузовой. – М.: Академия, 2002. – 289 с. **8. Сухомлинский В. А.** Научи свое сердце добру // Комсомольская правда. – 1979. – 24 авг.

Тітова С. А. Трудове виховання як засіб ресоціалізації неповнолітніх засуджених (досвід А. Макаренка)

У цій статті на основі аналізу наукових досліджень, присвячених проблемі ресоціалізації неповнолітніх засуджених, практики такої

роботи, вітчизняного досвіду соціально-педагогічної діяльності в закладах пенітенціарної системи розкрито сутність, зміст і особливості процесу трудового виховання як засобу ресоціалізації неповнолітніх засуджених (досвід А. Макаренка).

Ключові слова: трудове виховання, ресоціалізація, неповнолітні засуджені, А. С. Макаренко.

Титова С. А. Трудовое воспитание как способ ресоциализации несовершеннолетних осужденных (опыт А. Макаренка)

В этой статье на основе анализа научных исследований, посвященных проблеме ресоциализации несовершеннолетних осужденных, практики такой работы, отечественного опыта социально-педагогической деятельности в заведениях пенитенциарной системы раскрыто сущность, содержание и особенности процесса трудового воспитания как средства ресоциализации несовершеннолетних осужденных (опыт А. Макаренка).

Ключевые слова: трудовое воспитание, ресоциализация, несовершеннолетние осужденные, А. С. Макаренко.

Titova S. A. Labour education as a way of resocialization of juvenile offenders (experience A. Makarenko)

In this article on the basis of analysis of the scientific researches devoted to the problem of resocialization minor condemned, practice of such work, domestic experience of socially-pedagogical activity in establishments of the penitentiary system essence, maintenance and features of process of labour education, is exposed as facilities of resocialization minor condemned (experience A. Makarenko).

Key words: labour education, resocialization, minor condemned, A. S. Makarenko.

ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

УДК [37.091.12:36:615.015.6]-053.6

Н. М. Белянська

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ

На сьогоднішній день в нашій країні особливе занепокоєння викликають поширення наркоманії в молодіжному середовищі, зниження віку, з якого починають вживати наркотичні засоби та психотропні речовини, проникнення наркотиків до закладів освіти. Мають місце непоодинокі випадки виявлення фактів незаконного обігу наркотиків безпосередньо в навчальних закладах та на прилеглих до них територіях, затримання неповнолітніх у стані наркотичного сп'яніння, вилучення наркотичних засобів та психотропних речовин у школах та вищих навчальних закладах. У виникненні адиктивної поведінки звинувачують і безробіття, і політичну нестабільність, і моральну розбещеність.

З точки зору психології, наркоманія розглядається як проблема особистості, зіткнення учня з обставинами, що перешкоджають реалізації в його житті глибинних, базисних тенденцій та призводять до зловживання наркотиками. Наркоманія є захисною реакцією особистості на труднощі, які перешкоджають задоволенню найбільш важливих для неї потреб.

Наркоманія – це захворювання, що виникає в разі систематичного вживання речовин, включених до списку наркотиків, проявляється в психічній та фізичній залежності від них [1].

Вживання психоактивних речовин неповнолітніми в Україні набуло значного поширення та являє небезпеку для подальшого розвитку нашого суспільства, тому профілактика цього явища належить до пріоритетних соціально-педагогічних проблем.

Проблеми наркоманії розглядають учені педагоги М. Васильків, Ю. Василькова, А. Мудрик, Ф. Мустаєва, Н. Ситаров, М. Шакурова; проблеми наркоманії у підлітків досліджують В. Бітенський, В. Глушков, Н. Максимова, Б. Херсонський, які визначили певні закономірності процесу наркотизації; проблемами вивчення адиктивної поведінки займалися В. Оржеховська, С. Толстоухова; роль сім'ї і соціального оточення у вживанні наркотиків розкриті в працях С. Березіна, К. Лісецького; формуванню здорового способу життя у молоді велика увага приділяється у працях С. Максименка, Є. Потапчука, Т. Титаренко; психологічні аспекти ранньої наркотизації розкриваються у працях В. Барцалкіна, С. Березіна, К. Лісецького, Н. Максимової, К. Мілютіної; особливості роботи з важковиховуваними і педагогічно занедбанними

підлітками розкриті у роботах В. Баженова, Т. Гурлевої, З. Зайцевої, В. Кашенко, В. Моргуна, С. Подмазіна, О. Себіль, С. Яковенка.

Мета статті – розглянути форми, методи та технології роботи соціального педагога з первинної профілактики наркотичної залежності підлітків.

Особливо актуальною для вирішення соціально-педагогічних проблем є соціально-педагогічна профілактика. Термін «профілактика» (з грец. – попередження) – це комплекс науково-обґрунтованих і своєчасно застосованих дій, спрямованих на попередження вживання наркотичних засобів підлітками, виникнення пов'язаних з цим психологічних, соціокультурних відхилень [2, с. 16].

Соціально-педагогічна профілактика – це система форм, методів, засобів соціального виховання, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку підлітків, яка сприятиме прояву їхньої активності в різних видах соціально значущої діяльності [3, с. 277].

Залежно від того, на якому етапі розвитку проблеми та її впливу на підлітків проводяться профілактичні заходи, виділяють такі види соціально-педагогічної профілактики: первинна, вторинна й третинна. Первинна спрямована на попередження проблеми задовго до можливого моменту її виникнення, на створення сприятливих умов розвитку, навчання, виховання, адаптації підлітка до умов навчального закладу.

Профілактика наркоманії – це активний поступальний процес створення умов і формування особових якостей, що підтримують благополуччя людини. Цей процес покликаний сприяти забезпеченню безпечного і підтримуючого середовища; доступу до інформації і до спеціалізованих служб допомоги; допомоги в придбанні життєвих навиків [4, с. 14].

Під соціально-педагогічною профілактикою наркоманії в умовах загальноосвітньої школи ми розуміємо комплекс соціально-педагогічних та психологічних заходів, які спрямовані на запобігання поширенню наркоманії серед дітей і підлітків.

Дослідження вчених засвідчили, що усі фактори наркотичної залежності поділяються на дві групи: соціальні та психологічні. Відповідно до цього в питаннях профілактики наркотичної залежності виокремлюються також два основних напрями: 1) робота із середовищем перебування особистості (виділення соціальних факторів ризику); 2) робота з особистістю, яка навчається: виховання та розвиток стійкості до несприятливих соціально-психологічних факторів і дій. Ми зупинимось на розгляді другого напрямку.

Одним із надзвичайно важливих напрямків роботи соціального педагога сьогодні є популяризація серед дітей переваг здорового способу життя. Досить тривожним є факт, що з року в рік збільшується число неповнолітніх з різними видами наркогенної залежності. Широкомасштабна профілактична робота з підлітками, яка проводиться в Україні останнім часом, на жаль, не принесла відчутних результатів.

Однією із причин цього є те, що в більшості випадків ця робота систематично не ведеться в загальноосвітніх закладах і, в основному, носить епізодичний характер. В останні роки в Україні почали впроваджуватися профілактичні програми за методом «рівний-рівному», ефективність яких перевірена в інших країнах. Реалізація їх в умовах школи, безперечно, не може відбутися без активної роботи в цьому напрямі соціального педагога, оскільки інформація, отримана в процесі соціальної діагностики, дасть йому можливість відібрати та підготувати потрібних для підлітків інструкторів-однолітків. Спільно з соціальним педагогом вони зможуть сформулювати позитивне ставлення ровесників до здорового способу життя [5, с. 143].

Практика організації профілактичної роботи в країнах зарубіжжя свідчить про те, що найбільш ефективними є спеціально розроблені програми профілактики наркоманії, метою яких є донесення до молоді базових знань про негативний вплив наркотичних речовин на людину не лише у фізичному, а й психологічному, емоційному, соціальному, економічному аспектах життя; формування особистісної готовності учнів до прийняття власних рішень, протистояння маніпуляціям та тиску, опір насильству; навчання альтернатив щодо вживання наркотиків, повноцінного життя без них, перенесення сфери інтересів особистості на саморозвиток, професійне становлення [6, с. 156].

На сьогоднішній день в освітньому середовищі боротьба з наркоманією проводиться шляхом використання різних профілактичних моделей і методів психолого-педагогічного впливу. На початку проведення первинної профілактики, необхідно з'ясувати міру інформованості про наркотики у групі підлітків, з якою потім і проводиться робота.

Основними формами і методами роботи соціального педагога з профілактики наркоманії виступають: бесіда, тренінги, консультування, ігротерапія, музикотерапія, арт-терапія, працетерапія, концентрація на позитивному, створення ситуації успіху та інше. Робота соціального педагога здійснюється як індивідуально, так і з групою школярів.

Існують також заходи з профілактики наркозалежності, серед яких більш ефективнішими ми вважаємо: бесіди з підлітками, розповідь про те, як діють наркотики на організм, які у них наслідки, наскільки скорочується життя при вживанні наркотиків. Уся розповідь повинна супроводжуватися візуальним матеріалом, для того щоб людина краще зрозуміла і засвоїла інформацію. Важливий спосіб профілактики – це проведення акцій проти наркотиків, в ході яких молодь з активною життєвою позицією показує своє негативне відношення до наркотиків, тим самим закликаючи всіх відмовитися від згубної пристрасті.

Але при цьому не слід забувати, що профілактика наркозалежності повинна проводитися і в навчальних закладах, і вдома. Дуже важливо, щоб підлітки чули про шкоду наркотиків від своїх батьків, які є для них безперечними авторитетами. У жодному випадку не можна допустити,

щоб діти бачили приклад вживання наркотиків від своїх батьків. Профілактику в навчальних закладах разом із соціальним педагогом повинні проводити досвідчені психологи і наркологи, які зможуть грамотно відповісти на всі питання, і довести наскільки небезпечна наркоманія, і куди звернутися, якщо біда вже сталася.

Серед існуючих на сьогодні технологій, форм і методів первинної соціально-педагогічної профілактики наркоманії, на наш погляд, ефективними є:

1. *Технологія «волонтерський рух»*. Ця технологія може набувати форми громадських нарад, вуличних комітетів, шкільних організацій. Коротко охарактеризувати її суть можна так: робота суспільних соціальних працівників на добровільних засадах. Вона має досить невелику ефективність через низький рівень можливості впливати на розповсюджувачів і споживачів наркотичних речовин. Рушійна сила – благополучні батьки і підлітки, що не мають проблем з наркотиками і алкоголем [4, с. 17].

2. *Технологія «допомога»*. Демонструє дуже високу ефективність. Суть її полягає в тому, що створюється відкритий інформаційний канал (телефон гарячої лінії), куди будь-хто може повідомити про місце, де торгують наркотиками. Інформація про адреси розповсюджувачів перевіряється силами громадськості. Рушійна сила цієї технології – батьки наркоманів [4, с. 18].

3. З циклу *діагностичних методик*, на наш погляд, необхідно використовувати анкетування у вигляді спеціальних опитувальників і тестів. Міру інформованості підлітків можна виявити і в процесі вільної бесіди. На особливу увагу під час бесіди з боку соціального педагога заслуговують погляди молоді на зловживання наркотичними речовинами і їх профілактику. Кажучи про профілактичну роботу з учнями освітніх установ, можна виділити наступні напрями (відповідно трьом видам): загальна виховна робота з дітьми і підлітками; коректувальна робота з дітьми і підлітками групи ризику; робота з дітьми і підлітками, які мають досвід вживання наркотиків [7, с. 45].

Для того, щоб соціально-педагогічна профілактика в навчальних закладах була ефективнішою, її організація повинна пройти через два етапи: підготовчий етап і етап реалізації програми профілактики. Підготовчий етап є надзвичайно важливим, оскільки дає можливість оцінити проблему, визначити стратегію профілактичних заходів, вибрати найбільш ефективні методи, і найголовніше – підготувати сприятливе середовище для подальших дій.

Без підтримки і активної співпраці батьків неможливо розраховувати на ефективність профілактичних заходів. Тому головним кроком підготовчого етапу є робота з батьками: збори, присвячені проблемі поширення наркоманії серед підлітків, які розкривають важливість профілактичної роботи, яка буде проводитися з учнями. Слід

створити ініціативну групу серед батьків, які мають можливість безпосередньо брати участь у профілактичних заходах [4, с. 22].

Таким чином, можна сказати, що соціально-педагогічна профілактика наркотичної залежності реалізується через велику кількість форм, методів та технологій роботи. Ми розглянули і виділили найефективніші на нашу думку. Це бесіда, тренінги, консультування, ігротерапія, музикотерапія, арт-терапія, працетерапія, концентрація на позитивному, створення ситуації успіху; проведення акцій проти наркотиків; технології «волонтерський рух», «допомога» та використання діагностичних методик. Серед існуючих трьох видів профілактики найважливішою та найбільш соціально значимою є первинна профілактика наркотичної залежності. Для того, щоб вона була успішна, треба проводити і групову, й індивідуальну роботу з підлітками. При проведенні соціально-педагогічної профілактики важливо враховувати вік та інтереси підлітків. Особливу увагу соціальний педагог повинен приділити залученню батьків, вчителів та профільних спеціалістів до організації та проведення первинної профілактичної роботи, що, у свою чергу, теж сприятиме підвищенню її ефективності.

Подальша розробка проблеми соціально-педагогічної профілактики наркотичної залежності підлітків вбачає розширення змісту профілактичної роботи відповідно до збільшення кола ефективних форм, методів і технологій роботи.

Список використаних літератури

- 1. Латышев Г. В.** Наркомания / Г. В. Латышев, В. С. Битенский, А. Г. Макеева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.srk.edu-kost.kz/04/narkostop/ponitie_narkomania.htm.
- 2. Круглянский В. Ф.** Наркомания и токсикомания у подростков / В. Ф. Круглянский. – Мн., 1989. – 16 с.
- 3. Овчарова Р. В.** Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова. – М. : ТЦ «Сфера», 2001. – 277 с.
- 4. Галиастанов Х. Ю.** Деятельность социального педагога по профилактике подростковой наркомании в условиях общеобразовательной школы / Х. Ю. Галиастанов [Электронний ресурс]. – Режим доступу: www.knowledge.allbest.ru.
- 5. Соціальна педагогіка.** 5-те вид. перероб. та доп. Підручник./ За ред. А. Й. Капської. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 143 с.
- 6. Каспрік Н. М.** Профілактика наркотичної залежності учнів професійно-технічних навчальних закладів: стан проблеми, фактори та критерії психологічної схильності / Н. М. Каспрік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpnavv_ppn/.../11knmkps.pdf.
- 7. Новые тенденции** в старой проблеме наркотиков: Материалы межвузовской научно-практической конференции / Под ред. Велинского Б. П. – М. : ВНИИ МВД России, 2002. – 45 с.

Белянська Н. М. Діяльність соціального педагога з профілактики наркотичної залежності підлітків

У статті розглядаються форми, методи та технології роботи соціального педагога з профілактики наркотичної залежності підлітків, яка спрямована на попередження проблеми задовго до можливого моменту її виникнення. Також розкриваються основні поняття, які стосуються цієї проблеми.

Ключові слова: наркоманія, соціально-педагогічна профілактика, наркотична залежність, форми, методи та технології соціально-педагогічної профілактики.

Белянская Н. Н. Деятельность социального педагога по профилактике наркозависимости подростков

В статье рассматриваются формы, методы и технологии работы социального педагога по профилактике наркозависимости подростков, которая направлена на предупреждения проблемы задолго до возможного момента её возникновения. Также раскрываются основные понятия, касающиеся данной проблемы.

Ключевые слова: наркомания, социально-педагогическая профилактика, наркозависимость, формы, методы и технологии социально-педагогической профилактики.

Belyanskaya N. N. Activity of social teacher on the prophylaxis of narcodedependence of teenagers

There are forms, methods and technologies of work of social teacher in the article, which are helped on the prophylaxis of narcodedependence of teenagers, which is directed on warnings of the problem, which do not appear yet. There are also the basic concepts, which are touched this problem in the article.

Key words: Drug addiction, social-pedagogical prophylaxis, narcodedependence, forms, methods and technologies of social-pedagogical prophylaxis.

УДК [316.624:004.738.5]-053.6

А. О. Сідельников

**ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ
НА ПІДЛІТКВ ТА ЮНАЦТВО**

У нашому світі комп'ютерні технології з'явилися відносно недавно та вже сьогодні відчувається їхній вплив на життя всього людства і кожного жителя планети зокрема. З кожним роком потік інформації зростає, удосконалюються інформаційні технології й стає все менше міст

та куточків світу, до яких ще не дійшов комп'ютерний прогрес. Мережа Інтернет стала невід'ємною частиною нашого життя, місцем збереження величезної кількості інформації. Подорожувати посиланнями можна практично до безмежності, число сайтів величезне, їхня тематика невичерпна. Інтернет доступний і простий для користувача. Лікарів, учених та простих користувачів проблема глобальної «Інтернетизації» турбує вже не перший рік.

Більшість батьків навіть не здогадуються про те, наскільки пагубно впливає мережа Інтернет на розвиток їхніх дітей. Річ у тому, що діти найлегше піддаються впливу інформації, якої в мережі Інтернет більше, ніж досить. Підліток швидко звикає до соціальних мереж, он-лайн ігор та звичайного пошуку по веб-сайтам і в подальшому вже не може без цього жити. Батьки в свою чергу не помічають цієї проблеми через свою зайнятість чи байдужість, яка призводить до нового виду адиктивної поведінки – Інтернет-залежності. Вивченням питання Інтернет-залежності займалися такі вчені як: В. Аносов та В. Лепський (Інтернет як спосіб впливу на свідомість); А. Войскунський (питання Інтернет-залежності як особливого виду адикції); І. Голдберг (сформулював критерії виявлення Інтернет-залежності); К. Янг (розробила тест-опитувальник з виявлення Інтернет-залежності) та інші.

Метою нашої роботи є розгляд процесу Інтернет-залежності і його симптомів у підлітковому віці та вплив на подальше життя молодих людей.

Термін «Інтернет-залежність» вперше запропонував американський лікар Голдберг. Під цим поняттям він розумів непереборний потяг до Інтернету, який характеризується «згубною дією на побутову, навчальну, соціальну, робочу, сімейну та фінансову сфери діяльності». Інтернет-залежність своєю симптоматикою нагадує наркотичну або алкогольну залежність. За різними даними Інтернет-залежними сьогодні є близько 6 – 10 % серед західних користувачів мережі, а за даними К. Сурратт та Д. Грінфілда 2 – 6 % серед російських та українських користувачів. У свою чергу багато вчених не погоджуються з цією статистикою. Так, наприклад, А. Войскунський говорить наступне: «Усі ці цифри абсолютно недостовірні. Вони ні про що не говорять. Тому що це звичайні Інтернет-опитування, що складаються з невеликого числа питань. Відповідають на такі опитувальники жартівники, ті, хто вважає себе Інтернет-залежними, і багато людей, що не вважають себе Інтернет-залежними. Це не репрезентативне опитування «населення» Інтернету. Достовірних опитувань поки ніхто не проводив ні закордоном (в Англії, Канаді, Німеччині, Америці), ні в нашій країні. Тому цифра 6 % мало що означає. Я вважаю, що якщо залежність й існує, то залежних набагато менше» [2, с. 76]. Потрапляючи під вплив Інтернету, користувач ПК починає планомірно збільшувати кількість годин проведених у мережі до 18 або навіть більше годин на добу. Таку поведінку багато вчених і називають адитивною, тобто залежною. Через це Інтернет-залежність

приймається до уваги в багатьох країнах, наприклад, у Фінляндії молодим людям з Інтернет-залежністю надається відстрочка від армії, а під час суду американського хакера Кевіна Мітніка визнання його поведінки як адитивної зіграла пом'якшувальну роль при винесенні вироку.

Інтернет-залежність не призводить до хімічної залежності та руйнування організму, її складність полягає в тому, що користувач Інтернетом, потрапляючи у цей віртуальний світ спілкування та розваг, згодом починає втрачати зв'язки з рідними, друзями, а потім і з суспільством взагалі. Залежний від Інтернету замикається в собі і не має жодного бажання спілкуватись із кимось поза мережею. Головною рисою Інтернет-залежності є те, що для звичайної залежності потрібні роки, чого не скажеш про цей вид адикції. За даними К. Янг. 25% залежних придбали залежність протягом півроку після початку роботи в Інтернеті, 58% – протягом другого півріччя, а 17% – по закінченні року [4, с. 36]. Крім цього такі види залежності, як алкоголізм і наркоманія добре вивчені, а Інтернет-адикція в цьому випадку не достатньо вивчена. Багато вчених, намагаючись виділити характерні риси цього процесу, виділяють декілька стадій, які тією чи іншою мірою нагадують залежність від наркотиків. Такий стан й слід називати Інтернет-залежністю.

На першій стадії це більш-менш легкий розлад. Через захоплення новою «іграшкою» людина перестає займатися усім іншим. Поступово віддаляється від родичів і друзів, залишаючи пріоритет за «всесвітньою павутиною». Як правило, користувач приховує від рідних (або співробітників в офісі) скільки часу він проводить на сайтах.

На другій стадії симптоми зростають як сніжний ком. Якщо людину силою відлучити від мережі, вона переживатиме почуття, схожі на муки наркомана, якому не дали чергову дозу. У користувача порушується увага, знижується працездатність, з'являються нав'язливі думки, безсоння, аж до повного відмовлення від сну, різко зростає потяг до стимуляторів: кави, сигарет, спиртних напоїв, наркотиків, причому інколи «на голку» сідають і ті, які ніколи в житті не вживали наркотиків. Тому можна вважати, що в деяких випадках наркотична залежність є наслідком захоплення спілкуванням в мережі. До психічних розладів додаються головний біль, починаються проблеми з тиском, ломить кістки.

Третя стадія – соціальна дезадаптація. Користувач, вже не одержуючи задоволення від спілкування через Інтернет, все-таки постійно «висить» на сайтах. Стан депресії призводить до серйозних конфліктів на роботі й в сім'ї.

Як відомо, перед тим, як щось лікувати, потрібно визначити з чим ми маємо справу. Це стосується і питання встановлення діагнозу: Інтернет-адикція або інтернет-залежність. Отже, встановленню такого діагнозу повинне передувати всебічне дослідження даної проблеми. При

цьому необхідно враховувати два основних критерії: послідовний (надійно діагностований набір ознак, що визначають цей розлад) й існування кореляцій (загальні елементи в анамнезі, тобто особистісних характеристиках і прогнозах на майбутнє у людей, що діагностувалися подібним чином). До тих пір, поки ці вимоги не будуть дотримані, постановка діагнозу не може вважатися обґрунтованою, і є не більшим, ніж навішуванням ярликів. На даний момент вчені зосереджені на першому критерії й намагаються виділити комплекс симптомів, виходячи з яких можна говорити про Інтернет-залежність. Достатньо розгорнуту систему критеріїв виявлення залежності приводить Іван Голдберг. На його думку, Інтернет-залежність можна констатувати при наявності 3 пунктів з наступних:

- Кількість часу, який потрібно провести в Інтернеті, щоб досягти задоволення (іноді почуття задоволення від спілкування в мережі межує з ейфорією) помітно зростає;
- Якщо людина не збільшує кількість часу, що вона проводить в Інтернеті, то ефект помітно знижується;
- Користувач робить спроби відмовитися від Інтернету чи хоча б проводити в ньому менше часу;
- Припинення чи скорочення часу, проведеного в Інтернеті, приводить користувача до поганого самопочуття.

Воно розвивається в проміжку від декількох днів до місяця. Такий стан може виражатися емоційним і руховим порушенням, тривогою, нав'язливими міркуваннями про те, що зараз відбувається в Інтернеті, фантазіями і мріями про Інтернет, довільними чи мимовільними рухами пальців, що нагадують друкування на клавіатурі [5].

Комп'ютерна залежність розвивається швидше, ніж алкоголізм, а особливо у дітей. Для того, щоб стати Інтернет-залежним, достатньо лише півтора року. Скільки дітей в Україні вже догралося до стану «ігроголіка» ніхто не підраховував. Проте, можна із впевненістю говорити, що їх багато. Діти, які буквально ночують в комп'ютерних залах, граючи в різні он-лайн ігри, – страшна реальність сьогодення. Наслідки для молодого організму регулярного багатогодинного сидіння в приміщенні, перенасиченому випромінюваннями від комп'ютерів, «довгограючі» і виявляються пізніше. Наприклад, у безплідді – й жіночому, й чоловічому. А ще втрата зору, дратівливість, підвищена збудливість і стомлюваність, порушення сну, або, навпаки, сонливість. Усім відомо, а власникам комп'ютерних залів насамперед, що працюючий дисплей – джерело різного роду випромінювань. Особливо шкідливе для здоров'я жорстке гамма-випромінювання (може випромінювати задня панель дисплея).

Під час роботи дисплеїв збільшується іонізація повітря і температура, вологість, навпаки, зменшується. Проте, незважаючи на це, санітарна норма, що передбачає розміщення одного комп'ютера не менше, ніж на шести квадратних метрах, дуже часто не дотримується і

замість, наприклад, восьми комп'ютерів у приміщення зштовхується вісімнадцять. Про те, що дитина не повинна довго сидіти перед монітором, знають навіть далекі від електроніки люди. Згідно з гігієнічними вимогами 7 – 10-річні діти мають сидіти за комп'ютером не більше 45 хвилин на день, 11 – 13-річні – двічі на день по 45 хвилин, старші – три рази на день. Звісно, що діти на багато більше часу проводять за комп'ютером і це просто повільно вбиває і без того ще слабкий дитячий організм.

Діти – найбільш вразлива категорія користувачів Інтернету. Явище, коли дванадцятирічна дитина вже має шестилітній «стаж» гравця, тепер мало кого здивує, але занепокоїть. До того ж, на спалах слід бити ще й тому, що комп'ютер з усіма його можливостями вже стає не просто надмірним захопленням, а залежністю.

Слід згадати й про те, що коли користувач довго сидить за комп'ютером, він поступово починає втрачати живі контакти з реальними людьми та заглиблюється в себе. Дуже яскраво такі ознаки помітні у дітей, адже вони не мають міцних соціальних зв'язків, а через це виникає загроза їхньої цілковитої втрати. Перш за все слід звернути на це увагу батькам, які, як ніхто інший, в змозі контролювати кількість годин, проведених їхніми дітьми в Інтернеті. Вони повинні вчити дітей безпосередньому спілкуванню з людьми та методів взаємодії. Багато в чому така робота буде вдалою за наявності батьківського авторитету, який можливо завоювати шляхом власного прикладу.

Багато дітей навіть не уявляють свого життя без Інтернету, на який вони згодні проміняти геть усе: уроки в школі, прогулянки на свіжому повітрі, ігри з друзями і т. ін. Все це вони можуть замінити віртуальним, більш яскравим та різноманітним світом Інтернет. Якщо спробувати описати портрет такого підлітка, то головне, що слід сказати – це час, який проводить підліток в мережі, тобто не менше, ніж 24 години на тиждень. Це дійсно так, адже часто діти сидять за комп'ютером до пізньої ночі, вони не сплять, не хочуть рухатися, часто говорячи, що в них болять ноги. Річ у тому, що сидячий спосіб життя – це невеликі фізичні навантаження, не в повному обсязі працюють судини, а як наслідок – порушується функція роботи м'язів.

Говорячи про підлітків, слід сказати й про мотиви, які відіграють вирішальну роль у розвитку Інтернет-залежності. Віртуальний простір створює психологічне поле, для якого характерна абсолютна відкритість. Діти в такому віртуальному просторі стають більш дорослими. Вони можуть заробляти Інтернет-гроші, заходити на порно-сайти й зайнятися вивченням фізіології, можуть вилаяти будь-кого на форумі й безвісти зникнути. Тобто вони можуть робити все, що їм заманеться. Ті речі, які недоступні в реальному світі, можливі в віртуальному. І віртуальний простір перетворюється у віртуальне життя. Та не слід забувати про те, що дуже важко вирватись з полону віртуального світу, і не всім до снаги це зробити самостійно.

Отже, Інтернет-залежність у порівнянні з наркотичною та алкогольною залежністю менш пагубно впливає на організм і достатньо безпечна. Але слід сказати про те, що за словами К. Янг, залежність від Мережі визначається насамперед «сумою втрат в істотних сторонах буття». Іноді надмірне захоплення Інтернетом може викликати проблеми в сім'ї, на роботі та в особистому житті. Он-лайн залежні, за словами медиків, страждають від схожих з наркозалежністю симптомів. Тобто, стають без Мережі злими, дратівливими та напруженими. Вирвати Інтернет-залежного з віртуального світу неможливо, а тому лікування проводиться таких людей за тими ж схемами, що й наркозалежних. Нерідко підлітки тікають у віртуальний світ через непорозуміння з близькими та ігнорування їхніх проблем. На перший погляд такі діти інтелектуально розвинені і, здавалося б, соціально адаптовані, але лише у власній площині. В Інтернеті у дитини власний світ, їй там комфортно: багато друзів у «чатах», немає проблем зі спілкуванням і можна робити все, що заманеться. Тому, з огляду на вищезгадане, батькам слід контролювати дітей під час їхнього користування Інтернетом.

Перспективи наступних розробок будуть спрямовані на пошук шляхів подолання даної проблеми.

Список використаної літератури

1. Аносов В. Д., Лепский В. Е. Исходные посылки проблематики информационно-психологической безопасности / В. Д. Аносов, В. Е. Лепский. – М. : Академия, 2003. – 190 с. **2. Войскунский А. Е.** Зависимость от Интернета: актуальная проблема / А. Е. Войскунский // Мир Интернета. – М., 2000. – № 3. – С. 76 – 81. **3. Войскунский А. Е.** Психологические исследования феномена Интернет-аддикции / А. Е. Войскунский. – М. : Владос, 2000. – 150 с. **4. Янг К. С.** Диагноз – Интернет-залежність / К. С. Янг // Мир Интернета. – М., 2000. – № 2. – С. 36 – 43. **5. <http://www.virtual-addiction.com>**

Сідельников А. О. Вплив Інтернет-залежності на підлітків та юнацтво

У даній статті розглянуто процес Інтернет-залежності, його симптоми у підлітковому віці, охарактеризовано стадії Інтернет-залежності, її вплив на подальше життя підростаючого покоління. Акцентовано увагу на важливості контрольованого перебування дітей у Мережі.

Ключові слова: Інтернет-залежність, критерії, симптом, дезадаптація.

Сидельников А. О. Влияние Интернет-зависимости на подростков и молодежь

В данной статье рассматривается процесс Интернет-зависимости, ее симптомы у подростковом возрасте, охарактеризованы стадии

Интернет-зависимости, ее влияние на дальнейшую жизнь подросткового поколения. Акцентировано внимание на важности контролируемого пребывания детей в Сети.

Ключевые слова: Интернет-зависимость, критерии, симптом, дезадаптация.

Sidelnikov S. A. The impact of Internet addiction for adolescents and young adults

This article examines the process of Internet addiction, its symptoms in their teens, are described under Internet addiction and its impact on the future life of teenage generation. Emphasize the importance of controlled children spend online.

Keywords: Internet addiction criteria symptom maladjustment.

УДК [37.091.12:36:613.84]-053.6

Н. Г. Цюпка

**ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПРОФІЛАКТИКИ
ТЮТЮНОПАЛІННЯ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ**

Сьогодні в суспільстві досить гостро постає проблема тютюнопаління. З кожним роком вік курців стає молодшим. За даними Всесвітньої організації здоров'я, кожен четвертий підліток України пробує палити в 10-річному віці. Україна – друга країна в світі (після Чилі), де палять більше 30% підлітків в віці від 13-15 років.

Усього в Україні 19 мільйонів людей, які палять, із них – більше 40% – це підлітки. Незважаючи на те, що майже всі підлітки обізнані про шкоду тютюнопаління, більшість з них байдуже відноситься до свого здоров'я: у 10-15% з них вже увійшло до звички палити з 11-14 років, 65-76%, що палять – старшокласники від 15 до 18 років [1].

Тому потрібно проводити профілактичні заходи в школі, які б мали не лише інформаційний характер, а й залучали дітей до активної участі у профілактиці.

Проблема профілактики тютюнопаління є досить актуальною, нею займається ряд вітчизняних та закордонних науковців. Я. Глінський, С. Горанська, І. Кон, П. Павленко, В. Шапінський – розглядають класифікації причин появи девіантної поведінки. Питаннями девіантної поведінки підлітків займаються С. Белічева, П. Блонський, Г. Лукачар, Н. Плаксія, В. Поздняков. Соціально психологічні та соціально-педагогічні аспекти девіантної поведінки розглядають у своїх роботах такі вчені, як Г. Золотова, Л. Божовіч, С. Бодальова, М. Плоткіна, С. Рубінштейн, Н. Смірнова, Д. Фельдштейн. Т. Царенко, І. Журлова розробляють методики профілактики тютюнопаління.

Мета статті – розглянути методи профілактики тютюнопаління з точки зору їх ефективності у роботі соціального педагога з підлітками на первинній стадії.

Тютюнопаління справедливо називають «неприпинною епідемією» людства. Дослідники багатьох країн відмічають тенденцію до «омолодження» тютюнопаління, зростання кількості молодих людей у загальній популяції тих, хто отруєє себе нікотинном, збільшення росту вживання тютюну, при цьому темпи росту у жінок та дівчат набагато швидші, ніж у чоловіків.

У розповсюдженні тютюнопаління важливу роль відіграють соціально-психологічні фактори. Сприйняття та поступове засвоєння навичок тютюнопаління починається задовго до того, як у молодій людини виникає потреба в нікотині. Суб'єктивні почуття після перших проб тютюну в багатьох випадках не приносить задоволення, у більшості молодих людей виникає короткочасне погіршення самопочуття. Формування мотивів тютюнопаління, на думку вітчизняних і зарубіжних авторів, спочатку має психологічні причини, а фізіологічна залежність розвивається пізніше, найчастіше після одного – двох років паління [2, с. 54].

Тому слід проводити профілактику ще на первинній стадії для того, щоб запобігти початку тютюнопаління, або подальшого паління, якщо підліток вже спробував палити. Це слід враховувати тому що, коли людина починає курити, в неї починається залежність від нікотину.

Розглянемо розгортання процесу виникнення залежності людини від нікотину.

Виділяють наступні стадії залежності:

1. Стадія байдужості, коли людина навіть у принципі не розглядає проблему вживання шкідливих речовин як особисту проблему, тобто вона навіть не має потреби визначитися щодо можливості вживання.

2. Стадія роздумів, коли людина замислюється над проблемою вживання шкідливих речовин як над особистою проблемою, тобто з'являється потреба принципово (ще не осмислюючи змісту термінів) визначитися що до можливості вживання.

3. Стадія підготовки, коли у людини з'являється намір уживати шкідливі речовини в найближчі терміни і вона готується до цього.

4. Стадія дій, коли людина починає вживати шкідливі речовини.

5. Стадія підтримки, коли людина продовжує вживати шкідливі речовини [3, с. 19].

Ми приєднуємося до думки багатьох дослідників, що розпочинати профілактику тютюнопаління слід ще на першій стадії – стадії байдужості. Це важливо, тому що з кожною наступною стадією ефективність профілактики знижується. При створенні програми профілактики слід враховувати вікові особливості підлітків.

Враховуючи особливості підліткового віку, слід пам'ятати, що перш за все впливати на формування групової свідомості шляхом

індивідуальної та групової роботи з підлітками [3, с. 22].

Тому для профілактики слід обирати такі методи, які будуть в першу чергу цікаві підліткам. Нашу увагу привернула методика профілактичної роботи, розроблена білоруськими дослідниками цієї проблематики І. Журловою та Т. Царенко. Серед представленого комплексу профілактичних заходів щодо попередження алкоголізму, наркоманії та тютюнопаління ми обрали декілька найдієвіших, на наш погляд, форм і методів роботи з підлітками стосовно профілактики саме тютюнопаління. До них увійшли опитувальні методи, ділові ігри, тренінг та окремі вправи.

Усі ці методи доцільно проводити у школі на виховних годинах, присвячених профілактиці тютюнопаління. Також слід враховувати, що проводити ці заходи треба регулярно щотижня впродовж місяця. Надамо короткі характеристики обраних для реалізації у соціально-педагогічній практиці профілактичних методів.

Анкета «Шкідливі впливи на організм і здоров'я». Ця методика складається з 34 питань, школярі повинні давати відповіді тільки словами «так» чи «ні». Анкету доцільно використовувати на виховній годині, яка буде присвячена проблемі профілактики негативних явищ.

Автори в цій методиці виділяють наступну мету: виявлення ступеня інформованості школярів, щодо різних психоактивних речовин та про їх згубні наслідки, формування мотивації до здорового способу життя.

Анкета «Чи завзятий Ви курець?». Дана анкета є закритою складається з восьми питань, які передбачають відповіді на запитання, які оцінюються певними балами. Після проведення анкетування робиться підсумок отриманих балів. Мета цієї методики полягає у виявленні відношення підлітка до тютюнопаління.

Проекційна імітаційна гра «Рекламний кліп: Ми обираємо здоровий спосіб життя». Мета цієї гри є розвиток творчих здібностей у школярів в процесі вирішення проблемних задач в формуванні здорового способу життя. Авторі у ході гри говорять, що її доцільно проводити у вигляді конкурсу проектів, підготовлених різними навчальними групами (класами).

Кожна група в процесі підготовки працює в режимі проективної гри. Учасники імітують діяльність телестудії, співробітники якої в рамках вказаної теми самостійно: створюють тексти (10–15 пропозицій, пісні, вірші) і сценарій (послідовність подій): розробляють живі картини (дії учасників, що розкривають ідеї тексту), обирають жанр (фантазія, тріллер, реаліті-шоу, мелодрама, трагедія, драма, комедія, документальний фільм і т. д.), добирають музичний і технічний супровід.

Кожна підгрупа після підготовки показує свій рекламний кліп (проект). Потім відбувається обговорення, після якого представниками від кожної команди на ватмані фіксуються ознаки здорового способу життя і тих дій, які необхідні для його реалізації.

Заняття-тренінг «Протистояння впливу». Мета: вироблення стійкої позиції протистояння негативним впливам мікросередовища,

сприяння у формуванні власної життєвої позиції і адекватної самооцінки, орієнтація підлітка на дотримання здорового способу життя.

У ході проведення методики педагог ставить питання: чому, на думку школярів, багато хто з них почав палити. Після того, як школярі перерахують низку причин (цікавість, бажання здаватися дорослим і т. д.) слід вказати, що для їх віку одна з головних причин – це чинний однолітками або старшими товаришами груповий тиск. Завдяки цій методиці діти навчаться не піддаватися тиску з боку однолітків та старших товаришів.

Вправа «незавершене речення». Учасникам пропонується закінчити наступні речення:

«Тютюнопаління – це ...»

«Сигарета в руці – це ...»

«Не палити – це значить не ...»

«Для того, щоб кинути палити, потрібно...»

«У моїй сім'ї палить лише ...»

«Паління в нашій сім'ї – це ...»

«Тютюнопаління дає мені можливість ...»

Таку вправу можна проводити як завершення уроку, або задавати школярам кожному індивідуально у ході фронтального опитування.

Ділова гра «Палити – не палити». Ведучі пропонують учням розділитися на підгрупи. Їх може бути 4–6 (у кожній по 4–6 учнів). Краще, щоб груп було парне число, оскільки вони виконуватимуть два завдання.

Перше завдання (можна дати двом-трьом підгрупам) – скласти список причин – «чому люди палять?», друге (виконують також дві-три підгрупи) – скласти список причин – «чому люди не палять?».

На дошці виписують в дві колонки причини, за якими одні люди палять (ритуал, стресові ситуації, соціальні звичаї), а інші не палять (не подобається смак, соромно купувати, сімейні традиції, спорт).

У формі дискусії обговорюється, чи дійсно куріння допомагає людині вийти з важкої ситуації – боротися з стресом, розслабитися, – або зовсім навпаки.

Вікторина «Ні! Вживанню тютюну!». Автори виділяють наступну мету: виявити рівень знань учнів про шкоду тютюнопаління, в процесі обговорення відповідей акцентувати увага школярів на негативні наслідки цієї згубної звички [4].

Ці методики розроблені саме для підлітків з урахуванням того, що вони знаходяться в так званому «перехідному віці», розпочинається «пошук самих себе», кожен намагається підвищити свій статус. У більшості випадків вони, на жаль, не знають, як це зробити, і тоді піддаються стереотипу, що «палити – це модно». Також підліток може розпочати палити, відчувши тиск з боку однолітків, або – «із цікавості». Тому потрібно проводити профілактичні заходи з усім класом для того, щоб дати зрозуміти дітям що це шкідливо.

Отже, для того що б профілактика тютюнопаління була

ефективнішою, потрібно щоб вона не обмежувалася лише інформаційним характером, а потрібно залучати підлітків до активної участі в профілактичних заходах. Для цього ми пропонуємо низку методик які, які на нашу думку, окажуть позитивний вплив на підлітків на первинній стадії профілактики.

Список використаної літератури

1. К горожанам! Статистика: как пьют и курят наши дети // Сайт общественной организации «Православный родительский комитет» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.sovest.dnepro.org/2009/477.htm. **2. Золотова Г. Д.** Соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки неповнолітніх : навчальний посібник для спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» – Луганськ : видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 231 с. **3. Формування** здорового способу життя молоді (навчально-методичний посібник для працівників соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді) / Т. В. Бондар, О. Г. Карпенко, Д. М. Дикова – К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2005 – 115 с. **4. Журлова И. В.** Девиантное поведение школьников: диагностика, профилактика, коррекция : пособие для студентов педагогического университета / И. В. Журлова, Т. В. Царенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.pedagogov.mspu.by/kataloy/deviantnoe_pov.doc.

Цюпка Н. Г. Діяльність соціального педагога з профілактики тютюноноpalіння серед підлітків

У статті розглядається таке негативне соціальне явище як табакокуріння серед підлітків. Розкривається комплекс методів, присвячених профілактиці тютюнопаління серед підлітків, а саме: опитувальні методи, ділові ігри, тренінг та окремі вправи.

Ключові слова: тютюнопаління, підлітки, профілактика.

Цюпка Н. Г. Деятельность социального педагога по профилактике табакакурения среди подростков

В статье рассматривается такое негативное социальное явление как табакокурение среди подростков. Также в статье раскрывается комплекс методик посвященных профилактике табакокурения.

Ключевые слова: табакокурение, подростки, профилактика.

Tsyupka N. Activity of social teacher on the precautions of smoking of tobacco among teenagers

The such negative social phenomenon as smoking of tobacco among teenagers is examined in this article. Also in the article the complex of methods of devoted opens up precautions smoking of tobacco.

Key words: Smoking of tobacco, teenagers, precautions.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ РІЗНОГО ТИПУ

УДК 373.035:316.46

Е. С. Водолазська

ВИЯВЛЕННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ У КЛАСНОМУ КОЛЕКТИВІ

У сучасних умовах особливо актуальною стає проблема лідерства у класі, в якому виникає потреба лідера, який би був здатний об'єднати навколо себе людей для досягнення поставленої мети і створити сприятливіші умови для подальшого розвитку класного колективу.

Шкільний класний колектив є мікрочинником соціалізації дитини. Перебуваючи в ньому, вона цілеспрямовано або стихійно отримує певні особисті якості, які їй будуть необхідні в житті для досягнення будь-яких цілей. Але найголовніша зміна в соціальній ситуації розвитку підлітка полягає в ролі, яку він виконує в цей період в колективі учнів. Підліток включаються в різні види суспільно корисної діяльності, що істотно розширює сферу його соціального спілкування, можливості засвоєння соціальних цінностей, формування моральних якостей особистості. Саме в колективі формуються найважливіші мотиви поведінки підлітка: почуття обов'язку, колективізму, товариства, взаємопідтримки [1, с. 173].

Проблемі лідерства підлітків у класному колективі приділяється недостатня увага з боку педагогів освітнього закладу. Часто трапляється так, що у класному колективі педагогами формально визначається лідер, який насправді таким серед однокласників не вважається та якостями, потрібними лідеру, не володіє. У наслідок цього ступінь згуртованості класу знижується, що призводить до неспроможності повноцінного виконання групових завдань та індивідуальних доручень.

Лідерство, як соціальне явище, супроводжує людство впродовж всього його існування скрізь де збирається група, що складається більш ніж з двох чоловік, може виникнути ситуація лідирування одного перед іншим. Лідер має значний вплив на процеси самоорганізації групи, формування групових норм і цінностей, на поведінку послідовників. У зв'язку з цим лідери, і сам феномен лідерства, традиційно привертають увагу дослідників [2, с. 13].

Проблема виявлення, виховання й розвитку майбутніх лідерів у наш час активно вивчається у педагогіці, психології, соціології, політології та філософії. Великий науковий досвід з проблеми лідерства накопичений за кордоном (К. Берд, Г. Герт, Н. Гордон, С. Мілз, Р. Стогділл, Ф. Фідлер та ін.). У вітчизняній науці й освітній практиці даною проблематикою займалися соціальні психологи та педагоги

(І. Волков, Р. Кричевський, А. Макаренко, Б. Паригін, А. Петровський, М. Полянський, М. Рожков, Л. Уманський, А. Чернишов та ін.).

Для сучасної науки актуальними стали такі розробки проблем лідерства, як динаміка неформального лідерства в навчальній групі ПТУ (О. Василькова), розвиток лідерських якостей підлітків (Т. Вежевич), взаємодія сім'ї та школи у вихованні в підлітків якостей сучасного лідера (Г. Махаєва), формування лідерських якостей у студентів ВНЗ у діяльності органів самоврядування (Л. Шигапова), формування лідерських якостей старшокласників в особистісно-орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи (В. Ягодникова), формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочної діяльності (О. Хмизова) тощо.

Метою нашої статті виступила спроба розглянути лідерські якості підлітків, які проявляються під час взаємодії у класному колективі, та підібрати методики, що будуть найбільш ефективними для виявлення цих якостей.

Лідерство – є загальним соціальним явищем. Там, де є група, повинен з'явитися лідер. Існує об'єктивна потреба в лідері, яка не може не реалізуватися. Лідерство – це один з механізмів об'єднання групової діяльності, коли один із членів групи виконує роль лідера, тобто організовує, направляє дії всієї групи, яка, у свою чергу, очікує, приймає і підтримує дії лідера [3, с. 5].

Роль лідера важлива в класному колективі, для швидкого прийняття рішень, вміння правильно зрозуміти конкретні завдання, згуртуватися для виконання поставлених цілей, контролювати виконання певних доручень та інше. Головними завданнями лідера є викликати активність, усунути пасивність, залучати усіх членів класу до управління ним. Лідер – це член групи, за яким усі інші члени групи визнають право приймати найбільш відповідальні рішення, які торкаються інтересів всієї групи, і визначати напрямок діяльності цієї групи (Л. Уманський) [4].

Лідер є найбільш яскравим об'єктом ідентифікації у класі. Одною з умов ідентифікації з лідером полягає в необхідності наявності у послідовників певних уявлень про лідера, лідерської ролі. Ідентифікація послідовників з лідером може посилюватися завдяки розвитку між ними тісних емоціональних зв'язків [5, с. 99].

Саме через посередництво ідентифікації реалізується і зберігається вплив, який чиниться лідером на послідовників. Іншими словами, ідентифікація виступає як своєрідна «внутрішня» умова розгортання міжособистісного впливу, що характеризує динаміку лідерського процесу, або як один з механізмів функціонування лідерства. Разом з тим лідерство може розглядатися і як своєрідний результуючий компонент міжособистісного впливу. Це дає підставу для двоїстої її інтерпретації: як процесу і як результату. Саме остання форма ідентифікації найбільш часто зустрічається серед підлітків, очевидно їм легше фіксувати у себе

наслідки впливу значущого іншого, ніж аналізувати сам процес прийняття цього впливу [5, с. 108].

Через ідентифікацію, свідоме відпрацювання прийомів поведінки, які сприймаються класом як лідерські, відбувається розвиток лідерського потенціалу. Лідерський потенціал – це сукупність психологічних якостей, які відповідають потребам групи і найбільш корисні для вирішення проблемної ситуації, в яку ця група потрапила.

Кожна людина може розвивати і вдосконалювати закладений в ньому лідерський потенціал. Головна складність тут полягає в тому, щоб визначити сферу діяльності для кращого застосування своїх сил [6].

Прояву своїх здібностей підліткам при виконанні завдань допоможуть лідерські якості, якими повинен володіти лідер в класі. Лідерські якості – це сукупність якостей, здібностей та особливостей взаємодії з групою, які забезпечують успішність виконання лідерських функцій [2, с. 48].

Існує багато класифікацій, структур та визначень лідерських якостей, які повинні бути притаманні лідеру. Ми звернемося до структури лідерських якостей, яку вивів О. Євтихов для молодших командирів курсантських груп. Ми взяли її за основу, тому що, на наш погляд, шкільний клас має багато спільного з курсантською групою. Це малі групи людей, які зв'язані взаємними контактами, зайняті спільною справою, мають подібну структуру. Отже, згадана структура представлена чотирма групами якостей.

I. Індивідуально-особистісні якості:

1. Знання і відчуття себе. Лідерові необхідно добре знати себе, прислухатися до себе, своїх почуттів та емоцій.

2. Впевненість у собі. Адекватний рівень самооцінки в поєднанні з упевненістю в собі підвищують його рішучість у критичних ситуаціях і допомагають при необхідності йти на ризик. Дозволяє лідерові розширює межі своїх можливостей і придбати новий досвід.

3. Активна життєва позиція і прагнення до лідерства. Перше дозволяє лідерові бути в центрі подій, що необхідно для адекватної орієнтації в ситуації. Друге є чинником, необхідним для розвитку і самовдосконалення лідера.

4. Моральна нормативність, надійність, послідовність у вчинках. Лідер є носієм норм і цінностей групи, тому його поведінка і світогляд повинні бути узгоджені з нормами загальнолюдської моралі.

II. Організаційно-управлінські якості:

1. Звернення в майбутнє і бачення перспективи. Для того щоб лідер міг вести групу за собою, він сам повинен знати куди йти. Для цього йому необхідно бачити перспективи діяльності групи.

2. Чутливість до ситуації і гнучкість поведінки. Чутливість до ситуації, здатність швидко в ній орієнтуватися і приймати правильне рішення.

3. Здатність створювати команду. Важливою якістю індивіда, що визначає успішність його становлення в ролі лідера, є вміння притягувати до себе інших людей і створювати команду однодумців.

4. Здатність організувати групу на рішення поставленого завдання. Включає вміння розподіляти між членами групи, здатність мотивувати і надихати їх на виконання завдань і т.п.

5. Здатність контролювати результати спільної діяльності, дякувати і заохочувати.

6. Готовність підтримати у скрутну хвилину. Небажання лідера надати послідовникові підтримку в тих випадках, коли вона дуже значуща і він здатний зробити так, як правило, позбавляє його лідерського статусу і послідовників.

III. Соціально-психологічні якості:

1. Міжособистісна чутливість, здатність розуміти потреби інших людей.

2. Комунікативна компетентність. Уміння швидко налагоджувати контакти з людьми, впевнено почувати себе в колективі є важливою якістю лідера і забезпечує успішність його діяльності.

3. Справедливість. Лідер виступає координатором стосунків у колективі і повинен бути об'єктивним і справедливим в оцінці дій і вчинків інших людей.

4. Здатність представляти і захищати інтереси групи, брати на себе відповідальність за діяльність групи.

IV. Перцептивно-лідерські якості:

1. Сприйняття індивіда групою як лідера.

2. Визнання його лідерського статусу й авторитету.

3. Наявність послідовників, готових йти за лідером.

4. Наявність особистих очікувань у членів групи від діяльності лідера [2, с. 51 – 55].

На наш погляд, виявити лідерські якості у школярів допоможуть наступні методики.

Соціометричний метод опитування – один із різновидів опитування, який використовують для вивчення внутрішньо-колективних зв'язків шляхом виявлення стосунків між членами колективу. Цей метод застосовують для дослідження міжособистісних стосунків і між групових відносин з метою їх поліпшення. Він дає змогу вивчити склад малих соціальних груп, особливо неофіційних стосунків, одержуючи інформацію, яку іншим шляхом дістати майже неможливо. Грамотне використання арсеналу соціометричних методів є передумовою для ґрунтовних теоретичних висновків про функціонування і розвиток груп, досягнення значних практичних результатів у комплектуванні колективів, підвищенні ефективності їх діяльності.

У малій групі при соціометричному опитуванні кожному респондентові вручають соціометричну анкету (карточку) і список членів соціометричної групи. Прізвища членів групи кодуєть, наприклад,

номером у списку групи. Соціометрична карточка, як і будь-яка соціологічна анкета, починається із звернення, в якому пояснюють мету опитування, викладають правила заповнення карточки, гарантують анонімність. У кінці після запитань дякують респонденту за співробітництво. У карточці повинно бути 7-8 критеріїв. Результати опитування заносять у соціоматрицю, яка компактно подає первинну інформацію і спрощує математичне опрацювання зібраних даних. Соціоматриця – це таблиця, у якій в рядках розміщують відповіді кожного із членів групи [7].

Методика «Лідер» призначена для того, щоб оцінити здібності індивіда бути лідером. У цій методиці респондент відповідає на 50 питань, та по його відповідям на запитання робиться висновок, чи володіє він персональними психологічними якостями, які необхідні лідеру.

Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» призначений для вивчення адаптивних можливостей індивіда на основі оцінки деяких психофізіологічних та соціально-психологічних характеристик, що відображають інтегральні особливості психічного і соціального розвитку. Опитувальник прийнятий як стандартизованої методики і рекомендується до використання для вирішення завдань. Складається з 165 питань і має чотири структурних рівня, що дозволяє отримати інформацію різного обсягу і характеру.

Шкали 1-го рівня: є самостійними і відповідають базовим шкалами СМІЛА (ММРІ), дозволяють отримати типологічні характеристики особистості, визначити акцентуації характеру.

Шкали 2-го рівня: відповідають шкалам опитувальника ДАН («Деадаптаційні порушення»), призначеного для виявлення дезадаптаційних порушень, переважно астеничних і психотичних реакцій і станів.

Шкали 3-го рівня: поведінкова регулювання (ПР), комунікативний потенціал (КП) і моральна нормативність (МН).

Шкала 4-го рівня: вивчає особистісний адаптаційний потенціал.

Методика «Ефективність лідерства». Цей опитувальник оцінює не лідерські здібності особистості, а її імовірну практичну діяльність в ролі лідера, з точки зору його потенційної ефективності.

Опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК). Виділення особистісної характеристики, що описує якою мірою людина відчуває себе активним суб'єктом власної діяльності, а якою пасивним об'єктом дії інших людей і зовнішніх обставин. Методика обґрунтована існуючими емпіричними дослідженнями і може сприяти подальшому вивчення широкого кола проблем загальної і особливо прикладної психології особистості. Вивчення такої характеристики, як рівень суб'єктивного контролю, повністю відповідає і теоретичним уявленням, що склалися у вітчизняній психології, в якій дослідження і формування

свідомого, активної діяльності особистості завжди надавалося першочергове значення.

Методика «Виявлення комунікативних та організаційних якостей». Ця методика використовується для виявлення комунікативних і організаторських здібностей особистості (уміння чітко і швидко встановлювати ділові та товариські стосунки з людьми, намагання розширювати контакти, участь у групових заходах, вміння впливати на людей, бажання виявляти ініціативу і т. д.).

Методика складається із 40 запитань, на кожне з яких респондент повинен дати відповідь – «так» або «ні». Час виконання методики – 10-15 хвилин. Після цього за ключем визначається рівень комунікативних і організаторських здібностей.

Шкала оцінки потреби в досягненні. Мотивація досягнення (успіху, удачі) – прагнення до поліпшення результатів, незадоволеність досягнутим, наполегливість у досягненні своїх цілей, прагнення домогтися свого є однією з базових властивостей особистості, що впливають на все людське життя [8].

Таким чином, ми розглянули основні поняття, що стосуються проблеми лідерства у класному колективі. Виявили значення лідерства, необхідність наявності його процесу та управління ним у класному колективі. Представили структуру лідерських якостей підлітків та підбрали низку методик, за допомогою яких можна виявити рівень їх сформованості.

Отже, у наш час дуже важливо вивчати феномен лідерства у класному колективі, для того щоб створити найсприятливіші умови для подальшого його розвитку та функціонування. Для цього необхідно: вивчати якості, якими повинен володіти лідер у групі підлітків; виявляти наявність і розвиток цих якостей в структурі особистості підлітків – учнів класного колективу; цілеспрямовано працювати над корекцією можливої асоціальної поведінки наявних лідерів та формуванням зазначених якостей у підлітків взагалі.

Список використаної літератури

- 1. Гамезо М. В.** Возрастная и педагогическая психология / М. В. Гамезо, Е. А. Петрова, Н. М. Орлова. – М.: Педагогическое общество России, 2003. – 512 с.
- 2. Евтихов О. В.** Тренинг лидерства: монография. – СПб.: Речь, 2007. – 256 с.
- 3. Шалагинова Л. В.** Психология лидерства. – СПб.: Речь, 2007. – 464 с.
- 4. Лідерство як фактор функціонування групи** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lider21vek.narod.ru/CCY/6.htm>.
- 5. Кричевский Р. Л.** Психология лидерства: учеб. пособие / Р. Л. Кричевский. – М.: Статут, 2007. – 542 с.
- 6. Крылов А. А.** Психология / А. А. Крылов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fictionbook.ru/author/kriylov_albert_aleksandrovich/psihologiya.
- 7. Соціометрія** // Сайт «Вікіпедія – вільна енциклопедія» [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціометрія>.
8. Опросники межличностных отношений // Сайт «А. Я. Психология: тесты, тренинги, словарь, статьи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://azps.ru/tests/indexdf.html>.

Водолазська Е. С. Виявлення лідерських якостей підлітків у класному колективі

У статті розкрито лідерство як соціальне явище у класному колективі. Розглянуто групи лідерські якостей, які повинні бути притаманні лідеру. Підібрані методики, завдяки яким можна виявити лідерські якості у підлітків.

Ключові слова: підлітки, лідерство, діагностика лідерських якостей.

Водолазская Э. С. Выявление лидерских качеств подростков в классном коллективе

В статье раскрыто лідерство, как социальное явление в классном коллективе. Рассмотрены группы лидерских качеств, которые должны быть развиты у лидера. Подобраны методики, с помощью которых можно выявить лидерские качества у подростков.

Ключевые слова: подростки, лідерство, диагностика лидерских качеств.

Vodolazskaya E. S. The identification of leadership teenagers in a high-class team

In this article discloses leadership, as a social phenomenon in class groups. Considered the leader of quality, which should be characteristic of a leader. Selected methods, which you can identify the qualities of a leader in teenagers.

Key words: teenagers, leadership, diagnosis of leadership qualities.

УДК 37.013.42:37.018.32

Н. М. Порхун

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ВИХОВАНЦЯМИ
ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ**

Однією з проблем, які належать до ряду вічних, що відтворюються від покоління в покоління при будь-якому суспільному ладі, у будь-якій культурі, є проблема сирітства. Ця проблема є наслідком соціально-економічних реформ, падіння соціального престижу сім'ї, її матеріальними і житловими труднощами, збільшення позашлюбної народжуваності та соціального сирітства неповнолітніх. Найявна проблема дитячого сирітства є найбільш актуальною для нашої держави і тому в останні роки проблеми соціального та правового захисту дітей,

позбавлених батьківського піклування, не залишаються без уваги держави і громадських установ.

Наукові дослідження І. Дубровіної, М. Акімової, Є. Борисової, свідчать, що діти, які перебувають у закладах інтернатного типу, по ряду істотних психологічних характеристик, відрізняються від дітей, які виховуються в родині. Загальні проблеми особливостей соціально-педагогічної роботи в закладах інтернатного типу висвітлено в працях Ю. Василькової, Т. Шульги, М. Лисиної, Р. Овчарової, В. Сорочинської та ін.. Проблема психолого-педагогічних особливостей дітей, що виховуються в закладах інтернатного типу, у вітчизняній і зарубіжній науці займалися Ж. Піаже, Л. Божович, Б. Ельконін, А. Прихожан, І. Залисіна, Є. Смірнова, А. Захарова, Г. Добрович, А. Панасюк та ін..

Проаналізувавши стан розробленості проблеми соціально-педагогічної роботи з вихованцями закладів інтернатного типу в літературі, ми бачимо, що на сьогодні вже накопичено значний теоретичний і емпіричний матеріал щодо соціально-педагогічної діяльності в закладах інтернатного типу. Проте, досі недостатньо розкрито технології діяльності провідного інституту соціалізації – закладів інтернатного типу – у адаптації вихованців та їх подальшої соціалізації у самостійному житті.

Мета статті: проаналізувати специфіку закладів інтернатного типу та визначити провідні напрями роботи соціального педагога з вихованцями закладів соціального виховання.

Результати дослідження. Дитина, її шлях від народження до повноліття, її зростання, дорослішання, здоров'я, освіта, всебічний розвиток, захист її інтересів і прав в останні роки набули в нашій країні пріоритетного значення як в діяльності державних органів, громадських організацій, так, власне, в свідомості кожного громадянина нашої Держави. Загострення соціально-економічної нестабільності держави, падіння престижу інституту сім'ї та відповідального батьківства, знецінення соціокультурних цінностей, послаблення соціально-правового контролю за сім'ями групи ризику з боку держави, обумовлює поглиблення феномену соціального сирітства. Соціальні сироти – це особлива соціально-демографічна група дітей, які внаслідок соціальних, економічних та морально-психологічних причин zostалися сиротами при живих батьках [1, с. 193].

Поняття «соціальне сирітство» є складовою частиною поняття «сирітство». У педагогічній, юридичній літературі є декілька визначень окремих груп дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Дитина-сирота, за законом України «Про охорону дитинства», – це дитина в якій померли чи загинули батьки.

Діти, позбавлені батьківського піклування – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їхніх прав, визнанням батьків безвісті відсутніми або не дієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та

перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ. З точки зору інтересів дитини, яка з різних причин втратила батьківське піклування, найбільш принциповим є те, що така дитина позбавлена можливості мати соціальні зв'язки з батьками або з одним із них [2, с. 16].

З метою вдосконалення системи соціальної адаптації дітей-сиріт в Україні спостерігається розвиток сімейних форм виховання цієї категорії дітей, але в Україні залишається провідним функціонування державної системи соціально-виховних інститутів, завданням яких є забезпечення оптимальних умов життєдіяльності дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно до їхнього віку та стану здоров'я.

Так, необхідно сказати, що для утримання дітей віком від народження до трьох років функціонують будинки дитини, що підпорядковуються Міністерству охорони здоров'я України. Працівники будинку дитини дбають про збереження життя дітей, які залишилися без батьківської опіки [3, с. 67].

Дитячий будинок – державний виховний заклад для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Існує 3 типи дитячих будинків: дошкільні – для дітей 3-7 років; шкільні – для дітей 7-17 років; змішаного типу для дітей дошкільного і шкільного віку [4, с. 47].

Школа-інтернат для дітей-сиріт – державний виховний заклад для дітей-сиріт, дітей з неповних сімей, а також дітей, які потребують допомоги від держави внаслідок хвороби батьків, втрати з ними зв'язку, позбавлення батьківських прав, в якому діти можуть виховуватися і навчатися від 3 до 18 років.

Спеціальна школа-інтернат для дітей з відхиленнями у розвитку – це загальноосвітній навчальний заклад I-II або I-III ступенів з відповідним медичним профілем, який забезпечує реалізацію права дітей, що потребують тривалого лікування та реабілітації, на загальну середню освіту.

Притулок – соціальна установа, в якому дитина може перебувати цілодобово, забезпечується харчуванням і необхідною допомогою. Вид допомоги залежить від типу притулку. Притулок загального типу (відкритий) заснований на принципі добровільності. Дитина сама визначає час свого приходу, а також строки свого перебування в притулку. Склад і вік дітей, що знаходяться в притулку загального типу, набір надаваних (за бажанням дитини) консультацій та тип професійного навчання визначаються організаторами конкретного притулку. Притулок діагностичного типу називають місце цілодобового перебування дітей з діагностичними цілями. Такий притулок в основному розрахований на дітей, нещодавно залишилися без піклування батьків, з кризових сімей, на дітей, що тікають з інтернатних установ. Основним завданням притулку цього типу є діагностика ситуації, в якій перебуває дитина, та визначення його подальшої долі. Тут намічають програму реабілітації і

потім відправляють дитину в реабілітаційний притулок з метою подальшого повернення в сім'ю або усиновлення [5, с. 65].

Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без батьківського піклування, спрямована на створення турботливого середовища, яке допомагає дитині розвиватися, сприяння соціалізації дитини, що перебуває в інтернатному закладі. В загальному аспекті метою соціального працівника стосовно дітей, які перебувають в інтернатних закладах, є забезпечення адекватного середовища виховання, під яким можна розуміти як оптимізацію педагогічного процесу у інтернатному закладі, так і влаштування життя дитини загалом [6, с. 109].

Зрозумілим є такий важливий напрямок соціально-педагогічної роботи з вихованцями інтернатних закладів, як забезпечення можливостей для їхнього майбутнього. Тут мається на увазі як забезпечення соціальної і матеріальної основи життя дітей після виходу з інтернатного закладу – отримання житла, роботи, пільг тощо, так і психологічної готовності до життя за межами закладу. Різка заміна тотальної ізоляваності і контролю системою безконтрольності і свободи дій призводить до втрати орієнтирів і цінностей. Зокрема, можливість отримання освіти, розглядається більшістю випускників інтернатних закладів, як засіб звільнення із стін шкіл-інтернаті [7, с. 100].

Необхідно зазначити різні напрями соціально-педагогічної діяльності у закладах інтернатного типу щодо входження до відповідних інституцій. Так, у межах підготовки дитини до входження в економічну інституцію здійснюється сприяння її працевлаштуванню відповідно до потреб та індивідуальних особливостей; вироблення навичок планування бюджету та витрат; в політичну – сприяння захисту майнових прав дитини після закінчення проживання в інтернатному закладі; формування громадянської свідомості, політичної культури; вироблення необхідних навичок створення власної функціонально спроможної сім'ї; в педагогічну – передавання соціального досвіду старших поколінь; підготовка до включення дитини в різні структури соціальних інституцій; підтримка соціально-позитивної активності вихованця інтернатного закладу, введення його у соціально-виховне середовище; сприяння здобуттю освіти; в культурницьку – допомога в досягненні цінностей культури, пов'язаних з технічною та мистецькою творчістю, а також фізичним удосконаленням; сприяння розкриттю індивідуальних здібностей і талантів; підтримка дитини у пошуку тієї сфери творчої діяльності, де вона зможе найбільшою мірою само реалізуватися і самоствердитися; вироблення навичок організації і проведення змістовного дозвілля; в релігійній – забезпечення права свободи вірування і водночас формування критичного мислення з метою запобігання культової залежності; в екологічній – розвиток екологічного мислення, спрямованого на збереження і розвиток природного та сприятливого техногенного середовища [8, с. 91].

Таким чином можна визначити основні напрями діяльності соціального педагога в закладах інтернатного типу. Вони визначаються специфікою і проблемами вихованців це:

1. Соціально-педагогічне дослідження з метою виявлення соціальних і особистісних проблем вихованців.
2. Соціально-педагогічний захист прав дитини.
3. Соціально-педагогічна профілактика, корекція та реабілітація.
4. Соціально-педагогічне консультування.
5. Посередницька діяльність соціального педагога з сім'єю.
6. Робота по взаємодії з педагогічним колективом з питань соціального захисту дітей.

Ефективність роботи соціального педагога залежить від дотримання принципів професійної діяльності, а саме визнавати цінність кожної дитини; ставитися до дитини як до особистості; уникати «таврування»; не давати обіцянок, які неможливо виконати; демонструвати позитивні моделі поведінки; не підтримувати проявів небажаних якостей; демонструвати позитивне ставлення до всіх дітей; поважати думку, почуття та добровільний вибір дитини; акцентувати увагу дитини на власних позитивних якостях та здобутках; надавати працівникам інтернату інформаційну та методичну підтримку.

Державні заклади соціального виховання дітей-сиріт повинні виконувати не тільки освітньо-виховні функції, але також сприяти нормальній соціалізації особистості, її повноцінному розвитку, компенсувати і виправляти недоліки розвитку, забезпечуючи правову і психологічну захищеність вихованців та випускників. Серед основних цілей і завдань соціального педагога з дітьми в закладах інтернатного типу, виділяють: визначення статусу дитини, складання індивідуальної програми розвитку вихованця, адаптація, реабілітація, інтеграція дитини, представлення інтересів дитини в правозахисних і адміністративних органах, соціалізація вихованців інтернатів, формування гуманних взаємин. Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що спільним для закладів соціального захисту дітей є те, що в закладах не тільки надається соціально-педагогічна і соціально-психологічна допомога дітям, а й вирішується питання їх подальшого влаштування. У той же час існує досить багато відмінностей у роботі закладів: термін перебування дітей у закладах, порядок вибуття із закладів дітей, проведення соціально-реабілітаційної роботи і навіть категорії дітей, які перебувають у закладах.

Перспективи наступних розробок будуть спрямовані на більш детальне вивчення визначеної проблеми.

Список використаної літератури

1. Ропасва Г. О. Особливості соціально-педагогічної роботи з безпритульними та бездоглядними дітьми / Г. О. Ропасва // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – №2 – С. 220. **2. Цибулько Л. Г.**

Організація соціально-педагогічної роботи з вихованцями в закладах інтернатного типу / Л. Г. Цибулько // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – №1. – 106 с. **3. Капська А. Й.** Технології соціально-педагогічної роботи: [Навч. посіб.] / За заг. ред. проф. А. Й. Капської. – К. : Логос, 2000. – С. 33 – 88. **4. Ефективність** родинних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Авт. кол. Н. М. Комарова, Л. М. Мельничук, І. В. Пеша та ін. – К. : Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – С. 43 – 66. **5. Овчиннікова М. М.** Загальна характеристика результатів впливу фізичного виховання на рівень соціальної адаптації вихованців в закладах інтернатного типу / М. М. Овчиннікова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – №3. – 108 с. **6. Социальная педагогика: Курс лекцій** / Под общей ред. М. А. Галагузовой. – М. : Гум. изд. центр «Владос», 2000, 416 с. **7. Сорочинська В. Є.** Організаційна робота соціального педагога / В. Є. Сорочинська [Навч. посіб.]. – К. : ІЗМН, 2010. – С. 198. **8. Цибулько Л. Г.** Соціальна адаптація дітей-сиріт молодшого шкільного віку засобами гри / Л. Г. Цибулько // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – №4. – 112 с. **9. Методичні** рекомендації для соціальних працівників щодо соціального супроводу випускників соціальних закладів (зокрема інтернатних закладів) / Т. В. Бондаренко, О. В. Вакуленко, Н. М. Комарова. – К. : Держсоцслужба, 2006. – С. 26 – 105с. **10. Модель** соціальної підтримки молоді з уразливих груп (на прикладі досвіду впровадження проекту Сприяння працевлаштуванню вихованців закладів для дітей-сиріт в Україні) – К. : ЦССДМ, 2006. – 210 с.

Порхун Н. М. Соціально-педагогічна робота з вихованцями закладів інтернатного типу

У статті розглянуто феномен соціального сирітства. Проаналізовано соціально-правовий досвід виховання дітей-сиріт. Описано організацію соціально-педагогічної роботи з вихованцями закладів інтернатного типу.

Ключові слова: сирітство, заклади інтернатного типу, вихованці інтернатних закладів

Порхун Н. М. Социально-педагогическая работа с воспитанниками учреждений интернатного типа

В статье рассмотрен феномен социального сиротства. Проанализирован социально-правовой опыт воспитания детей-сирот. Описана организация социально-педагогической работы с воспитанниками учреждений интернатного типа.

Ключевые слова: сиротство, социальные сироты, социально-правовой опыт детей-сирот, адаптация детей-сирот, социализация детей-сирот.

Porkhun N. Socio-pedagogical work with children from residential care

The article considers the phenomenon of child abandonment. Analyzed the social and legal experience of education for orphans. Describes the organization of social and educational work with students of residential care.

Key words: orphans, social orphans, social and legal experience orphans adaptation of orphans, the socialization of orphans.

УДК [373.015.31:316.42](520)

А. Г. Прищеп

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В ЯПОНСЬКИХ ШКОЛАХ

У наш час актуальною проблемою українських шкіл є проблема формування класних колективів, соціальне розшарування в класах, все більше відбувається автоматизація особистості. Учні характеризуються зниженням рівня культури і кругозору, зниженням толерантності, зневажливим ставленням до праці. Все більше школярів нашого часу безініціативні, безвідповідальні, непатріотичні, не знають своїх прав і прав оточуючих людей. Діти все менше проявляють ініціативу в навчанні, в участі свят, різних заходів. Практично всі шкільні ситуації будуються таким чином, що у дитини не виникає потреби в самостійному прийнятті рішень. Таким чином, актуальність статті зумовлена тим, що українське соціальне виховання в школах потребує введення нових ефективних форм і методів роботи зі школярами. І ми пропонуємо в даній статті розглянути особливості методів і форм соціального виховання в японських школах як пошук нових шляхів в подоланні проблем в українських школах.

Дану проблему широко розглядають японські вчені. В роботі О. Какузо «Книга про чай» [6] приділяється увага морально-естетичному вихованню японської нації. Дослідження Т. Тетцудзо «Японська душа» [8] представляє важливе значення для нашої статті. В ній вчений показує, як звичаї та традиції японської культури впливають на виховний процес.

З українських та російських наукових досліджень даної проблеми слід виділити роботи О. Джурина «Виховання в Росії та за кордоном» [1] і «Чому і як учать школярів в Японії» [2]. Роботи носять узагальнюючий характер і мають на меті розкрити особливості виховного процесу японського суспільства.

В центрі нашої уваги робота В. Пронікова і І. Ладанова «Японці» [5], в якій відображені основні характеристики соціального виховання в японських школах. Необхідність вивчення японського досвіду соціального виховання для вітчизняної виховної системи сприяла вибору теми статті: «Соціальне виховання в японських школах».

Мета статті полягає в розкритті особливостей соціального виховання в японських школах, методів і форм роботи, які використовуються для роботи зі школярами, як приклад для українських соціальних педагогів.

Японська школа має велике значення в соціальному вихованні дитини. Учні проводять в школі 6 днів на тиждень з 8-ї години ранку до 16-ї години вечора. У вихідний підлітки знову в школі, тут їх чекають спортивні секції і різні клуби. Школа виступає інструментом виховання, виконує при цьому функції сім'ї, які проявляються в навчанні правил вуличного руху, медичних оглядах, статевого вихованні, закріпленню навичок громадської поведінки. Японська школа унікальна тим, що там передається все те, що створено японським народом, ретельно зберігається в його звичаях і традиціях, що передаються від одного покоління до іншого за допомогою різних видів виховання, хоча при її побудові використовувалися деякі американські і французькі зразки, наприклад найбільшого поширення мають ідеї швейцарського педагога Генріха Песталоцци та американського філософа і педагога Джона Дьюї. А в цілому система виховання в Японії спирається на синтез споконвічно японських, класично-східних і відповідно західних світоглядних установок.

Соціальне виховання в японських школах включає такі види виховання: морально-естетичне, фізичне, розумове, трудове, групове, цивільне. Японська школа культивує національний дух, формує відповідні моральні якості, розвиває традиційні риси національної вдачі, використовуючи опорні основи ідеї впливових філософських, релігійно-світоглядних, етичних навчань: сінто, бусідо, буддизму, конфуціанства. Навчальні програми враховують аспекти морального, інтелектуального, фізичного, трудового виховання. Дієвість японської системи виховання, її незвичайна результативність пояснюються не лише традиційною працьовитістю японців і їх дисциплінованістю, але і історичними і культурними традиціями, єдністю мови і культури, що забезпечує монолітність нації. У Японії «Закон про освіту» проголошує, що на школу покладена місія формування нації, що наслідує ідеали світу і людяності. У цьому документі визначені основні цілі шкільного виховання: повноцінно розвивати особу; виховувати будівельників миролюбної держави і суспільства; виховувати людей, які люблять істину і справедливість, особисту свободу, працю, мають відповідальність і дух незалежності; виховувати школярів у дусі співпраці, взаєморозуміння; розвивати розуміння традиційного і сучасного; формувати навички повсякденного життя; зміцнювати дух і тіло, як основи щасливого, гармонійного особистого життя.

У 1962 році в Японії була прийнята «Програма формування людини» (Хітодзукурі), зміст якої полягає у необхідності гармонійного виховання особи: інтелектуального і фізичного розвитку, морального виховання, культурно-мистецького вдосконалення. В якості головної

мети розглядається формування у молоді доброчесностей і патріотизму, лояльності і оборонної свідомості; підвищення продуктивності праці для власного щастя і інших людей. Програма мала в основі конфуціанську систему навчання і виховання, спрямовану на вироблення традиційно шанованих етичних норм, а також ідеї інтенсивного навчання. Разом із загальними завданнями в програмі містилися і абсолютно конкретні цілі, які мають бути досягнуті на кожному етапі розвитку. Окрім основних нормативних актів, школа Японії керується документами, де конкретизована програма виховання. Так, в 1966 році Центральна рада за освітою видала «Опис ідеального японця», де було визначено шістнадцять відповідних якостей, які, в свою чергу, поділені на чотири групи: 1) якості персональні: бути вільним, самостійним, розвивати індивідуальність, мати почуття пієтету; 2) якості сім'янина: уміти перетворити свій дім у місце любові, відпочинку, виховання; 3) якості громадські: бути відданим роботі, бути творчою людиною, поважати соціальні цінності, сприяти добробуту суспільства; 4) цивільні якості: бути патріотом, шанувати державну символіку, мати найкращі національні якості [1, с. 97 – 98].

Згідно з інструкціями Міністерства освіти Японії, головним є формування активної громадської особистості. Так, наставник повинен наслідувати п'ять заповідей: формувати не стільки норми поведінки, скільки розуміння способу життя; звертати особливу увагу на вироблення навичок самоаналізу поведінки, думок, почуттів, здібностей до самостійних і відповідальних вчинків; навчати поважати інтереси інших людей.

Соціальному вихованню в Японії приділяють велику увагу. Велике значення в цьому відіграють японські школи, які здійснюють фізичне, інтелектуальне, морально-естетичне, трудове виховання, а також виконують функції сім'ї. Особливістю соціального виховання в японських школах є гармонійне поєднання народних традицій і звичаїв із іноземними зразками виховання.

Головними проблемами соціального виховання в Японії є вплив навколишнього середовища на дитину, який переповерхнений відеоіграми, аудіотехнікою. Це посилює самотність та ізоляваність дитини. Діти все більше віддаляються від природи. Серед школярів посилюється песимізм, вживання наркотиків і алкоголю, самогубства, насильницькі дії. Але прекрасно організована система навчання і виховання допомагає японському суспільству долати сучасні проблеми соціального виховання. Підлітків всіляко залучають до традиції цінувати успіхи в освіті. Лідерами серед підлітків часто виявляються не порушники дисципліни, а перші у навчанні. Спеціальні методи та технології, які використовуються для формування у дітей людяності і чуйності, допомагають зменшити насилля в школі серед дітей. Через фізичне виховання японські підлітки виплескують енергію в цивілізованій формі. Нині в Японії фізичне виховання розглядається, як важлива складова частина загальної

культури суспільства, як одна зі сфер людської діяльності, спрямованої на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних якостей і духовних цінностей людини. Саме у школі закладаються основи фізичної культури і здорового способу життя людини.

В японських школах учень може вибрати вподобаний йому спорт і надалі знайомитися, тренуватися. У пошані теніс, бейсбол, футбол, біг, плавання, гімнастика, національні види спорту: кюдо (стрільба з лука), кэндо (фехтування на мечях), карате, дзюдо. Школи мають спортивні зали, стадіони, відкриті майданчики, плавальні басейни, у разі потреби, орендують приватні і муніципальні спортивні споруди. Перевага віддається більшому об'єму навантажень, різноманітним іграм, особливо таким спортивним іграм, як салки, скакалки, догонялки, естафети. При цьому, і вихователі, і вчителі беруть участь в цих іграх нарівні з дітьми. Щорічно проводяться загальнонаціональні чемпіонати старшокласників із волейболу і бейсболу. Звичайним явищем в школах є щоденні (у гарну погоду) екскурсії, осанпо (пішохідні прогулянки по околицях) [4, с. 112 – 113].

У кожному навчальному закладі працює колектив медичних працівників: куратор здоров'я, доктор, медична сестра, стоматолог, фармацевт.

Школа, у зв'язку з цим, залишається єдиним соціальним інститутом, в якому фізична культура і спорт обов'язкові, доступні для школярів упродовж усіх років навчання в школі.

Особливе значення для японських школярів, в плані фізичного виховання, є осінні дні. Японці називають це «Спортивна осінь», яка відзначається в другий понеділок жовтня. В цей день участь в спортивних змаганнях беруть не тільки учні різних шкіл і класів, а й учителі. Уся Японія святкує День фізкультури. Девізом цих змагань є: «В здоровому тілі – здоровий дух».

Фізичне й інтелектуальне виховання тісно переплітаються. Щоб дитина цілеспрямовано почала займатися спортом і вести здоровий спосіб життя, вона повинна зрозуміти його значимість в своєму житті, а це формується через інтелектуальне виховання. Розвинута особа – це інтелектуальний і здоровий член суспільства, який приносить користь. Щоб остерігати школярів від паління, алкоголізму, наркоманії проводиться робота школи з підготовки молодого покоління до здорового способу життя через традиційні (біологія, суспільствознавство) або спеціальні предмети, роз'яснюються шкода паління і алкоголю, наслідки вживання наркотиків. Учні, також, отримують гуманітарну, економічну й екологічну освіту. На уроках завдання все більше набувають творчого підходу, використовується самостійна робота учнів, але найбільш поширене групове навчання і виховання під час уроків. Воно організовується у вигляді змагань: наприклад, яка група швидше зробить завдання, краще і більше вивчить ієрогліфів, англійських слів, віршів. Оцінки при цьому отримує уся група. В японських школах великими темпами росте оснащення

шкільних кабінетів мікроелектронікою, і таким чином при проведенні уроків все більше використовуються показ фільмів та робота з комп'ютером.

Отже, як і японські школи, ми повинні приділяти велику увагу фізичному вихованню учнів, бути зацікавленими в тому, щоб якнайбільше школярів приймали участь у спортивних змаганнях, при цьому повинно бути тісне співробітництво вчителів і учнів, а також можна притягувати до участі у спортивних змаганнях батьків. Дорослі повинні на своєму прикладі формувати у дітей позитивне ставлення до здорового способу життя, виховувати волю, рішучість, сміливість, наполегливість. Такий метод дозволить дитині відчувати себе невід'ємною частиною колективу, поринути в атмосферу дружби і товариства.

Потрібно піклуватись і підтримувати дитячий спорт. Здійснення цих завдань надасть можливість конкурувати з провідними державами на спортивних іграх в світовому масштабі. Потрібно забезпечити виховання молоді в дусі оптимізму, пропаганди здорового способу життя, це також дозволить підняти рівень здоров'я серед школярів. Школяра не можливо примусити кинути палити і вживати алкоголь проти його волі. Соціальні педагоги, вчителі, вихователі повинні привести до цього дитину свідомо, сформувати у школярів індивідуальні якості, надати спеціальні знання, вміння, навички, щоб учні мали змогу застосовувати їх в подальшому житті.

Серед різних видів виховання – розумового, фізичного та ін., особливу увагу японське суспільство приділяє саме естетичному і моральному вихованню. Генетично успадковане, специфічне ставлення японців до краси оточуючого їх світу, остаточно формується в процесі цілеспрямованого морального і естетичного виховання. Виховання спрямоване на всебічний розвиток особистості, яка любить істину і справедливість, поважає індивідуальні цінності, шанує працю і має глибоке відчуття відповідальності і незалежний дух.

У школах навчають малюванню, грі на музичних інструментах, серед яких є й традиційні, мистецтву каліграфії, традиційним танцям, традиційним військовим мистецтвам, кулінарії. Заняття кулінарією, оформлення японських страв містять елементи естетичного виховання, використовуються для формування певних навичок ритуального приготування та подачі страв японської кухні. Дійсно, страви японської кухні призначені, як правило, не тільки для того, щоб їх їсти, але і для того, щоб ними милуватися: часто це своєрідний «натюрморт на тарілці».

«Потрібна шліфовка почуттів, але вона не досягається просто так, без зусиль», – пише Такада Мотому [7, с. 83]. Взагалі, вихованню почуттів приділяється велике місце, бо як стверджує вище зазначений вчений: «ніякі теоретичні побудови неможливі, якщо в їх основі не лежать гострі і сильні почуття – це були б замки на піску» [7, с. 82].

Кожна школа в Японії має свій гімн, виконання якого переслідує кілька цілей: по-перше, організаційно налаштовує; по-друге, виховує

почуття причетності до спільної справи; по-третє, дає переживання єдності. Здійснюється і широка програма культурного розвитку молоді. Кожне літо для студентів і школярів організуються спеціальні цикли театральних вистав за участю кращих театральних колективів Японії. Витрати по їх організації несе держава.

В Японії естетичне виховання є однією з центральних ліній особистісного розвитку. Через естетичне виховання людина проявляє свою індивідуальність. Проте осмислення організації естетичного виховання школярів в Японії неможливо без розуміння особливостей японського національного характеру. Естетичне виховання, у зв'язку з цим, розглядається в руслі морального закону – подолання зла в самому собі, заснованого на усвідомленні боргу [3, с. 61 – 68].

Прояви морального виховання в японських школах можна побачити через різні методи, які вводять дітей у відповідні кодекси поведінки і навчають їх японській культурі. Це виховання дає можливість учням подумати, як їх дії впливають на інших і на навколишній світ. Моральне виховання має три мети. Перша з цих цілей – розвиток почуття поваги до життя. Історично склалося, що ставлення до світу природи відбивається в японській культурі через Синто (релігії та асоціації божеств із гір, річок та інших місць природної краси). Японські школи приділяють велику увагу частим екскурсіям на природу, де діти доглядають за тваринами і рослинами.

Другим ключовим моментом морального виховання в японських школах є навчання зв'язку між індивідом і групою. І третьою метою є передача почуттів соціального порядку та ієрархії, що впливають з конфуціанських цінностей. З самого раннього віку школярів вчать дивитися на старших і слідувати їх вказівкам. А старші, в свою чергу, повинні взяти на себе відповідальність за добробут тих, хто молодше, ніж вони самі. Система – «старший-молодший» («семпай-кохай») особливо важлива в шкільних клубах і пронизує японське суспільство. Японська школа культивує національний дух японців, формує у своїх вихованців відповідні норми моралі, закладає і розвиває в них риси національного характеру. У японській школі, особливо в початковій, завжди виховували повагу до батьків і старших, ввічливе ставлення до товаришів, віру в друзів. Колишній прем'єр-міністр Японії Танака з цього приводу говорив: «Навіть ставши дорослим, я до цих пір думаю про те, як жити, виходжу з тих основ, які були закладені мені ще в початковій школі» [5, с. 112].

В Японії курс моралі введено з 1958 року. В центрі програми курсу – виховання члена національної та світової спільноти. У початковій школі практикуються особливі «години моральності». Під час уроків та інших заходів використовуються різні дидактичні матеріали і види роботи: читаються оповідання, пишуться поетичні твори, проводяться перегляди відеозаписів, влаштовуються бесіди, дитячі спектаклі. Учні залучаються до дискусії з моральних дилем, рольових ігор, що

дозволяють підліткам зробити правильний моральний вибір і допомагають усвідомити не тільки свої права, але і поважати права інших людей, незалежно від їх кольору шкіри і вірувань.

Морально-естетичне виховання виникло в японських школах в якості важливого фактора навчальної програми. Японські учні залучаються в практичну діяльність, яка допомагає їм засвоїти, як важливо бути відповідальним, дбайливим членом суспільства. Морально-естетичне виховання пронизує ритуальність і традиційність японської культури.

В українському суспільстві все більше забуваються традиції, діти втрачають повагу до старших, слово вчителя все менше має авторитет серед учнів. Школярі перестали захоплюватися українською природою, піклуватися про неї. Щоби подолати такі проблеми, в японських школах морально-естетичне виховання тісно переплітається з культурними традиціями народу, які підтримуються японськими школами. З цього повинні брати приклад і українські школи. Діти повинні навчатися українським традиційним танцям, військовим мистецтвам. Дівчатам буде дуже корисно вивчати українську кулінарію та вишивати українські вишиванки. Саме через це дитина буде виражати свою індивідуальність, але і в той самий момент буде відчувати свою єдність до українського народу, свою значимість в історії. Морально-естетичне виховання повинно нероздільно протікати під час всього навчального процесу та стати з одних головних принципів розвитку дитини.

У японських школах можна побачити різні методи, які вводять дітей у відповідні кодекси поведінки і навчають їх японській культурі. На наш погляд, можна розглянути деякі методи, які б могли застосовуватися в українських школах. На уроках потрібно вести бесіди на теми, які б зачіпали всі сфери життя українського суспільства. Діти з малечку повинні формувати погляди на проблеми української держави. Обговорення цих проблем повинно становитись більш серйозним та глобальним. Пошуковими, колективними методами учні повинні приходити до можливості вирішення цих проблем. Вчителі можуть представляти наглядну інформацію, застосовувати відеозаписи, розглядати життєві ситуації і наводити більше прикладів. Шкільні спектаклі на моральні теми допоможуть в майбутньому учневі робити правильний вибір, усвідомити не тільки свої права, а й поважати права інших людей, також розвиватимуть творчі здібності школярів.

Головним у вихованні школяра в Японії є ідея єдності. Вчитель повинен покарати пустуна, і в якості покарання пропонує йому співати не в хорі, а самостійно. Для школяра це найгірше покарання – відлучення від спільних, загальних дій з однокласниками [5, с. 124]. Сучасне японське суспільство в соціальному відношенні надзвичайно багатоманітне. Воно розбите на префектури, клани, групи, наукові школи, спортивні клуби. Школа, клас – своєрідний осередок такої різноманітності. Для того, щоб учні отримали досвід соціального життя,

в школі ведеться цілеспрямована політика групового виховання. Класи поділені на групи, члени групи змагаються в навчанні. Створення і функціонування груп – процес не стихійний. Вчителі включають в нову групу явних лідерів, які можуть стати каталізатором її розвитку і діяльності. Такими лідерами вважаються учні, які схильні до активної позиції, з широким колом спілкування, сердечні і привітні. Групи в класах і склад самих класів не є постійними, щорічно учнів переміщують у паралельні класи. Тут переслідується три мети: по-перше, формування навичок соціальної поведінки в умовах громадського середовища, що змінюється; по-друге, запобігання перетворення лідерів у диктаторів, роз'єднання тих, що стали надмірно близькими в межах групи, і тим самим забезпечення рівності усіх учнів; по-третє, перетворення учнів у більш керованих членів колективу. Вчителя охоче і часто прибігають до групового навчання під час уроків. Групове виховання і навчання, змагання окремих груп школярів – своєрідне вираження японського стилю управління школою. Цей стиль нагадує групову систему приватного підприємництва. У школі існує автоматичне просування учнів (з молодшого у більш старший клас). У японських школах дуже незначна доля другорічників і тих, кого виганяють зі школи.

Людина живе в суспільстві, і одна з його найважливіших функцій – громадянська. Здавна на школу покладено завдання підготовки справжніх громадян. Важливою складовою частиною цивільного виховання є розвиток у дітей почуття любові до своєї країни, її краю, поваги до символіки держави. У школах учні вивчають і виконують національний гімн і патріотичні пісні своєї країни, святкують національні свята, відвідують історичні місця і музеї, беруть участь у постановках, що прославляють національних героїв. Символам, ритуалам, традиціям, національній музиці відводиться велике місце в системі виховання законослухняних громадян, які пишаються своєю країною і активно підтримують її політичну і соціально-економічну структуру.

Курс «Суспільствознавство» в середній школі Японії приділяє посилену увагу вихованню поваги до національної символіки країни. В той же час навчання спрямоване на виховання духовності в учнів. Зайняття «особливою діяльністю» повинно формувати навички цивілізованої поведінки і спілкування; вони організуються у формі групової роботи (спорт, мистецтво, уроки праці), бесід, участі в дитячих клубах, виїздів на природу та на екскурсії.

Групова діяльність проявляється і в трудовому вихованні. У школах діти самі прибирають класи, кабінети. В японських школах немає прибиральниць, школярі самі стежать за чистотою в школі і на її території. Уроки починаються з дев'ятої години ранку, але учні приходять в школу о восьмій годині, щоби підготувати класні кабінети до занять. Також існують дні, коли школярі спільно з учителями виїжджають на різні організації, підприємства, на території яких

саджають дерева, доглядають за рослинами, тваринами і птахами. Старші і середні школярі займаються волонтерством, доглядають людей літнього віку, хворих, надають соціальну допомогу тим, хто потребує. У початковій школі праця нерозривно пов'язана з художньою діяльністю дітей. Вони вишивають і в'язуть, використовують народний візерунок і дизайн, займаються орігамі й ікебано, виготовляють подарунки близьким, працюючи з різними матеріалами й інструментами, проявляють художню фантазію.

На відміну від України, японське суспільство рідко зіштовхується з егоїстичністю учнів, неповагою до своєї країни, до старших людей. Причиною є чітка й якісно організована система виховання в школах. Українські школи можуть використовувати групове виховання як основу соціального виховання. Застосовувати форми групової роботи в спорті, мистецтві, на уроках праці, де будуть присутніми українські традиції. Проводити бесіди, створювати різні шкільні клуби, організовувати виїзди на природу, екскурсії. Дитина повинна формувати навички цивілізованої поведінки й спілкування.

У трудовому вихованні великої уваги заслуговує те, що японські школи не мають прибиральниць, школярі самі слідкують за чистотою в школі і за її територією. Школа повинна тісно співпрацювати з різними організаціями, службами, щоб вони надавали роботу школярам, мали змогу проводити соціальну допомогу.

Можна розглянути такий метод у вихованні, як включення в класи нових лідерів. Класи повинні мати не стихійний характер, а цілеспрямований. Щорічно міняти склад учнів, щоб сформувати навички соціальної поведінки в суспільстві, яке постійно змінюється, щоб учні без проблем мали змогу успішно пройти соціалізацію.

Таким чином, виявлено, що значну роль соціальному вихованню в Японії відводять школам. Японське соціальне виховання унікальне тим, що воно поєднує японську культуру, традиції, філософські ідеї з сучасністю, використовуючи при цьому іноземні зразки. Основна мета освіти більше виховна, ніж освітня, яка полягає у всебічному розвитку особистості, яка любить свою державу, крокуючи із сучасністю, не забуває традиції, поважає і працює для свого народу. Головними проблемами соціального виховання в Японії є вплив навколишнього середовища на дитину, який переповнений відеоіграми, аудіотехнікою. Це посилює самотність та ізольованість дитини. Діти все більше віддаляються від природи. Серед школярів посилюється песимізм, вживання наркотиків і алкоголю, самогубства, насильницькі дії. Прекрасно організована система навчання і виховання допомагає японському суспільству долати сучасні проблеми соціального виховання. Ці проблеми на даний момент є актуальними і для України. Українське суспільство повинно розглянути ефективні форми і методи роботи, які вживає японська держава для подолання негативних соціальних проблем в школі, як засіб для подолання наших проблем. Пріоритетними видами

соціального виховання в японських школах є фізичне, інтелектуальне, морально-естетичне, цивільне, трудове, групове. Всі ці види виховання характеризуються своїми особливостями, які поєднують в собі елементи сучасності і досвід минулого. Вони переплітаються один з одним, взаємно пов'язані і характеризуються своїми специфічними формами і методами роботи з дітьми. Велику увагу приділялось тим методом, які сприяють розвитку дитини, які формують патріотичність до своєї країни, формують дитину як особистість. Саме в школі дитина повинна отримувати досвід соціального життя, навчитися в майбутньому самостійно приймати рішення і самореалізовуватися, цьому сприяє тісна співпраця учнів і вчителів.

Перспективи подальшої розробки проблеми полягають у подальшому вивченні особливостей японського соціального виховання і перспектив його використання у вітчизняній виховній практиці.

Список використаної літератури

- 1. Джури́нский А.** Воспитание в России и за рубежом / А. Джури́нский. – М. : Наука, 1998. – 264 с.
- 2. Джури́нский А.** Чему и как учат школьников в Японии / А. Джури́нский. – М. : Наука, 1997. – 184 с.
- 3. Железняк О.** Эстетическое воспитание в Японии / О. Железняк // Японский опыт для российских реформ. – 1999. – № 4. – С. 61 – 68.
- 4. Нестеров А.** Модернизация образования и воспитания учащейся молодежи в сфере физической культуры и спорта / А. Нестеров. – СПб. : РГПУ им. А. И. Герцена, 2004. – 290 с.
- 5. Пронников В. А.** Японцы / В. А. Пронников, И. Д. Ладанов. – М. : Вече, 2008. – 355 с.
- 6. Kakuzo O.** The Book of Tea / Okakura Kakuzo. – Токуо, 1973. – 133 p.
- 7. Motomu T.** Philosophy of the human future / Takada Motomu. – Токуо, 1977. – 255 p.
- 8. Tetsudzo T.** Japanese soul / Tanikawa Tetsudzo. – Токуо, 1939. – 290 p.

Прищеп А. Г. Соціальне виховання в японських школах

У статті розглянуто соціальне виховання в японських школах, яке включає такі види виховання: фізичне, розумове, морально-естетичне, цивільне, трудове і групове. Вони спрямовані на формування всебічно розвиненої особистості, патріота своєї країни, людини, яка любить істину і справедливість, працю, має відповідальність, може співпрацювати в колективі, розвивати розуміння традиційного і сучасного, формувати спеціальні навички, зміцнювати дух і тіло. Усе це надає можливість використовувати сутність і зміст системи соціального виховання в Японії у вітчизняній педагогічній практиці.

Ключові слова: виховання, соціальне виховання в Японії, соціалізація.

Прищеп А. Г. Социальное воспитание в японских школах

В статье рассмотрено социальное воспитание в японских школах, которое включает такие виды: физическое, умственное, нравственно-

эстетическое, гражданское, трудовое и групповое. Они направлены на формирование всесторонне развитой личности, патриота своей страны, человека, который любит истину и справедливость, труд, несет ответственность, может сотрудничать в коллективе, развивать понимание традиционного и современного, формировать специальные навыки, укреплять дух и тело. Все это позволяет использовать сущность и содержание системы социального воспитания в Японии в отечественной педагогической практике.

Ключевые слова: воспитание, социальное воспитание в Японии, социализация.

Pryshchepa A. G. Social education in Japanese schools

The article considers the social education in Japanese schools, which includes the following types of training: physical, mental, mental and ethical, civil, labor and group. They are aimed at creating a fully developed personality, a patriot of his country, a man who loves truth and justice, labor, has the responsibility, can work in a team, to develop an understanding of traditional and modern, form special skills, strengthen the mind and body. All this allows you to use the essence and meaning of social education in Japan in the national educational practice.

Key words: education, social education in Japan, socialization.

УДК 373.5.015.31:173

А. Ю. Самойленко

ПІДГОТОВКА СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

В останні десятиліття сім'я відчуває серйозні негативні зміни. Виділяють загальні риси, властиві сім'ям в сучасному суспільстві: відзначається падіння педагогічного потенціалу та значущості сімейних цінностей, зменшення народжуваності, збільшення числа позашлюбних народжень, ускладнення міжособистісних відносин, зростання розлучень і зростання числа неповних сімей. При цьому діти часто отримують спотворене уявлення про сімейне життя, а іноді і серйозні психологічні травми, які позначаються на їх подальшу долю на побудові власної сім'ї.

Соціально-економічні зміни що відбуваються в Україні, вимагають розробки нових ефективних підходів до реалізації виховного впливу на дітей будь-якого шкільного віку. Особливою соціальною групою є юнаки та дівчата старшого шкільного віку. У старшому шкільному віці для хлопців характерні протиріччя між бажанням затвердити власні норми і цінності, виникнення потреби в спілкуванні з представниками

протилежної статі, необхідністю самовизначення, вибором життєвого і професійного шляху і бути компетентним вступаючи в доросле життя.

Підготовка старшокласників до сімейного життя не може бути відірвано від всього процесу виховання. Однак вона має специфіку, яку слід враховувати. Підготовка старшокласників до сімейного життя – це частина загального процесу формування особистості, її соціальної адаптації (це трудове, моральне виховання, формування ціннісних орієнтацій особистості, специфічна виховна робота, спрямована на набуття молоддю знань і умінь, необхідних їй для щасливого сімейного життя).

У дослідженнях сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених (Е. Бондаревський, В. Караковський, Т. Лодкіна, Д. Янкелович, Д. Райт, Н. Луман,) встановлено, що цінність сім'ї та сімейних відносин у молоді падає у зв'язку з формуванням системи цінностей, заснованої на пріоритеті індивідуалістичного «Я». Особливо сенситивним у формуванні готовності до сімейного життя є вік старшого школяра, що стоїть на порозі життєвого самовизначення.

Історією виникнення проблеми підготовки до сімейного життя займалися В. Борисенко, М. Гаврилук, О. Кравець, які акцентували увагу на подружньому житті. На думку авторського колективу (О. Безпалько, І. Звереві, З. Кияниці) підготовка старшокласників до сімейного життя базується на певній системі знань, умінь, навичок, почуттів, якостей, які реалізується у відповідальній поведінці батьків.

Актуальність і затребуваність даної проблеми визначаються потребою суспільства в соціально компетентних молодих людей, готових до сімейного життя та недостатнім рівнем їх соціально-психологічної підготовки, об'єктивними потребами молодих людей у формуванні усвідомлених уявлень про соціальний інститут сім'ї і недостатнім рівнем їх соціально-психологічної готовності до проблеми створення благополучною власної сім'ї, рівнем розвитку теорії та практики створення умов, що забезпечують успішність підготовки до сімейного життя старшокласників, і ступенем освоєності даного напрямку в змісті предметної області знань засобами етнопедагогіки, що зумовило вибір теми нашої статті. Мета якої: розкрити психолого-педагогічні особливості старшокласників та охарактеризувати принципи та напрями соціально-педагогічної діяльності з підготовки старшокласників до сімейного життя.

Підготовка до сімейного життя традиційно є одним з головних напрямів юнацького виховання, не менш важливим, ніж підготовка до праці. Але ця проблема ніколи не стояла так гостро, як зараз. Глибока духовна криза в нашій країні дезорієнтує підростаючі покоління у виборі цінностей. Не розуміючи значимість створення сім'ї в майбутньому, нинішні юнаки й дівчата не надають важливого значення тому, що основні моделі сімейних відносин формуються з раннього віку. Тому

важливим є формування конструктивної моделі своєї родини у юнацтва до того, як вони почнуть створення власної сім'ї [1, с. 202 – 207].

В період юнацтва в старшокласників починається формуватися самовизначення себе в людському суспільстві, усвідомлення своїх можливостей і прагнень, свого призначення в житті. Тому саме в цей період починають формуватися різні індивідуальні характеристики. В навчанні формуються загальні інтелектуальні здібності інтерес до навчання підвищується. Це пов'язано з тим, що складається нова мотиваційна структура вчення. Провідне місце займають мотиви, пов'язані з самовизначенням та підготовкою до самостійного життя. У старшого школяра проявляється інтерес до теоретичних проблем, до методів наукового дослідження, до самостійної пошукової діяльності щодо вирішення складних завдань. У старшому шкільному віці на перший план висувається довільна мотивація, тобто все частіше учень керується свідомо поставленою метою.

Старшокласники починають оцінювати учбову діяльність з позиції свого майбутнього. У них змінюється ставлення до окремих предметів. Воно починає, на відміну від підліткового віку, зумовлюватися не ставленням до вчителя, а інтересами, нахилами, намірами отримати певну професію.

У старшому шкільному віці встановлюється досить міцний зв'язок між професійними і учбовими інтересами. Вибір професії сприяє формуванню навчальних інтересів, старшокласники починають цікавитися тими предметами, які їм потрібні у зв'язку з обраною професією. Вибір професії сприяє зміні ставлення до навчальної діяльності. У старшокласників формується установка на вибір професії, хоча, можуть бути коливання, коли декілька професій подобаються одночасно [2, с. 233].

Юнацьке мислення характеризується схильністю до теоретизування, створення абстрактних узагальнень, захоплення філософськими побудовами. Абстрактна можливість здається старшокласнику більш цікавою і важливішою, ніж дійсність. Руйнування універсальних законів і теорій стає улюбленою розумовою грою старшокласника. У мріях юнаки програють різні варіанти свого майбутнього життєвого шляху. Філософська спрямованість юнацького мислення зв'язана не тільки з формально-логічними операціями, але і з особливостями емоційної сфери юнаків. Широта інтелектуальних інтересів часто зв'язана з відсутністю системи.

Збільшується обсяг уваги, здатність довго зберігати її інтенсивність і переключатися з одного предмету на інший. Юність психологічно більш рухлива і схильна до захоплень. Разом з тим увага стає більш вибірковою, залежить від спрямованості інтересів [3, с. 238 – 240].

Основне в становленні особистості старшокласника – відкриття власного світу, яке проявляється в формі переживання своєї індивідуальної цілісності та неповторності. Внутрішній світ стає для

нього цінністю. Здійснюється бурхливий розвиток самосвідомості. На думку Е. Еріксона, юнацький вік будується навколо кризи особистісної ідентичності – почуття індивідуальної самототожності, єдності. Індивід знаходиться в процесі нормативної кризи самовизначення, вибирає із варіантів розвитку той єдиний, який може вважати своїм. Рівень ідентичності тісно зв'язаний з індивідуально-особистісними рисами старшокласників. Для старшокласника характерний глибокий самоаналіз, самооцінка всіх якостей і здібностей. Якщо у підлітковому віці самооцінка визначалася зовнішніми показниками досягнень, то в 16 років з'являються власні критерії значущості. Школяри оцінюють себе з позиції своєї внутрішньої шкали цінностей. Старшокласники більшою мірою розуміють себе, ніж підлітки. Вони намагаються пізнати себе шляхом самоспостереження, самоспоглядання. Настрій стає більш стійким і усвідомленим. Самооцінка стає вищою, ніж у підлітковому віці. Зростає самоповага, виникає почуття власної гідності, відбувається стабілізація особистості [4].

Винятково важливою рисою особистості є самоповага. Юнаки нерідко схильні висувати завищені, нереалістичні домагання, переоцінювати свої здібності, положення, займане ними у колективі. Юнаки та дівчата з пониженою самоповагою часто зазнають труднощів у спілкуванні і прагнуть закриватися від оточуючих, виставивши вперед якесь неправдиве обличчя.

Разом з усвідомленням своєї унікальності приходить почуття самотності. Звідси росте потреба у спілкуванні. Усвідомлення своєї унікальності передуює розумінню глибокого зв'язку з іншими людьми.

Почуття самотності в юнацькому віці не рідкість, воно викликане множинами причинами, серед яких можна виокремити: низька самоповага, що виражається в заниженій самооцінці, соціальна тривожність, невпевненість у спілкуванні, сором'язливість, комунікативна незграбність, відсутність комунікативних навичок спілкування, недовіра до людей, які здаються ворожими і егоїстичними, внутрішня скутість, німота, нездатність до саморозкриття, труднощі вибору партнера, страх бути відкинутим, пов'язаний з заниженою самоповагою і невдалим минулим досвідом, сексуальна тривожність, свідомість своєї зовнішньої непривабливості, боязнь емоційної близькості, невпевненість, постійні коливання, невизначеність, нереалістичне очікування, орієнтація на занадто жорсткі норми і вимоги.

Старшокласники тікаючи від самотності, шукають собі друзів. В основі юнацької тяги до дружби – потреба в розумінні іншого і себе іншими і саморозкриття.

Дівчата раніше дозрівають фізіологічно, у них на перших порах потреба в ніжності, ласці, емоційному теплі виражена сильніше, ніж у фізичній близькості. У хлопчиків, навпаки, в більшості випадків раніше з'являються чуттєво – еротичний потяг. Що ж стосується потреби в духовній інтимності, то вона виникає у юнаків дещо пізніше, ніж у

дівчат, і спрямовується спочатку на друга власної статі, з яким юнака пов'язує спільність життєвих переживань.

Юнацький період – період статевого самовизначення. Самооцінка і самосвідомість сильно залежить від стереотипних уявлень про те, яким повинен бути справжній чоловік і жінка. Формується почуття дорослості не взагалі, а почуття дорослої жінки, чи чоловіка.

В юнацькому віці особистість загалом досягає фізичної зрілості, остаточно формується статева система. У юнаків цей період бурхливіший, ніж у дівчат, і характеризується підвищеною статевою збудливістю, різким зростанням еротичних інтересів і фантазій, потягом до осіб протилежної статі й підвищеною закоханістю. Завершується первинна соціалізація, громадське становлення особистості, її соціальне самовизначення, активне входження в суспільне життя, формування духовних цінностей [2, с. 232 – 239].

У старшокласника виникають важливі особистісні якості: усвідомленість, самостійність, незалежність. Він ставить і активно вирішує найбільш складні життєві проблеми. Рефлексія власного життєвого шляху, прагнення до самореалізації призводить до появи нових соціальних потреб: знайти своє місце серед інших, виділитися, бути особливим, грати певну роль в суспільстві. Виникає відповідальність не просто за себе, а за себе в спільній справі, за спільну справу і за інших людей. Отже, новоутворенням цього віку є самовизначення себе в людському суспільстві, усвідомлення своїх можливостей і прагнень, свого призначення в житті.

Необхідно відзначити, що в у психологічному плані у старшокласників починають формуватися інтелектуальні здібності, проходить процес формування особистого «Я», вони намагаються пізнати себе шляхом спостереження, самоспостереження, зростає самоповага, виникає почуття власної гідності, відбувається стабілізація особистості.

В соціально-педагогічному плані в старшокласників починає формуватися самовизначення себе в людському суспільстві, усвідомлення своїх можливостей і прагнень, свого призначення в житті суспільства.

До особливостей старшокласників можна віднести інтелектуальну ініціативу, оригінальність, відкриття власного світу. В них формується нове, відповідальне ставлення до навчання, пізнавальна діяльність, але залишається знижена цінність сімейного життя. З одного боку, це пов'язано з тим, що у них є негативний сімейний досвід, почерпнутий з батьківської сім'ї, з іншого – уявлення про свою майбутню сім'ю носять досить розпливчастий характер, тому що в них не проглядається ні відповідальність за майбутнє, ні реальне бачення свого майбутнього.

Важливість підготовки старшокласників до сімейного життя та недостатній вплив сім'ї в цьому напрямку диктують необхідність організації спеціальної роботи в умовах загальноосвітньої школи.

Робота з формування готовності учнів до сімейного життя повинна ґрунтуватися на певних принципах. Саме через застосування цих принципів здійснюється безпосереднє співвідношення теоретичних положень, утілених у закономірностях, із практикою організації процесу формування готовності учнів до сімейного життя [5].

Визначемо такі принципи формування готовності учнів до сімейного життя:

- принцип диференційованого підходу до організації процесу підготовки учнів до сімейного життя (процес підготовки орієнтується на вікові, статеві, соціальні й індивідуально-особистісні особливості залучених до нього учнів);
- принцип суб'єктності залучення учня до процесу його підготовки до сімейного життя (орієнтація на формування рефлексивної позиції вихованців, роботу з підвищення мотивації до активного залучення до запропонованих видів діяльності);
- принцип створення емоційно позитивної атмосфери в процесі підготовки (необхідність забезпечення комфортного самопочуття учня в процесі формування його готовності до сімейного життя, почуття захищеності й підтримки, заперечення директивного втручання в особисте життя, побудову взаємодії на основі етичних норм);
- принцип створення умов для самореалізації учня в процесі підготовки (створення умов для реалізації соціально значущих властивостей і якостей особистості, заохочення успіхів і досягнень учасників процесу, задоволення від спілкування з однолітками, наявність позитивних емоцій у процесі спільної діяльності);
- принцип орієнтації підготовки на інтереси й потреби учнів (необхідність вивчення цих інтересів і потреб, організація різних видів діяльності, у яких цей потенціал може реалізуватися).

У практиці організації процесу підготовки учнів до майбутнього сімейного життя перераховані принципи повинні реалізуватися з урахуванням соціальної ситуації розвитку й індивідуальних особливостей неповнолітніх, що є об'єктом діяльності.

З урахуванням змісту принципів формування готовності учнів до сімейного життя можна виділити напрями підготовки учнів:

1. Інформаційний напрямок: інформування учнів про нормативні регулятиви шлюбних відносин, функції сім'ї, динаміку сімейних стосунків і можливі проблеми взаємодії, що виникають на різних етапах, а також про організації, що здійснюють психологічну й консультативну допомогу родині. У рамках цього напрямку формування готовності учнів до сімейного життя поряд із традиційними лекційними формами, можна використати вивчення досвіду батьківської родини, проектну діяльність учнів, проблемні ігри.

2. Ціннісно-аксіологічний напрям: формування цінностей культури родини, побуту й здорового способу життя в суспільстві. Основною формою організації роботи в рамках цього напрямку ми вважаємо

дискусії, оскільки поставлені проблеми стосуються життєвих принципів і особистих переживань учасників.

3. Особистісно-формувальний напрям: формування властивостей і якостей особистості, необхідних для її успішної самореалізації в сімейній сфері, моделювання особистісного образу сім'янина відповідно до загальнолюдських ідеалів і реалій сьогодення. Як основні форми організації роботи тут ми виділяємо моделювання й програвання проблемних ситуацій, рольові ігри, вправи, спрямовані на формування адекватної самооцінки й позитивного образу «Я», рефлексивної позиції учнів.

4. Тренінговий напрям: відпрацювання механізмів сімейно-рольової поведінки, формування стратегій сімейної взаємодії. Тренінгова форма групової роботи побудована на активності самих учасників і має ряд переваг. Тренінг належить до типу активного навчання, але при цьому має риси консультативної групи, що зумовлено високою значущістю проблеми для учасників. Робота в групах покликана надати учасникам допомогу в дослідженні й рішенні психологічних проблем, вивченні психологічних основ спілкування, розвитку самосвідомості з метою самозміни й корекції поведінки, сприяння особистісному росту й саморозвитку.

Список використаної літератури

1. **Васильєва О., Журавльова Є.** Здоровий спосіб життя: стереотипні уявлення і реальна ситуація / О. Васильєва, Є. Журавльова // Народна освіта. – 1999. – № 10. – С. 202 – 207. 2. **Вікова** і педагогічна психологія: навч. пос. за ред. М. В. Гамезо. – М. : Просвіта, 1984. – 256 с. 3. **Вікова** психологія : навч. посіб. / За ред. Г. С. Костюка. – К. : Радянська школа, 1976. – 267 с. 4. **Кон І.** Психологія ранньої юності / І. Кон : кн. для вчителя. – К. : Просвіта, 1989. – 255 с. 5. **Трубавіна І. М.** Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика : монографія / І. М. Трубавіна. – Х. : Харк. нац. пед.ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2007. – 395 с.

Самойленко А. Ю. Підготовка старшокласників до сімейного життя

У статті розкриті психолого-педагогічні особливості старших школярів; охарактеризовані принципи формування готовності старшокласників до сімейного життя та напрями соціально-педагогічної діяльності з підготовки старшокласників до сімейного життя.

Ключові слова: старшокласники, підготовка до сімейного життя, принципи, напрями.

Самойленко А. Ю. Подготовка старшекласников к семейной жизни

В статье раскрыты психолого-педагогические особенности старших школьников; охарактеризованы принципы формирования готовности

старшеклассников к семейной жизни и направления социально-педагогической деятельности по подготовке старшеклассников к семейной жизни.

Ключевые слова: старшеклассники, подготовка к семейной жизни, принципы, направления.

Samoilenko A. Preparing pupils for family life

The article explores the psychological and pedagogical features of older students, described the principles forming the seniors to family life and areas of social and educational activities to prepare high school students for family life.

Key words: high school, preparation for family life, principles, directions.

УДК 364.787.058.862

Н. В. Ткаченко

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ВИПУСКНИКІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

Одним із найважливіших завдань діяльності інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є підготовка вихованців до самостійного життя в суспільстві. Оскільки успішна соціальна адаптація (готовність до шлюбу, вибору професії, організація побуту, дозвілля, спілкування) визначальною мірою залежить від міри сформованості у вихованців навичок самостійно вирішувати питання організації власного побуту, життєзабезпечення, уміння формувати соціальні зв'язки. Та попри це, низький рівень адаптації до життя в суспільстві колишніх вихованців закладів опіки зумовлює актуальність питання підтримки випускників інтернатних закладів у перехідний період між життям в установі та самостійним життям. Такий етап життя молоді людини, з одного боку, є відповідальним етапом соціалізації, як людини, з іншого – етапом адаптації до нових умов життєдіяльності, ускладненими статусом дитини сироти.

За останні роки проблеми адаптації та підтримки випускників інтернатних закладів стали дуже актуальними. Великого значення науковці надають саме соціально-педагогічній роботі в закладах інтернатного типу, яка в подальшому слугуватиме успішній адаптації випускників. На державному рівні розроблена програма «Захист прав дитини, в аспекті соціальної адаптації дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування». Аналіз наукової літератури показав, що все більше науковців розглядають соціальний супровід, як пріоритетний

напряму роботи з випускниками інтернатних закладів, зокрема, С. Толстоухова, О. Яременко, А. Моргун, І. Зверева та інші.

Метою статті є розгляд соціального супроводу випускників інтернатних закладів, як одного із видів надання допомоги.

Сирітство залишає незагоєний слід в житті дитини, веде до деформації психічних процесів, викликаних стресовими ситуаціями, позначається на психології особистості. Втрата батьків або залишення ними дітей напризволяще з різних причин (пияцтво, наркоманія, паразитичний, асоціальний спосіб життя, сімейні негаразди) – спричиняє трагедію дітей, призводить до психічних травм, ліквідацію або пом'якшення яких має взяти на себе суспільство [1, с. 120].

На сьогоднішній день доводиться констатувати: діти, які виховуються без піклування батьків, відрізняються від однолітків, що ростуть в сім'ї, темп розвитку перших сповільнений, а здоров'я має ряд негативних якісних особливостей [5, с. 5]. Ситуація в сучасних інтернатах ускладнюється тим, що низький рівень матеріального забезпечення і медико-соціального обслуговування призводять до появи нових захворювань або посилювання відставання в розвитку. Крім того, тривале перебування дітей в інтернатних установах затримує їхній інтелектуальний розвиток, а не тільки фізичний та психічний. Підлітки залишають дитячі будинки в той період, коли формування особистості та фізичний розвиток ще не завершені. Випускники починають самостійне життя не пристосованими (не адаптованими) до нього, саме через специфіку перебування в сиротинці.

Дитина, позбавлена від народження найголовнішого – материнської любові та ласки, а в закритому закладі – можливості нормального спілкування з дорослими, у віці 6-8 місяців втрачає вроджений потенціал до розвитку. Для соціальних сиріт притаманне однозначне ставлення до себе, яке в основному характеризується негативною чи заниженою самооцінкою. Вони часто перебувають у стані тривоги, напруження, невпевненості, зневіри в людях і обставинах, які їх оточують.

Актуальними проблемами дітей при виході з інтернату є проблеми житла, спадщини, опікунства, взаємовідносин з батьками та іншими родичами, а також відсутніх необхідних (загублених, не оформлених повністю) документів. Зокрема, третина вихованців стикається з житловими проблемами, не вирішення яких під час навчання в інтернаті призводить до того, що випускники залишаються без даху над головою або вимушені проживати разом з батьками, які свого часу були позбавлені батьківських прав через асоціальний спосіб життя. Кожен десятий з вихованців потребує консультації юриста з приводу розв'язання проблем спадщини, опікунства, врегулювання взаємин із своїми батьками, 8% дітей мають проблеми з оформлення документів, які були або загублені, або не оформлені перед направленням дитини до інтернату.

Поки діти навчаються в інтернатному закладі, адміністрація, як державний опікун, зобов'язана розв'язувати їх юридичні проблеми, оформлювати необхідні документи, звертатися до державних установ, відстоюючи інтереси своїх підопічних. Після виходу вихованців із інтернату, вони змушені вирішувати питання самостійно, оскільки не існує закладу або державної структури, що опікувалася б випускниками хоча б у перші роки «дорослого» життя

Соціальна адаптація в даний момент життя розуміється як пристосування до нового соціального середовища завдяки формуванню нових цінностей і навичок, яких із різних причин у людини до цього часу не було. Метою соціальної роботи з випускниками інтернатних навчальних закладів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є допомога у процесі соціальної адаптації у період переходу від умов життя в навчально-виховному закладі до самостійного життя.

Найбільш ефективною й оптимальною формою надання соціальної допомоги випускникам навчальних закладів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є соціальний супровід, який за своїм змістом виходить за межі індивідуальної або групової соціальної роботи. Методика соціального супроводу має багато схожого з відомою у соціальній роботі методикою «ведення випадку». Вона застосовується конкретно до кожного окремого клієнта і протягом тривалого часу. Метою соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, має стати успішна інтеграція молоді людини в нові соціальні умови.

Ряд організацій, що працюють у сфері забезпечення прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема, Український фонд «Благополуччя дітей», Український фонд соціальних інвестицій, Координатор проектів ОБСЄ в Україні в різні роки апробували базові елементи технології соціальної інтеграції випускників інтернатних закладів. У свою чергу Представництвом благодійної організації «Кожній дитині» в Україні протягом 2008-2010 рр. у рамках проекту «Створення служби соціалізації та адаптації дітей, що виходять з інтернатних закладів» було розроблено та апробовано у двох пілотних районах Київської області цілісну технологію соціальної інтеграції випускників інтернатних закладів. Та попри це в Україні склалася така ситуація, за якої функції служб допомоги дітям-сиротам та дітей, які залишилися батьківського піклування, розподіляють між установами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення. Відповідно до ст. 6. Закону України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні» на соціальні служби для сім'ї, дітей та молоді певною мірою покладено функцію соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У даній статті ми плануємо розглядати специфіку соціального супроводу випускників інтернатних закладів саме в контексті роботи РЦСССДМ.

Метою соціальної роботи з випускниками інтернатних навчальних закладів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є допомога у процесі соціальної адаптації у період переходу від умов життя в навчальному закладі до самостійного життя.

Ця мета досягається через реалізацію таких завдань:

- оволодіння основами законодавства України з питань забезпечення прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також знаннями щодо механізмів практичного застосування положень чинного законодавства;
- переконання молодих людей у необхідності активних дій в період адаптації до нових умов життя;
- навчання їх навичкам самостійного вирішення проблем;
- показати механізми і шляхи їх вирішення, довести їх до ефективності;
- здійснення соціально-педагогічного консультування з проблем міжособистісних стосунків;
- робота з найближчим оточенням щодо сприяння вирішення соціальних і соціально-психологічних проблем випускників інтернатних закладів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [4].

Працівники центрів ЦСССДМ надають індивідуальні консультації дітям-сиротам та їхнім опікунам з правових, психолого-педагогічних питань, випускникам шкіл-інтернатів, середніх та вищих навчальних закладів з питань працевлаштування, отримання житла, в більш складних випадках здійснюють соціальний супровід.

Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» соціальний супровід – вид соціальної роботи, який спрямований на здійснення:

- 1) соціальної опіки;
- 2) допомоги;
- 3) патронажу соціально незахищених верств населення з метою подолання життєвих труднощів, збереження та підвищення їх соціального статусу.

Цей тривалий процес, спрямований на здійснення системи комплексних заходів різними спеціалістами щодо соціальної роботи із зазначеною категорією.

Розглядаючи соціальний супровід випускників інтернатних закладів, як один із пріоритетних напрямів роботи, слід виокремити основні його завдання:

- ефективне використання наявних ресурсів для швидкої адаптації дітей-сиріт – вихованців інтернатних закладів до трудової діяльності і умов самостійного життя;

- надання допомоги молодим людям, для того, щоб у подальшому вони змогли вирішувати проблеми самостійно;

- забезпечення партнерських стосунків між молодою людиною, соціальною службою, іншими державними і громадськими установами для комплексного забезпечення прав молодої людини з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У теорії і практиці соціальної роботи розроблені технології роботи з різними категоріями клієнтів, які складаються з загальних для всіх етапів: підготовчого, безпосередньої реалізації методів соціального втручання та підсумкового [8, с. 54 – 66]. Такі ж етапи застосовуються при здійсненні соціального супроводу випускників інтернатних закладів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [4].

Пропонуємо більш ширше проаналізувати кожен етап здійсненні соціального супроводу.

1. Підготовчий етап (соціальна адаптація – орієнтаційний етап).

На підготовчому етапі вивчається соціальна ситуація клієнта і його оточення, діагностуються психолого-соціальні характеристики клієнта і середовища. На основі зібраної інформації:

- формулюється проблема;
- визначаються пріоритетні потреби, цілі і завдання;
- прогнозується моделюється й обґрунтовується майбутня діяльність;

- обираються методи та засоби втручання;
- визначаються оціночні критерії;
- розробляється план дій;
- документуються домовленості, угоди, контракти тощо.

Саме на підготовчому етапі соціальні працівники вивчають ситуацію, знайомляться і встановлюють контакт з клієнтом і його найближчим оточенням, визначають коло потреб клієнта і встановлюють їх пріоритетність, розробляють план надання соціальної допомоги або соціального супроводу, узгоджують з клієнтом та документують план, графік та, в разі потреби, контакти, угоди, інші домовленості.

В процесі підготовчого етапу надання соціальної допомоги випускникам інтернатних закладів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виявляються основні соціальні проблеми цієї категорії клієнтів.

Соціальний супровід у даному випадку виступає як система дієвої допомоги у вирішенні життєвих проблем, пов'язаних з виходом у самостійне життя. Соціальний працівник надає практичну соціальну допомогу, здійснює соціальну опіку, виступає посередником між

людиною та державними структурами, покликаними вирішувати питання життєзабезпечення молоді людини.

Найважливіший підсумок цього етапу – це розроблений план надання соціальної допомоги, в нашому випадку – плану соціального супроводу, який повинен містити такі напрями роботи:

- психологічна корекція стану клієнта;
- правова допомога у формуванні групових та індивідуальних консультацій з питань трудового законодавства, прав та пільг, передбачених законодавством для осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- допомога у працевлаштуванні або перекваліфікації, підвищенні кваліфікації, продовження навчання;
- допомога у вирішенні складних соціальних проблем: отримання житла або поновлення права на житло, погашення заборгованості за комунальні послуги;
- медична допомога (за необхідності);
- робота з найближчим оточенням (родичами, роботодавцями, колегами по роботі, сусідами тощо) [4].

2. Етап практичної роботи (адаптація – етап оцінювання).

Під час другого етапу – етапу безпосередньої реалізації методів соціального втручання соціальний працівник розв'язує конкретні завдання відповідно до підготовленого плану соціального супроводу. Соціальний працівник може обирати інші методи соціальної допомоги, більш доречні до ситуації, яка може змінитися.

Важливою особливістю цього етапу є навчання навичкам самопомоги. Знову ж таки підкреслимо, що молоді цієї категорії притаманні патерціоналістські настрої та очікування, тому формування навичок самопомоги для цієї категорії дітей та молоді повинно стати для працівників пріоритетним завданням.

Основні тематичні напрями, за якими може будуватися соціальна робота: підготовка до трудової діяльності, психологічна підготовка до самостійного життя, соціальна підготовка до самостійного життя.

План соціального супроводу вихованців інтернатних закладів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розробляється індивідуально для кожного клієнта [3, с. 45 – 105].

Працюючи над статтею ми познайомилися з практичним досвідом роботи Новоайдарського РЦСССДМ, який тісно співпрацює з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування з числа випускників Новоайдарського РЦ у 2012 році. Спеціалістами Новоайдарського РЦСССДМ розроблені наступні заходи:

1. Бесіда-знайомство з випускниками. Психологічна підготовка. Рольові вправи по придбанню комунікативних навичок, розвитку активної життєвої позиції.

2. Бесіди, щодо формування здорового способу життя. Тренінг по визначенню цілей та шляху їх досягнення.

3. Лекція – «Знайомство з існуючим законодавством, щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Попередження правопорушень».

4. Тренінг, щодо попередження та вирішення конфліктних ситуацій.

5. Консультування з приводу набуття навичок побутового самообслуговування, формування особистого бюджету.

6. Розробка індивідуальних планів роботи.

3. Підсумковий етап (адаптація – етап сумісності).

У теорії та практиці соціальної роботи вважається, що основними підсумками етапу здійснення соціальної допомоги або соціального супроводу, які в той же час можуть слугувати критеріями його ефективності і можливості переходу до наступного етапу, є зміни, які сталися з клієнтом, оточенням і ситуацією.

Якщо зміни не спостерігалися можливі такі варіанти:

- Тривалість етапу була не достатня для виконання змін;
- Застосовані методи і засоби були неадекватні особливостям клієнта, оточення, ситуації.

Якщо зміни спостерігаються, соціальний працівник має вирішити настільки вони позитивні, стали й такі, що не уможливають перехід до наступного етапу.

Однією з особливостей цього етапу є те, що клієнт повинен бути готовий до припинення активного втручання і воно повинно відбутися поступово, за рахунок скорочення обсягів допомоги. Це може відбуватися тоді, коли соціальний працівник, за результатами підсумкової оцінки може судити, що зміни набули ознак сталості [6, с. 13 – 45].

Реалізація наведеної технології соціального супроводу передбачає, що на кожному етапі, у кожній фазі соціального супроводу плани, засоби, цілі та завдання, методи й результати оцінки мають бути результатом обговорення у середовищі фахівців з метою обміну інформацією, пошуку найбільш ефективних рішень, безперервної супервізії конкретних соціальних випадків.

Отже, проаналізувавши соціальний супровід випускників інтернатних закладів, як один із провідних технологій роботи, ми відводимо дотриманню всіх етапів, адже кожен етап відіграє велике значення. Під час послідовної побудови роботи, ми формуємо стійкі якості та здібності. Випускники вчаться самостійно вирішувати свої проблеми. Головне завдання соціальної-педагогічної роботи й полягає в тому, щоб повернути випускникам здатність діяти самостійно в певних соціальних умовах. Соціальний супровід випускників інтернатних закладів має слугувати майбутньою опорою на світле майбутнє, де вихованець зможе самостійно упорядковувати своє життя.

Список використаної літератури

1. **Державна** доповідь «Про становище дітей в Україні (за підсумками 1999 року): Соціальний захист дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування». – К.: Український ін.-т соціальних досліджень, 2000. – С. 88 – 120. 2. **Ефективність** родинних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Авт. кол. Н. М. Комарова, Л. М. Мельничук, І. В. Пеща та ін. – К.: Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – С. 43 – 66. 3. **Методичні** рекомендації для соціальних працівників щодо соціального супроводу випускників соціальних закладів (зокрема інтернатних закладів) / Т. В. Бондаренко, О. В. Вакалунко, Н. М. Комарова. – К.: Держсоцслужба, 2006. – С. 26 – 105. 4. **Модель** соціальної підтримки молоді з уразливих груп (на прикладі досвіду впровадження проекту «Сприяння працевлаштуванню вихованців закладів для дітей-сиріт в Україні»): Метод. посіб. – Архів ДПССМ, 2006. – 201 с. 5. **Моргун А. В.** На захист дитинства / А. В. Моргун // Педагогічна скарбниця Донеччини. – 2006. – № 1 – С. 5 – 11. 6. **Капська А.Й.** Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми. Навчально методичний посібник. – К.: ТОВ «Аспект», 2001. – С. 13 – 45. 7. **Технології** соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / за заг. ред. проф. А. Й. Капської. – К.: Логос, 2000. – С. 33 – 88. 8. **Технологія** роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді: Метод. посіб. / С. В. Толстоухова, О. О. Яременко, О. В. Вакуленко та ін. – К.: ДЦССМ, Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – С. 54 – 77.

Ткаченко Н. В. Соціальний супровід випускників інтернатних закладів

У статті розкрито специфіку соціального супроводу випускників інтернатних закладів в контексті роботи РЦСССДМ. Визначено завдання соціальної-педагогічної роботи в закладах інтернатного типу. Проаналізовано кожен етап здійснення соціального супроводу.

Ключові слова: супровід, заклади інтернатного типу, випускник.

Ткаченко Н. В. Социальное сопровождение выпускников интернатных учреждений

В статье раскрыта специфика социального сопровождения выпускников интернатных учреждений в контексте работы РЦСССДМ. Определены задачи социальной-педагогической работы в учреждениях интернатного типа. Проанализирован каждый этап осуществления социального сопровождения.

Ключевые слова: сопровождение, учреждения интернатного типа, выпускник.

Tkachenko N. Social support graduates of boarding schools

The article deals with specific social support graduates of boarding schools. Detected tasks of social and educational work in boarding homes. Analyzed each stage social accompaniment.

Key words: maintenance, boarding schools, graduate

УДК 37.013.42

Ю. М. Ткаченко

ТЕХНОЛОГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПІДЛІТКАМИ «ГРУПИ РИЗИКУ» У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Соціально-педагогічна робота з підлітками «групи ризику» – важливий компонент розвитку демократичних засад суспільства. Погіршення соціальної ситуації в останні роки призвело до збільшення кількості дітей, що живуть у винятково складних соціальних умовах. Існує залежність усіх форм прояву девіації від економічних, соціальних, демографічних, культурологічних і багатьох інших факторів. Особливої гостроти ця проблема набула в нашій країні, де всі сфери громадського життя потерпають серйозних змін, відбувається знецінення моральних цінностей у суспільстві. Неузгодженість між очікуваним і реальністю підвищує напруженість людини і готовність її змінити модель своєї поведінки, вийти за межі сформованої норми. В умовах гострої соціально-економічної ситуації істотні зміни зазнають і самі норми.

Сьогодні, за даними ЮНЕСКО, у всьому світі зростає кількість дітей, які здійснюють аморальні вчинки, ведуть асоціальний спосіб життя. Саме тому, значно зріс інтерес до проблеми підлітків поведінка, яких відхиляється від визначених у суспільстві норм і правил, що й обумовлює необхідність більш ретельного дослідження причин, динаміки девіантної поведінки підлітків.

Метою нашої статті є – визначення технологій соціально-педагогічної діяльності з підлітками «групи ризику» у загальноосвітній школі.

Вивченню поведінки підлітків з відхиленням від норм та правил, які прийняті у суспільстві, а також їх моральних і психічних особливостей були присвячені роботи багатьох дослідників. Зокрема, Ю. Гербеєв, Г. Медведев, В. Оржеховська розглядали соціально-педагогічні причини виникнення асоціальної поведінки неповнолітніх; С. Белічева, В. Ковальов – психологічну специфіку правопорушень неповнолітніх; М. Алемаскін, А. Белкін, В. Мясичев вивчали соціально-педагогічну сутність девіантної поведінки підлітків; А. Гройсман, В. Кашенко, А. Личко – медичний (психобіологічний) аспект проблеми

поведінки підлітків, що відхиляється від норми; О. Александров досліджував психологічну специфіку девіантної поведінки неповнолітніх.

Девіантною називають поведінку, що відхиляється від норми. Вона завжди пов'язана з будь-якою невідповідністю людських вчинків, дій, видів діяльності, розповсюдженим у суспільстві або групах норм, правил поведінки, ідеям, стереотипам, цінностям [4, с. 169].

Сучасні дослідники стосовно неповнолітніх дітей із різним родом відхиленя у поведінці використовують такі поняття: «важкі діти» – діти, з якими важко працювати вчителям і вихователям через відсутність очікуваної реакції на звичайні прийоми педагогічного впливу. Тобто це недисципліновані, нестигаючі підлітки, яким притаманні психічні, але не патологічні відхилення від норми (Л. Зюбін, Г. Медведєв, І. Невський); «важкі підлітки» – до категорії яких відносять дітей з відхиленнями в моральному розвитку, акцентуаціями характеру, з порушеннями в афективно-вольовій сфері, відхиленнями в поведінці (В. Степанов, Д. Фельдштейн); «аномальні діти», що мають відхилення від того, що є типовим або нормальним, але не включаючи патологічний стан (Л. Пожар); діти «групи ризику» – це категорія дітей, яка в силу визначених обставин свого життя більше за інші категорії піддається негативному зовнішньому впливу соціального середовища, що стали причиною дезадаптації неповнолітніх (І. Невський, Л. Мардахаєв); «девіанти» – особи девіантної (що відхиляється) поведінки, яка не узгоджується з нормами не відповідає сподіванням соціальної групи або всього товариства.

Підлітковий вік як кризова стадія розвитку особистості, на думку видатних психологів (З. Фрейд, А. Адлер, А. Рубінштейн, І. Кон), передбачає, що певний підліток важкий як для себе, так і для інших.

В. Бехтерєв, П. Каптерєв основними причинами появи «важких» дітей бачать не в несприятливих умовах їх життя і вадах виховання, а в самому державному устрої, який провокує подібні явища, коли частина населення знаходиться за межею бідності. Все це спричинило за собою погіршення взаємин між людьми, загострення конфліктів, і як показують реальні дані досліджень, багато дітей, втомившись від домашніх скандалів добровільно ідуть з життя, частина дітей, що регулярно піддається в родині насильству, не витримує і починає бродяжити.

Сьогодні через нестабільність суспільства, нехтування загальнолюдських цінностей і зниження рівня життя населення, посилились негативні тенденції, які висувають підвищені вимоги до формування і самовизначення особистості.

«Ризик» – ситуативна характеристика проблемної діяльності, що означає невизначеність її наслідків, за якої можливі альтернативні варіанти помилки або успіху [5, с. 38].

«Групи ризику» – це категорії людей, чий соціальний стан за тими або іншими ознаками не має стабільності, які практично не можуть

поодинокі побороти труднощі, що виникли в їхньому житті, а це може призвести до втрати ними соціальної значущості, духовності, морального образу та біологічної загибелі [5, с. 38].

До людей категорії «групи ризику» відносять: інвалідів, дітей-сиріт, дітей з «відхиленою» (асоціальною, девіантною) поведінкою; літніх й розумово відсталих людей; біженців, людей, які зазнали насильства; алкоголіків, наркоманів, бездомних, жертв екологічних катастроф, сексуальних меншин, злочинців, хворих на СНІД, людей, які займаються проституцією, обдарованих людей.

Серед усіх представників «груп ризику» найбільш проблемними (у силу своїх найбільш загальних соціальних ознак) є такі: дезадаптанти (порушують процес взаємодії людини з навколишнім середовищем), девіанти (виявляють поведінку, що відхиляється від норми), делінквенти (які здійснили незаконні дії), важковиховувані діти (не піддаються виховному впливу) [4, с. 169].

Дослідники вважають, що девіація – це відхилення від норми, що передбачає ізоляцію, лікування або інші види покарання індивіда (Н. Дж. Смелзер), інші вбачають причину у розриві між цілями суспільства та можливими засобами існування цих цілей (Р. Мертон).

Підлітковий вік прийнято називати періодом розвитку від 10 до 15 років. В цьому віці відбувається інтенсивний психофізіологічний розвиток та перебудова соціальної активності дитини. У цей період значно поширюється об'єм діяльності дитини, якісно змінюється її характер, у структурі особистості відбуваються сутнісні зміни, які обумовлені перебудовою вже існуючих структур та виникненням нових утворень, закладається основа свідомої поведінки, формується загальна спрямованість моральних уявлень та установок. Все це відбувається на фоні протиріч фізіологічного та психічного розвитку підлітків.

Різкі зміни параметрів тіла викликають у підлітків певний психологічний дискомфорт, який вони намагаються сховати за не завжди адекватними засобами (замкнутість, відчуженість чи навпаки розгальмованість, прагнення вести себе зухвало).

Зовнішні форми поведінки «важких» підлітків є загальновідомими: вони безвідповідально ставляться до навчання, конфліктують з однокласниками і навіть з педагогами, не виконують вимог дорослих, пропускають уроки, а часом здійснюють і більш серйозні проступки – тікають з дому, крадуть, хуліганять, вживають алкоголь або наркотики. Типовими для важковиховуваних підлітків є емоційна збудливість й нестриманість.

Будь-яка проблема краще вирішується комплексно. Саме комплексний соціально-педагогічний підхід в роботі з цією категорією підлітків і повинен бути покладений в основу розробки соціально-педагогічних технологій роботи з ними. При цьому необхідно враховувати, що соціально-педагогічна робота з підлітками «групи ризику» має дві основні складові:

1. Виявлення підлітків цієї категорії в підлітковому середовищі та організація роботи з ними.

2. Безпосередня індивідуальна або групова робота з підлітками.

Комплексність проблем, які потребують вирішення в процесі соціально-педагогічної роботи з підлітками «групи ризику», вимагає участі у цій діяльності різних фахівців. Однак провідна роль належить соціальному педагогові, і перш за все соціальному педагогу загальноосвітньої установи. Це обумовлено тим, що в полі зору загальноосвітніх установ перебувають практично всі діти, оскільки вони зобов'язані відвідувати школу. Навіть якщо дитина не навчається в школі, соціальний педагог має можливість і повноваження виявляти таких дітей, що проживають в мікрорайоні. Тому тільки школа може забезпечити найбільш повне виявлення дітей, які опинилися у соціально-небезпечній ситуації. Власне ж безпосередня діяльність з підлітками «групи ризику» включає цілий блок заходів: починаючи від навчальних (залучення до навчальної діяльності) і виховних (від звичайних типових бесід і заходів до участі в суспільно-корисній, насамперед для дитини, діяльності та залучення її в життя молодіжних позитивно налаштованих організацій) до надання соціальної допомоги та підтримки (допомога в працевлаштуванні на деякий час, надання матеріальної підтримки).

Робота соціального педагога з девіантними підлітками повинна ґрунтуватися як на роботі з конкретними симптомами відхилень, так і на профілактичному підході (визначення причин, чинників та умов, що їх провокують).

Особливе значення в силу негативної вікової динаміки девіантної поведінки набуває рання профілактика відхилень у поведінці підлітків. Підлітки з поведінкою, що відхиляється, як правило, виявляються важкими у спілкуванні. Щоб встановити з ними контакт для будь-якої подальшої роботи, соціальному педагогу потрібно докласти досить багато зусиль.

Кожна з виділених складових роботи соціального педагога повинна бути забезпечена своїми соціально-педагогічними технологіями, які відповідно можна розділити на дві групи:

1. Організаційні соціально-педагогічні технології.

2. Соціально-педагогічні технології індивідуальної роботи.

Організаційні соціально-педагогічні технології. У цілому вони спрямовані на виявлення підлітків «групи ризику», діагностику їх проблем, розробку програм індивідуально-групової роботи і забезпечення умов їх реалізації. Ці функціональні напрямки діяльності соціального педагога обумовлюють необхідні етапи та складові соціально-педагогічної технології:

1. Формування банку даних підлітків «групи ризику». Ця функція виділяється в діяльності соціального педагога як ключова, оскільки дозволяє організувати взаємодію різних структур, які вирішують проблеми неповнолітніх. Ініціатива створення цілісного банку даних

повинна належати соціальному педагогу і здійснюватися ним спільно з інспекторами відділів попередження правопорушень неповнолітніх, дільничними інспекторами органів внутрішніх справ, з представниками органів опіки та піклування управління освіти, соціального захисту, охорони здоров'я та комісії у справах неповнолітніх.

На даному етапі роботи соціальний педагог виступає в якості дослідника й організатора посадової, часом формальної взаємодії різних організацій, покликаних надавати допомогу дітям. Формуючи банк даних, фахівець дотримується принципів конфіденційності й таємниці дитини. Здійснюючи збір даних, соціальний педагог диференціює проблематику дітей та молоді, ситуації, в яких вони опинилися, і тим самим освоює необхідний елемент професійної адаптації – емоційне прийняття і переживання дитячих проблем.

2. Діагностика проблем особистісного та соціального розвитку підлітків, які потрапляють у сферу діяльності соціального педагога. Ця функція необхідна для уточнення соціальних і психолого-педагогічних особливостей кожної дитини, відомості про які надійшли до банку даних.

Для цього соціальний педагог працює з дитиною, з класним керівником, вчителями, батьками з метою з'ясування ситуації, в якій перебуває дитина.

3. Розробка і затвердження програм соціально-педагогічної діяльності з дитиною, групою. За результатами діагностики соціальний педагог визначає суть проблеми або сукупності проблем, підбирає адекватні психолого-педагогічні, соціальні засоби для їх ефективного вирішення як індивідуально, так і в групах. Індивідуальні соціально-педагогічні програми розробляються з метою надання своєчасної соціально-педагогічної допомоги і підтримки дитині, що знаходиться в соціально-небезпечному положенні. Групові програми розробляються для вирішення проблем певної групи підлітків, виявлених у ході діагностики. Громадські програми розробляються для вирішення проблем, властивих декільком групам або частині шкільного колективу, і включаються до загальношкільної програми. Індивідуальні, групові і суспільні програми розробляються із залученням представників всіх необхідних для вирішення проблеми служб, відомств, адміністративних органів.

4. Забезпечення умов реалізації програм. Соціальний педагог, будучи, в залежності від цілей і завдань програм, посередником між учнем і освітнім закладом, сім'єю, середовищем, фахівцями різних соціальних служб, відомств і адміністративних органів виступає одночасно в кількох ролях. Соціальний педагог розподіляє спільно з комісією у справах неповнолітніх, управлінням освіти і керівництвом школи, сумісних із цілями і завданням програм, участь і відповідальність усіх залучених до реалізації програми сторін; організовує реалізацію та здійснює індивідуальні соціально-педагогічні програми, організовує, координує, контролює та бере участь в реалізації групових і суспільних

програм; відстежує результати; інформує: комісію у справах неповнолітніх про результати взаємодії міжвідомчих структур з реалізації індивідуальних програм, виконаних на замовлення комісії; директора школи про хід виконання програм; педагогічний колектив про результати взаємодії внутрішньошкільних структур з виконання програм; начальника управління освіти про результати взаємодії внутрішньошкільних структур з виконання програм.

5. *Консультування.* Ця функція передбачає консультування осіб, зацікавлених у вирішенні соціально-педагогічних проблем дітей «групи ризику». З цією метою соціальний педагог проводить у школі дні та години, консультації для учнів, батьків, вчителів та інших осіб, які звернулися по допомогу.

6. *Міжвідомчі зв'язки соціального педагога.* Працюючи у складі соціально-психологічної служби освітньої установи, соціальний педагог планує та здійснює свою роботу в тісному контакті з психологом та іншими спеціалістами служби, а також відповідальним секретарем комісії у справах неповнолітніх, іншими задіяними у цій роботі особами.

Міжвідомчі зв'язки соціального педагога реалізуються з обмеженнями, обумовленими дотриманням норм конфіденційності та таємниці клієнта.

Соціальний педагог спільно з соціально-психологічною службою в цілому, адміністрацією школи виступає організатором та ініціатором побудови зв'язків з організаціями та службами, покликаними надавати допомогу і підтримку неповнолітнім у рамках державної системи профілактики бездоглядності та правопорушень неповнолітніх. Соціальний педагог має право і повинен звертатися до комісії у справах неповнолітніх у разі, якщо необхідна допомога в організації зв'язків або в тому випадку, коли представниками системи профілактики покладені на них функції виконуються неналежним чином.

Реалізація функціональних напрямів діяльності соціального педагога в рамках організаційної технології створює основу для застосування певних соціально-педагогічних технологій індивідуальної або групової роботи з дітьми, що опинилися в соціально-небезпечній ситуації.

Соціально-педагогічні технології індивідуальної та групової роботи з підлітками «групи ризику» також мають свої складові та етапи, кожен з яких, виконує власне цільове, локальне призначення:

по-перше, дозволяє конкретизувати особливі проблеми дитини, при цьому динамічність і мінливість стану останнього приймаються в технології за основу і враховуються повсюдно як на момент первинної діагностики, так і за весь час роботи з дитиною, після закінчення соціально-педагогічної взаємодії фахівця і дитини;

по-друге, змістовно пов'язаний з наступним і попереднім етапами таким чином, що невиконання завдань будь-якого з етапів на практиці

призводить до необхідності його виконання або повторення знову, але зазвичай вже в умовах погіршеної соціально-педагогічної ситуації.

Соціально-педагогічні технології індивідуально-групової профілактичної роботи включають в себе:

1. *Формування і дослідження бази даних дітей, схильних до залежностей.* Соціальний педагог, на основі банку даних дітей «групи ризику», формує окремий – закритий для стороннього доступу – банк даних дітей, схильних до залежностей, який доповнюється відомостями, отриманими самим соціальним педагогом з різноманітних джерел.

2. *Розробка «портрета» залежностей неповнолітніх в освітньому закладі.* Його мета – конкретизація загальних тенденцій розвитку залежностей серед неповнолітніх в цій установі. Здійснюючи розробку «портрета» залежностей неповнолітніх, соціальний педагог реалізує діагностичні технології та різноманітні методи дослідження соціальних ситуацій неповнолітніх для визначення:

- типів речовин, що вживаються учнями (алкоголь, наркотики, токсичні речовини, медичні препарати);
- досвіду вживання речовин;
- джерел прилучення до речовин;
- місць розповсюдження речовин;
- осередків можливого виникнення залежностей.

3. *Дослідження інформації про підлітків, схильних до залежностей, в освітніх установах.* Ця функція – дуже важливий компонент роботи соціального педагога, пов'язаний з необхідністю ретельної, постійної експертизи як самої інформації про неповнолітніх, які вживають речовини, що викликають залежність, їхні проблеми, шляхи розповсюдження речовин, так і каналів, по яких ця інформація може надходити. Соціальний педагог, здійснюючи свою роботу в рамках педагогічної етики, професійної конфіденційності і таємниці, повинен організувати інтенсивний обмін, збір інформації про дітей, схильних до вживання, що спробували речовини, вже вживають, які викликають занепокоєння у зв'язку з вищеназваними проблемами. Джерелами такої інформації можуть бути: вчителі, класний керівник, психолог, батьки.

4. *Розробка схем організації контактів з дітьми та батьками.* Організація позитивних стійких контактів соціального педагога з потенційними клієнтами – неповнолітніми та їх батьками – полягає у:

- встановленні довірливо-поважного тону відносин з неповнолітніми в умовах закладу, адекватного ставлення до їхніх проблем і можливих труднощів;
- донесенні до потенційного клієнта – дитину, батька – значимості для подолання можливих небезпечних залежностей як позитивних можливостей самої дитини, так і професійної допомоги соціального педагога, що гарантує конфіденційність і таємницю звернення;

- налагодженні зворотного зв'язку із середовищем неповнолітніх та їх найближчим оточенням (педагогами, батьками та ін.) шляхом різноманітних опитувань, анкет, інтерв'ю, нерегламентованого спілкування з неповнолітніми.

5. *Консультування.* Консультування виступає в діяльності соціального педагога в якості: інструменту організації контактів з потенційним клієнтом; способу надання допомоги та соціально-педагогічної підтримки дитині, що переживає певні проблеми з алкоголем, наркотиками, іншими речовинами, всім неповнолітнім, які звертаються з різноманітними питаннями.

6. *Розробка програм профілактичної роботи.* Цей напрямок діяльності здійснюється на основі можливостей ефективної взаємодії соціального педагога і потенційного клієнта, що реально складаються на попередніх етапах роботи. Програми індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми, що мають проблеми з залежностями, можуть розроблятися і реалізовуватися соціальним педагогом тільки під контролем наукового консультанта – професійного фахівця з питань залежностей (лікаря-нарколога, психолога, що спеціалізується в цій області тощо).

Проводячи індивідуальну профілактичну роботу, соціальний педагог може:

- звернути увагу на позитивні сторони особистості дитини, враховуючи які, він починає вирішення своїх проблем;
- допомогти в усвідомленні відповідальності за вибір стратегії поведінки;
- сприяти у визначенні кроків по виходу з проблемної ситуації;
- сприяти усвідомленню необхідності звернення до фахівців, здатним надати дієву допомогу (нарколога, фахівцями центрів соціальної, психологічної, медичної допомоги тощо).

Програми групової профілактичної роботи можуть бути розроблені як: інформаційно-пропагандистські; рольові; ігрові; ділові; дозвільні; спрямовані на формування стійкого позитивного ставлення до можливостей власного здоров'я і негативного ставлення до можливостей вживання речовин, що викликають залежність. Особливості соціально-педагогічної профілактики виявляються в тому, що, з одного боку, вона спрямована на формування позитивних життєвих установок, цінностей, досвіду дитини, з іншого – об'єктом її уваги виступають діти, які отримали негативний життєвий досвід і які опинилися в соціально-небезпечній ситуації.

Отже, проблема підлітків «групи ризику» завжди була однією з найважливіших у педагогіці, психології, але зараз, потребує особливої уваги, адже глибокі соціально-економічні і політичні зміни, які відбуваються у країні різко загострили соціальні проблеми, що призвело до збільшення кількості безпритульних, знедолених, особливо найбільш незахищеного прошарку населення, а саме – підлітків.

Список використаної літератури

1. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект: Навч. посіб. / А. Й. Капська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004 – С. 352.
2. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навч. посіб. / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлебик. – К. : ІЗМН, 1997. – С. 392.
3. Олиференко Л. Я. и др. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. завед. / Л. Я. Олиференко, Т. И. Шульга, И. Ф. Дементьева. – М. : Академия, 2002. – С. 256.
4. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – С. 256.
5. Социальная работа: история, теория и практика: Науч.-уч.-метод. пособие для студентов, магистрантов, аспирантов и специалистов в области социальной педагогики, социальной работы / С. Я. Харченко, Н. С. Кратинев, Л. Ц. Ваховский, В. А. Кратинова, О. П. Песоцкая, В. В. Покладова. – 2 ч. – Ч. 1. – Луганск : Альма-матер, 2002. – С. 158.
6. Холодецька Н. Робота з дітьми «групи ризику» / Н. Холодецька // Соціальний педагог. – 2010. – травень 5 (41). – С. 15 – 21.

Ткаченко Ю. М. Технології діяльності соціального педагога з підлітками «групи ризику» у загальноосвітній школі

У статті наведена характеристика проблемних груп; розкрита специфіка соціально-педагогічної роботи з представниками проблемних груп («груп ризику»); визначено технології соціально-педагогічної діяльності з підлітками «групи ризику» у загальноосвітній школі.

Ключові слова: ризик; проблемні групи (групи ризику); підлітки «групи ризику»; девіація; технології соціально-педагогічної діяльності.

Ткаченко Ю. Н. Технологии деятельности социального педагога с подростками «группы риска» в общеобразовательной школе

В статье дается характеристика проблемных групп; раскрыта специфика социально-педагогической работы с представителями проблемных групп («групп риска»); определены технологии социально-педагогической деятельности с подростками «группы риска» в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: риск; проблемные группы (группы риска); подростки «группы риска»; девиация; технологии социально-педагогической деятельности.

Tkachenko Yu. N. Technologies to activity of social teacher with the teenagers of «risk group» at general school

In the article the characteristic of problem groups; specificity of socio-pedagogical work with representatives of problem groups (risk groups); the

technology of socio-pedagogical work with teenagers of the «group of risk» in a secondary school.

Key words: risk, problem groups (risk groups); adolescents «risk groups»; deviation; technology of socio-pedagogical activity.

УДК 37.015.31:78-058.862

К. О. Харченко

МУЗИКА, ЯК МЕТОД ПОЗИТИВНОГО ВПЛИВУ НА ВНУТРІШНІЙ І ДУХОВНИЙ СВІТ ДІТЕЙ-СИРИТ

Сирітство, як соціальне явище, притаманне будь-якому суспільству на будь-якому етапі його розвитку, оскільки завжди існує певна категорія дітей, які в силу тих чи інших причин залишаються поза родинної турботи. Сучасні дослідження свідчать про те, що у дітей-сиріт формуються специфічні риси характеру, поведінки, особистості і найбільші труднощі вихованці дитячих будинків та інтернатів відчують в емоційній сфері.

Аналіз контингенту учнів шкіл-інтернатів показує, що більшість з них – це педагогічно занедбані діти з негативним життєвим досвідом, яким властиві проблеми як особистісного, так і міжособистісного характеру: невпевненість у собі, комплекс неповноцінності, почуття соціальної відчуженості, відсутність навичок позаситуативного спілкування, несформованість внутрішньої позиції, підвищена агресивність тощо.

Музичне мистецтво дозволяє моделювати, заповнювати недоступні дитині емоційні стани і переживання, тим самим збагачувати і наповнювати його емоційність, розвивати почуття. У зв'язку з цим, неможливо переоцінити значення музичного мистецтва і художнього виховання у духовному становленні дітей-сиріт.

Питаннями дослідження психічного розвитку школярів, які виховуються в закладах інтернатного типу, займалися такі вчені як І. Євтушенко, С. Міловська, В. Мухіна, А. Прихожан, М. Толстих та ін. Роль музичного мистецтва в естетичному, інтелектуальному, моральному розвитку дітей вивчалася дослідниками в галузі педагогіки, психології та музичного виховання (Б. Асаф'єв, О. Назайкінській, Л. Мазель, В. Медушевський, Л. Печко, В. Петрушин та ін.). Суттєвим внеском у з'ясування напрямів і форм урізноманітнення музичної діяльності на уроці стали теоретичні погляди та практичні рекомендації Е. Бабич, З. Жофчака, Д. Кабалевського, З. Кодая, П. Халабузарь, Л. Масол та ін. Проблемою впливу музики на розвиток людини займалися такі сучасні вчені як: В. Зубарев, Г. Шастак, І. Назаренко, І. Клімук, О. Сапожник, О. Середюк.

Однак проблему впливу музики на внутрішній світ дітей сиріт не можна назвати достатньо вивченою, оскільки такий аспект музичного виховання в учнів шкіл-інтернатів спеціально не досліджувався. Аналіз названих праць дозволяє зробити висновки щодо актуальності для сучасної педагогіки проблем музичного виховання дітей-сиріт та про відсутність спеціальних досліджень з її розв'язання.

Метою даної статті є аналіз впливу музики на внутрішній і духовний стан дітей-сиріт.

Музика має величезний вплив на людину, незалежно від віку, статусу та національності. Вона впливає водночас на емоційність, інтелект, духовність, діяльність. Музично-виховний процес дітей-сиріт ставить мету не тільки засвоєння знань, умінь і навичок, необхідних для музичної діяльності, виховання музичної культури учнів, але й оздоровлення травмованих душ дітей. Тобто, процес музичного виховання в державному закладі інтернатного типу повинен мати на увазі не тільки естетичний а психологічний вплив музики, як засобу «виправлення людини».

Ми з'ясували що з ряду об'єктивних причин життя дітей у закладах інтернатного типу обмежує їхні контакти із зовнішнім світом і збіднює умови для придбання власного досвіду та інтелектуального розвитку в цілому. Діти, котрі виховуються в будинках дитини, дитячих будинках, школах-інтернатах часто мають відхилення у фізичному, психічному та соціальному розвитку. У деяких з них виявляється затримка розумового розвитку, спотворення розвитку особистості. Як свідчать факти, дітей, що ростуть поза сім'єю, відрізняє відсутність ініціативи, емоційне байдужість, нерозвиненість свідомості, недорозвинення вольової та мотиваційної сфери, пасивність у багатьох видах діяльності. Значно частіше, ніж у дітей з сім'ї, спостерігаються конфлікти і агресивні форми поведінки. Ці діти потребують особливого гуманістичного відношення і професійного супроводу.

У психотерапевтичному та психологічному напрямку музика виконує релаксаційну, регулятивну, катарсичну функції. Дослідження [4] показують, що діти, позбавлені батьківського піклування на час спілкування з музикою йдуть від травмуючих ситуацій, тривожності, страхів. Взаємодія з музикою допомагає їм відійти від нашарувань негативних переживань, негативних проявів. Згідно наукових досліджень встановлено, що музична діяльність є продуктивною в плані нормалізації емоційно-поведінкової сфери, вольових процесів, робить позитивний вплив на розвиток розумових функцій, інтелекту (Є. Мастюкова, І. Євтушенко). Досягається зниження відхилень у поведінці та емоційно-особистісній сфері дітей, таких як: загальна збудженість; негативізм і впертість; агресивність по відношенню до оточуючих; рухове розгальмування; грубе порушення самооцінки; переважання пригніченості в загальному тлі настрої.

Музичні заняття включають в себе різні види діяльності, тому всі

вони більшою чи меншою мірою можуть надати допомогу в подоланні емоційної депривації (лат. – «позбавлення»), але для цього необхідно розглядати їх з точки зору терапевтичних можливостей. Нагадаємо, що емоційна депривація або депривація емоційного ставлення – це недостатня можливість для встановлення позитивного емоційного ставлення до якої-небудь особи, або розвинення аналогічного емоційного зв'язку, якщо такий вже було створено [6].

Відомо, що сприйняття музики являє собою процес розкодування слухачем почуттів і думок. Те, що бачить дитина в музичних образах, являє собою проекцію його внутрішнього світу, і зміст цих образів являє собою багатий матеріал для знаходження тих зон пригніченого конфлікту і заблокованих переживань, які позначаються на нинішньому стані дитини [2].

Можна успішно використовувати на музичних заняттях елементи ритміки, вільної пластики, театралізації музичних творів, арт-терапію, слухання музики. Хоровий спів – безперечно є одним з найбільш активних видів музичної діяльності учнів, тому що це – колективна творчість, яка допомагає об'єднатися, відчувати і зрозуміти, хто стоїть поряд, відчувати себе єдиним цілим зі всіма іншими, що дуже важливо для дитини, яка постійно перебуває в колі своїх однолітків і де йому щодня доводиться вирішувати проблеми взаємодії, розуміння один одного. Зміст пісенного репертуару повинен бути націлений на розвиток у дитини позитивного ставлення до навколишнього світу через досягнення їм емоційного сенсу кожного музичного твору, через формування особистісної оцінки. Дуже важливим моментом на музичних заняттях у закладах інтернатного типу є використання різного роду творчих завдань (мелодизація імен, емоційних станів, образів, природних явищ і т.д.; створення музичних казок; інструментальне музикування; використання образотворчої діяльності); саме вони можуть надати допомогу не тільки в корекційному плані, але й послужити свого роду діагностичним матеріалом.

Доводиться визнати, що такі музичні заняття в закладах інтернатного типу з дітьми-сиротами вимагають глибоких психологічних знань, володіння прийомами психологічних технік, розширює спектр обов'язків учителя музики і виходить за рамки його вузької спеціальності. Учитель часто виступає в ролі музичного психотерапевта, що передбачає володіння ним особливим «баченням» дітей, невербальною мовою спілкування, спостережливостю. Внаслідок такої роботи успішно вирішуються наступні музично-виховні завдання:

- розширюються знання про музику і загальний кругозір вихованців;
- розвиваються музичні здібності;
- формуються і удосконалюються музично-виконавські вміння і навички (вокальні, інструментальні);
- розвивається творче мислення, пізнавальна активність;

- стимулюється інтерес до музичного мистецтва;
- формується потреба до самостійної музичної творчості, самовираження засобами музики, а також, засобами музичного мистецтва розвивається психоемоційна сфера дитини і значно оптимізується корекційна діяльність закладів інтернатного типу.

Таким чином, ми визначили, що музичне виховання дітей-сиріт – це спеціально організований педагогічний процес, спрямований як на розвиток музичної культури, музичних здібностей дітей-сиріт, так і на формування творчих якостей з метою подолання негативних наслідків емоційного стану, підготовки до самостійного життя. Ми з'ясували, розвиток підлітків засобами музики є актуальною проблемою виховання, яка недостатньо досліджена.

Дана проблема потребує як теоретичного осмислення, так і розробки відповідних програм соціально-педагогічної діяльності, щодо соціального розвитку дітей-сиріт засобами музики. Це становить перспективи подальшого дослідження даної проблем.

Список використаної літератури

1. **Абдуллин Э. Б.** Теория музыкального образования : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э. Б. Абдуллин. – М. : «Академия», 2004. – 208 с.
2. **Євтушенко И. В.** Роль музыкальных занятий в коррекции эмоционально-поведенческих расстройств умственно отсталых детей-сирот и детей, лишенных попечения родителей: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. – Москва, 1996. – 172 с.
3. **Кулагіна І. Ю.** Вікова психологія : Повний життєвий цикл розвитку людини : навч. посіб. / І. Ю. Кулагіна, В. М. Колюцький. – К. : ТЦ Сфера, 2004. – 464 с.
4. **Мухина В. С.** Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество : учеб. для студ. вузов. – 4-е изд., стереотип. – М. : Академия, 1999. – 456 с.
5. **Прихожан А. М.** Диагностика личностного развития детей подросткового возраста. – М. : АНО «ПЭБ», 2007. – 55 с.
6. **Халабузарь П. В.** Теория и методика музыкального воспитания / П. В. Халабузарь, В. С. Попов. – М. : Лань, 2000. – 244 с.

Харченко К. О. Музыка, як метод позитивного впливу на внутрішній і духовний світ дітей-сиріт

Стаття розглядає музику, як метод впливу на внутрішній світ дітей-сиріт, подає аналіз сучасного стану музичного виховання в вкладах інтернатного типу.

Ключові слова: діти-сиріти, музичне мистецтво, музика як метод позитивного впливу.

Харченко К. А. Музыка, как метод позитивного влияния на внутренний и духовный мир детей-сирот

Статья рассматривает музыку, как метод влияния на внутренний мир детей-сирот, подает анализ современного состояния музыкального

воспитания в заведениях интернатного типа.

Ключевые слова: дети-сироты, музыкальное искусство, музыка как метод позитивного влияния.

Kharhenko K. Music, as method of positive influence on an inner and inner world of orphan children

Article considers music as a method of influence on an inner world of children – orphans, submits the analysis of a current state of musical education in institutions of residential type.

Key words: children -orphans, musical art, music as method of pozitivny influence.

УДК 373.015.31:316.42

Н. О. Шумицька

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА
В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Реформування шкільної освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства визначається змінами його цілей і функцій. На перший план у сучасних визначеннях «освіти» висувається така її функція, як соціалізація особистості – забезпечення входження індивіда в суспільство, інтеріоризація суспільного досвіду в спільній діяльності і спілкуванні, унаслідок чого формуються його соціальний статус і позиція. Тому одним зі стратегічних завдань системи виховання, як визначено в Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, є надбання молодим поколінням соціального досвіду; створення умов для соціального виховання і соціального розвитку молодого покоління.

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) визначені основні шляхи реформування системи виховання. Один з таких шляхів – розробка і реалізація нових підходів, теорій, форм, методів виховання, що відповідали б потребам розвитку особистості, сприяли розкриттю її талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей. Вважається, що в роботі з школярами ефективним методом соціалізації є гра, яка створює умови для соціальної творчості дітей. Гра дозволяє дитині усвідомити себе як особистість, самоствердитися, розвинути інтереси і здібності в нових соціально-економічних умовах.

Теоретичні основи педагогіки і психології гри були закладені К. Ушинським, Г. Плехановим, С. Рубінштейном, Л. Виготським, Н. Крупською, О. Леонтьєвим, Д. Ельконіним, А. Макаренком, Ф. Фрадкіною, Р. Жуковською, Д. Менджерицькою, Ю. Азаровим, В. Мухіною, О. Газманом. Про можливості гри в процесі виховання

писали Н. Анікеєва, З. Богуславська, М. Зотєєва, Є. Смирнова. Значна кількість досліджень пов'язана з різними аспектами підвищення ефективності навчання за допомогою різних видів ігор чи їх компонентів – А. Вербицький, К. Грейд, Р. Грям, П. Підкасистий, С. Тюнникова, В. Христенко, Д. Кавтарадзе. Можливості сюжетно-рольових ігор у соціалізації особистості відзначали Т. Коннікова, Є. Фоміна, С. Шмаков, Л. Іванова.

Але у розглянутій проблемі існує ряд аспектів, які у даний час є маловивченими. До них відносяться: відсутність всебічного аналізу категорії «соціалізація школяра», недостатнє вивчення взаємодії особистості і соціального середовища, відсутність системної типології соціальних ролей школярів, а також не розробленість методики використання комплексу ігрових вправ та ігор як засобу соціалізації школярів. Саме це й зумовлює актуальність статті.

Мета даної статті – розкрити сутність соціалізації школяра в процесі ігрової діяльності.

Перш ніж перейти до розгляду теми, необхідно дати визначення поняттю соціалізація.

Соціалізація – складний і тривалий процес придбання людиною соціально-психологічного статусу суспільного індивіда, формування і затвердження його як особистості, входження в активне суспільне життя, а також адаптація його до навколишнього середовища, формування потреб, мотивів діяльності і впливу останніх на розвиток свідомості і поведінки.

На даному етапі вченими розглядаються різні теоретичні аспекти досліджуваної проблеми. Так, Н. Голованова в ході визначення особливостей поняття «соціалізація» виділила такі підходи:

1) *соціологічний*, в якому соціалізація розглядається як трансляція культури від покоління до покоління, як загальний механізм соціального спадкування, що охоплює стихійні впливи середовища і організовані – виховання, освіта;

2) *факторно-інституціональний* – соціалізація визначається як сукупність дій факторів, інститутів соціалізації;

3) *інтераціональний* – соціалізація як найважливіша детермінанта припускає міжособистісну взаємодію, спілкування, без якої неможливо становлення особистості та сприйняття нею картини світу;

4) *інтеріоризаційний* – соціалізація являє собою освоєння особистістю норм, цінностей, установок, стереотипів, вироблених суспільством, в результаті чого у неї складається система внутрішніх регуляторів, звичних форм поведінки;

5) *інтраіндивідуальний* – соціалізація не вичерпується адаптацією до соціального середовища, а є творчою самореалізацією особистості, перетворенням себе, будується як діяльнісна модель самовиховання [1, с. 42].

У шкільному віці процес соціалізації особистості, становлення

дитини як члена суспільства безпосередньо пов'язаний з грою. Ще Дж. Мід, докладно розглядаючи природні механізми соціалізації на стадії дитинства, звернув увагу на значення ігрової діяльності у цьому процесі. В ході ігрової діяльності, відбувається соціалізація особистості дитини, яка включає три стадії. На першій з них – *імітації* – діти копіюють поведінку дорослих, не завжди розуміючи її. На другій – *рольової гри* – діти, виконують в іграх ролі дорослих, «приміряючи» їх на себе навчаються надавати своїм думкам таке ж значення, що і дорослі. На завершальній, третій стадії, *виконання колективних ігор* – діти до очікувань від окремих людей доповнюють і групові очікування. Виконання правил рольових і колективних ігор готує учнів до виконання правил гри в суспільстві, закріплених в законах і нормах [4, с. 34].

Загальноприйнятим вважається трактування поняття «гра», дане в Українському педагогічному словнику. У ньому гра (ігрова діяльність) визначається як «вид активної діяльності дітей, в процесі якої вони опановують соціальні функції, відносини і рідну мову як засіб спілкування між людьми» [2, с. 139].

Для розуміння сутності і ролі гри в навчально-виховному процесі необхідно розглянути характеристику ігрової діяльності.

Ігрова діяльність, на відміну від інших видів діяльності (спілкування, навчання), характеризується як: 1) вільна розвиваюча діяльність, що вживається лише за бажанням дитини, заради задоволення від самого процесу діяльності, а не тільки від результату (процедурне задоволення); 2) творчий, значною мірою імпровізаційний, активний процес («поле творчості»); 3) діяльність, якій притаманні емоційна піднесеність, суперництво, змагання, конкуренція («емоційне напруження»); 4) взаємодія дітей, які виконують прямі або непрямі правила, що відображають зміст гри, логічну і тимчасову послідовність її розвитку [6, с. 67].

Аналіз теорії та педагогічної практики дозволяють говорити про те, що основними засобами соціального виховання учнів є: бесіда, спостереження, екскурсія, відвідування музеїв, демонстрація фільмів, ігри. Такий метод як гра залишився не досить затребуваним, оскільки, з одного боку, на уроці ігрова діяльність займає велику кількість часу а, з іншого, – організація ігрової діяльності школярів вимагає від педагога ретельної підготовки і особливих зусиль. Недостатнє використання ігор у навчальному процесі викликано також їх характерними особливостями. До цих особливостей Н. Іванова відносить: 1) наявність ігрових моделей об'єкта, процесу або діяльності; 2) активізацію мислення і поведінки школяра; 3) високу ступінь використання у навчальному процесі; 4) обов'язковість взаємодії учнів між собою і вчителем або програмним матеріалом; 5) посилення емоційності і творчий характер занять; 6) самостійність у прийнятті рішень; 7) бажання придбати вміння та навички за короткий період [3, с. 8].

Ці особливості дозволяють говорити про важливість і необхідність

включення ігор у навчально-виховний процес школи. Розгляд використання теорії ігор і різних аспектів ігрової діяльності дозволяє припустити, що найбільш значущими в соціальному вихованні школярів є наступні види ігор: *імітаційно-ігрові вправи, сюжетно-рольові ігри*.

Першим, відносно новим видом ігор, є ігрові *імітаційні вправи*, що використовуються у роботі з учнями. Такі вправи необхідні для формування знань про соціальні ролі і уміння їх виконувати. Особливість їх використання полягає в тому, що вони не вимагають тривалої підготовки і займають менше часу в межах заняття. Даний вид ігор дозволяє активізувати психічні процеси, сприяє закріпленню знань, перевірки їх якості. Наявність у грі елементів імітації поведінки дорослих, однолітків дає можливість учням моделювати міжособистісні стосунки і співвідносити свої можливості з пропонованою роллю. У шкільному віці у ході виконання ігрових ролей ефективніше освоюються соціальні ролі, накопичується соціальний досвід. Актуалізація соціального досвіду в *імітаційних ігрових вправах* характеризується: 1) появою уявної ситуації, типово ігрової ситуації, більш-менш узагальнено відображає реальну соціальну ситуацію; 2) рішенням ігрової задачі шляхом застосування спеціальних гральних способів дії, що відображають, у свою чергу, відомі дитині способи поведінки у реальній ситуації.

Для актуалізації соціального досвіду учнів безпосередньо в імітаційних ігрових вправах необхідна наявність: 1) певного соціального досвіду – знань і уявлень про зображувану соціальну ситуацію; 2) уявлень про способи поведінки в ній; 3) можливості і здібності актуалізувати цей досвід, тобто проявити його у грі з предметами, що заміщають реальні об'єкти – це досить високий рівень узагальнення; 4) вміння «відірватись» від привабливої предметно-практичної сторони діяльності та фізичних якостей іграшки, її предметних властивостей [5, с. 12]. Таким чином, імітаційно-ігрові вправи в силу своїх функцій і можливостей, дозволяють учням знайомитися із змістом та специфікою виконання соціальних ролей.

Другим видом ігор, які використовуються у процесі соціалізації учнів, є *сюжетно-рольова гра*. Особливістю сюжетно-рольових ігор є самостійність учнів у виборі сюжету, розподіл ролей і усвідомленому визначенні змісту соціальних ролей у грі. Сюжетно-рольову гру слід відрізнити від інших видів ігор (рухомих, дидактичних) насамперед наявністю сюжету. У рухомій або дидактичній грі головним є дотримання правила, а предмет, з якими здійснюється дія, строго визначений (м'яч, фішки, картки, кубики). Відзнакою сюжетно-рольової гри є відсутність заздалегідь сформульованих правил, в ній допускаються вільні варіації у виборі і використанні предметів. Застосовуватися можуть найрізноманітніші матеріали-іграшки і так звані предмети-заступники, часом лише віддалено нагадують ті, які передбачені у сюжеті. Більш того, сюжетно-рольова гра може протікати з

мінімальною кількістю предметів, багато з яких можуть просто матися на увазі. Однак, якщо відсутній сюжет, то не буде як такої і сюжетно-рольової гри.

Передумовами успішного здійснення розвиваючих і виховних функцій сюжетно-рольової гри є її *зміст*. Зміст сюжетів значного числа ігор школярів становить сфера життєдіяльності і взаємин дорослої людини.

Зміст сюжетно-рольової гри відображає предмети і об'єкти навколишньої дійсності (побут сім'ї, виробнича діяльність дорослих, громадські події). Основний зміст розгорнутої сюжетно-рольової гри – це людина серед людей. З даного змісту випливає все різноманіття сюжетів дитячих ігор, від побутових («дочки-матері») до виробничих («лікарня», «фабрика») і суспільних.

Проте зміст гри сам по собі не визначає ефективність ігрової діяльності, сили її впливу на особистість школяра. Тому важливою є позиція самої дитини, її внутрішня готовність до активної змістовної участі в грі.

Мотиви ігор формуються у дитини під впливом соціальних факторів і залежать від вражень і знань, які вона отримує з різних джерел: життєвого щоденного досвіду, педагогічно-організованого ознайомлення з явищами навколишньої дійсності. Учнів заганняють на екскурсії та показують їм працю людей в різних сферах культурно-побутового обслуговування (пошта, бібліотека, на виробництві (будівництво будинку, збір врожаю, шиття одягу). Для ознайомлення з навколишньою дійсністю використовують також читання книг, перегляд фільмів. Чим яскравіше враження, повніше знання тим змістовні сюжети ігор і сильний їх виховний вплив на дитину. Як не великий вплив спеціальних заходів, що проводяться для збагачення сюжетів ігор, необхідно відзначити, що життєвий досвід, який діти отримують щодня (у родині, у школі, при поїздках у транспорті, відвідування поліклініки та ін.) все-таки частіше визначає зміст гри. Очевидно, глибина вражень і знань дитини більшою мірою залежить від того місця, яке дається їй самій в діяльності оточуючих людей.

Таким чином, гру можна вважати видом активної діяльності школярів, що спрямований на засвоєння, переробку і відтворення суспільного досвіду, оволодіння соціальними функціями і ролями. Гра школяра має специфічний зміст, структуру і функції. Були виділені два напрями використання ігри: для формування у грі знань про соціальні ролі і формування соціальних ролей у грі. Дані напрямки є провідними, оскільки залежно від виду і мети гри будуть формувати знання про ролі і освоювати зміст ролі.

Список використаної літератури

1. Голованова Н. Ф. Социализация школьников как явление педагогическое / Н. Ф. Голованова // Педагогика. – 1998. – № 6. – С. 42 –

45. **2. Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с. **3. Иванова Н. П.** Кто, с кем и во что играет? Использование игры в воспитании младших школьников / Н. П. Иванов // Начальная школа. – 2008. – № 7. – С. 7 – 9.
- 4. Мертон Р.,** Мид Дж., Парсонс Т., Шюц А. Американская социологическая мысль / Под общ. ред. В. И. Добренъков. – М. : Международный ун-т бизнеса и управления, 1996. – 560 с.
- 5. Руководство** играми детей в дошкольных учреждениях / Под ред. Васильевой М. А. – М. : Просвещение, 2006. – 112 с. **6. Шмаков С. А.** Игры учащихся – феномен культуры / С. А. Шмаков. – М. : Новая школа, 1994. – 240 с.

Шумицька Н. О. Соціалізація особистості школяра в процесі ігрової діяльності

У статті розкривається сутність соціалізації особистості школяра в процесі ігрової діяльності, дається визначення таким поняттям, як «соціалізація», «гра», розкривається сутність таких видів ігор, як імітаційно-ігрові вправи та сюжетно-рольові ігри.

Ключові слова: соціалізація, гра, імітаційно-ігрові вправи, сюжетно-рольові ігри.

Шумицкая Н. А. Социализация личности школьника в процессе игровой деятельности

В статье раскрывается сущность социализации личности школьника в процессе игровой деятельности, даётся определение таким понятиям, как «социализация», «игра», раскрывается сущность таких видов игр, как имитационно-игровые упражнения и сюжетно-ролевые игры.

Ключевые слова: социализация, игра, имитационно-игровые упражнения, сюжетно-ролевые игры.

Shumitskay N. A. The socialization of the personality of pupils in the process of gaming activity

The article reveals the essence of the socialization of the schoolboy in the play activity, defines terms such as "socialization", "game", the essence of these types of games as simulation-playing exercises and plot-RPG.

Key words: socialization, play, simulation-game exercises, plot-RPG.

Відомості про авторів

1. **Бабак Олександр Олексійович** – студент 4 курсу денного відділення ВП «Старобільський факультет» спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – асистент Литвинова Н. А.
2. **Бабенко Ірина Миколаївна** – студентка 4 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Юрків Я. І.
3. **Балацька Любов Юрївна** – студентка 4 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Краснова Н. П.
4. **Белянська Наталія Миколаївна** – студентка 3 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Луганцева О. Г.
5. **Вігіщенко Ганна Миколаївна** – студентка 4 курсу денного відділення Інституту історії, міжнародних відносин та соціально-політичних наук спеціальності «Соціальна робота» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Краснова Н.П.
6. **Водолазська Ельвіра Сергіївна** – студентка 3 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Луганцева О. Г.
7. **Вощина Ксенія Євгенівна** – магістрантка спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Белецька І. В.
8. **Кіященко Анна Сергіївна** – студентка 4 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Юрків Я. І.
9. **Кононович Дар'я Олександрівна** студентка 3 курсу денного відділення історичного факультету спеціальності «Соціальна робота» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса

- Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Караман О. Л.
10. **Корсун Людмила Сергіївна** – студентка 2 курсу денного відділення ВП «Старобільський факультет» спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Отрощенко Н. Л.
 11. **Кравченко Лілія Андріївна** – студентка 4 курсу денного відділення ВП «Старобільський факультет» спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Отрощенко Н. Л.
 12. **Лук'яненко Наталія Іванівна** – студентка 4 курсу денного відділення ВП «Старобільський факультет» спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Мальцева О. І.
 13. **Полтавська Тетяна Володимирівна** – студентка 3 курсу денного відділення ВП «Старобільський факультет» спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – асистент Литвинова Н. А.
 14. **Порхун Наталія Миколаївна** – студентка 4 курсу денного відділення ВП «Старобільський факультет» спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – асистент Литвинова Н.А.
 15. **Прищепа Аліна Геннадіївна** – студентка 2 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Золотова Г. Д.
 16. **Рудакова Анастасія Миколаївна** – магістрантка спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Ковальчук І. А.
 17. **Самойленко Аліна Юріївна** – студентка 3 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Краснова Н. П.
 18. **Силкіна Світлана Анатоліївна** – студентка 4 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет

- імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Юрків Я. І.
19. **Сідельников Андрій Олегович** – студент 4 курсу денного відділення ВП «Старобільський факультет» спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Отрощенко Н. Л.
 20. **Стецко Юлія Олександрівна** – студентка 2 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Золотова Г. Д.
 21. **Сухорукова Ірина Ігорівна** – студентка 3 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Юрків Я. І.
 22. **Тігова Світлана Анатоліївна** – студентка 4 курсу денного відділення ВП «Старобільський факультет» спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Мальцева О. І.
 23. **Ткаченко Наталія Володимирівна** – студентка 4 курсу денного відділення ВП «Старобільський факультет» спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – асистент Литвинова Н. А.
 24. **Ткаченко Юлія Миколаївна** – студентка 4 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Юрків Я. І.
 25. **Харченко Крістіна Олександрівна** – студентка 4 курсу денного відділення Інституту культури і мистецтв спеціальності «Музичне мистецтво» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – аспірант Лисицина Ю. С.
 26. **Цюпка Надія Геннадіївна** – студентка 3 курсу денного відділення Інституту педагогіки і психології спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Луганцева О. Г.
 27. **Шумицька Наталія Олександрівна** – магістрантка спеціальності «Соціальна педагогіка» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Белецька І. В.

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ПОШУК
МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ
(соціально-педагогічні науки)**

Збірник наукових праць студентів

№ 5, 2013

Частина I

Відповідальні за випуск:

доц. О. Л. Караман,

доц. Я. І. Юрків

Здано до склад. 29.02.2013 р. Підп. до друку 29.03.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 20,00. Наклад 100 прим. Зам. № 81.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Державного закладу

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Т/ф: (0642) 58-03-20.

e-mail: alma-mater@list.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.